

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

11

2010

The first part of the paper discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. This is essential for ensuring the integrity of the financial statements and for providing a clear audit trail. The second part of the paper focuses on the role of the auditor in verifying the accuracy of these records. The auditor must exercise professional judgment and skepticism throughout the audit process.

In conclusion, the auditor's primary responsibility is to provide an independent and objective opinion on the financial statements. This requires a thorough understanding of the entity's business and the accounting principles that apply. The auditor must also maintain a high level of ethical standards and confidentiality throughout the audit.

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

Svazek 11

Jeseník 2010

ISBN 978-80-86388-79-3 (ZA v Opavě – SOkA Jeseník)

ISBN 978-80-903867-7-8 (VMJ v Jeseníku)

ISSN 1213-0192

Obsah

Články

<i>Alois Kubík: Proměny Lázní Jeseník – Gräfenberku v druhé polovině 20. století</i>	5
<i>Pavel Macháček: Vojenské fotbalové kluby na Jesenicku</i>	31

Drobnosti

<i>Zdeněk Fišer: Vodolěčba, Amerlingova Budeč a MUDr. Jan Spott</i>	40
<i>Vladislav Bakončík: Původ obrazů z klášterní kaple P. Marie v Jeseníku</i>	44
<i>Milan Rychlý: Nerealizovaná kaple v Horním Fořtě</i>	50
<i>Květoslav Growka: Rukopisné modlitební knížky</i>	51
<i>Bohumila Tinzová: Nově nalezená díla Josefa Obetha a opravník omylů</i>	53
<i>Jan Hauck: O jedné zajímavé přírodní památce nad Loučným potokem</i>	60
<i>Martin Dýma: Zajímavost v muzejním herbáři – zvonek vousatý</i>	62

Kronika

Rok 2009 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka	66
Rok 2009 ve Státním okresním archivu Jeseník	68

Co přinesl čas

Účast jesenického muzea na zemské výstavě Krása, která hřeje	72
Sto let fotbalu na Jesenicku	73
Mír kážeš s mečem v ruce	73
Slezské souvislosti výstavy Brno v době barona Trencka	74
Expozice čarodějnických procesů v Nise	76

Jubilea, vzpomínky

Za Milošem Kočkou	77
-------------------	----

Literatura

Přečetli jsme za vás	79
Jesenicko na stránkách periodik	82

Články

Proměny Lázní Jeseník – Gräfenberku v druhé polovině 20. století

MUDr. Alois Kubík

Milá čtenářko, milý čtenáři,

předložená stať chce volně navázat na známé publikace, které popisují dění na Gräfenberku pohledem „zvenčí“. ¹ Dovolte mi předložit Vám pohled poněkud „zevnitř“, od člověka zainteresovaného, ba mnohdy přímo osobně účastného na událostech v Priessnitzových léčebných lázních.

Když jsem před sedmapadesáti lety přišel jako mladý sekundář, začátečník do Bezručova sanatoria v Lázních Jeseník na Gräfenberk, ocitl jsem se v prostředí pro mě naprosto neznámém. Nikdy mi také ani na mysl nepřišlo, že bych měl někdy napsat kousek historie lázní. Jistě bych si byl každým rokem zaznamenával nějakou zvláštní událost, která by stála za zmínku, a třeba bych po vzoru svého otce, který psával školní a obecní kroniky, provedl na konci roku celkový souhrn... Nemusel bych nyní stát před problémem, jak onen nesnadný úkol zvládnout. Zdrojem zůstává tedy pouze paměť starého člověka, kusé poznámky v kronice města Jeseník a pomoc přátel, kteří si také něco pamatují nebo poukazují na některé písemné zdroje. Jsem jim za to nesmírně vděčný.²

Předem se omlouvám, že často neuvádím přesné datum, kdy se co událo. Také mé vzpomínky jsou vskutku subjektivní – někdo jiný by dokázal vyzvednout něco zcela jiného, co by jej zaujalo.

Proto Vás, milí čtenáři, prosím, abyste ve své shovívavosti vzali na vědomí onen způsob líčení, který se tu projevuje.

Tě, co jsem vytvořil, bych rád věnoval svým milým spolupracovníkům na všech pracovištích lázní, kteří mi z poslední fáze mého medicínského působení učinili skutečnou korunu díla „FINIS CORONAT OPUS“.

Několik historických poznámek

V údolí obklopeném z jedné strany posledními výběžky Rychlebských hor a z druhé strany pohořím Hrubého Jeseníku leží na soutoku dvou řek – Staříče a Bělé – slezské město Jeseník (dříve Frývaldov). Bylo to v druhé polovině 18. století, kdy se několik rodin rozhodlo odstěhovat na návrší nad městem a utvořili tam malou kolonii zvanou Gräfenberk. Spočívaly příčiny v následcích válek, epidemiích nebo velkém požáru, který ve městě způsobil značné škody? Bydleli v dřevěných domcích, obhospodařovali pole a svázeli z lesa dříví.

Mezi nimi byli i manželé Priessnitzovi, kterým se 4. 10. 1799 narodil syn Vincenz. Nikdo tenkrát netušil, že z něj vyroste muž, jenž z tohoto nepatrného sídliště vytvoří místo, které se stane pojmem v celém tehdejšímu kulturním světě.

Vincenz Priessnitz, rolnický synek, se stal zakladatelem novodobé přírodní léčby. Dochází k ní na základě zkušeností s léčením vlastních poranění, z nichž to druhé bylo téměř smrtelné. Lékem mu byla studená voda. Byl to zázrak, že nejen zůstal naživu, ale že se z něj nestal mr-

zák, jak mu to předpověděl městský lékař. Uzdravení nejen udivilo okolí, ale také zapříčinilo, že jej začali se svými strastmi navštěvovat sousedé a pověst o mladém „vodním doktorovi“ se začala šířit nejen po okolí, ale i po celé rakouské monarchii, překročila hranice země, a dokonce opustila i kontinent směrem do zámoří.

Narůstající počet klientů přiměl Priessnitz ke stavbě kamenného domu a v roce 1822 vznikl na Gräfenberku první vodoléčebný ústav na světě. Přicházející nemocní bylo třeba ubytovat. Za podpory Priessnitze stavěli jeho sousedé příbytky pro hosty a v roce 1839 nechal Priessnitz vybudovat obrovskou budovu s rozsáhlou jídelnou, která sloužila rovněž jako tělocvična. Pro své rozměry byla a dosud je nazývána Hradem a stala se dominantou tehdejšího Gräfenberku.

V roce 1851 Priessnitz umírá a po něm působil v lázních Dr. Schindler, který pro lázeňské hosty postavil šest domů. Zájem o Gräfenberk rostl, což se odrazilo i ve městě Jeseníku, kde se také stavělo.

Pokračovala i výstavba lázní. Na přelomu 19. a 20. století se zde objevilo 10 nových objektů, léčebných domů a vil. Patřila k nim i restaurace a kuželna. V roce 1899 bylo započato s úpravou terénu a výstavbou lázeňské promenády v délce 1 km, která obepínala horský výběžek.

Stavební činnost vrcholila v roce 1911, kdy se skutečnou ozdobou Gräfenberku stal velký léčebný dům Priessnitzovo sanatorium s 80 lůžky, ke kterému byla ve 20. letech přistavěna „Nová budova“. Poté v lázních stavební ruch ustal.

Po 1. světové válce byl ředitelem Priessnitzova sanatoria MUDr. Hatschek až do své smrti v r. 1921. Jeho nástupcem se stal MUDr. & Phil.Dr. Josef Reinhold, který značně povznesl léčebnou úroveň lázní.³

Během 2. světové války se zastavil příliv cizinců. Jezdila sem na dovolenou řada občanů z Německé říše a později se objevili i lidé z vybombardovaných měst a němečtí vojáci.

Na konci války bylo město Jeseník vydáno bez boje Rudé armádě, takže neutrpělo žádné škody. Budovy byly přechodně obsazeny rudoarmějci, posléze začaly opět sloužit svému původnímu účelu jako zotavovny a lázně.

Pro lázně to byl nový začátek v nových společenských poměrech.

Vzhled lázní na počátku 2. poloviny 20. století

V 50. letech byl obraz Lázní Jeseník téměř stejný jako v předválečné době. Domy byly pozměněny nedostatečnou nebo prakticky žádnou údržbou; některé stavby chátraly tak, že byly nakonec zbourány. Jaké to zde bylo?

Už příjezdová cesta z města do lázní byla tenkrát jiná, vydlážděná žulovými kostkami. Vedla kolem lesíku, kde byl v roce 1966 postaven pomník obětem čarodějnických procesů.⁴ V polovině cesty, na levé straně, vzniklo koncem 50. let velké parkoviště na skládce sutin ze zbouraných starých domů, které lemovaly část náměstí města Jeseníku, a také dalších z přilehlých ulic. Po pravé straně se návštěvník setkal s domem – Penzionem Gräfenberk, který pochází z období, kdy žil V. Priessnitz, a jehož původní název zněl Genie-Quelle. Ten byl tenkrát také v žalostném stavu a měnil své obyvatele.⁵ Výše, od tzv. Francouzského pomníku vedl do lázní k nynějšímu domu Ripper úzký chodník, dnes nahrazený širokým kamenným schodištěm, na něž navazují další schody, vedoucí kolem pomníčku s odkazem V. Priessnitze⁶ a dále, kolem Priessnitzova domu (viz níže), až k hlavní silnici. Po pravé straně schodiště byla stráž řídko osázená ovocnými stromy. V pozdějších letech v ní byla vyhloubena pomocí těžké techniky plocha pro první velké parkoviště lázní a po požáru dřevěné stavby před Hradem tam byla postavena prodejna potravin. Po levé straně onoho chodníku, nedaleko silnice, se nacházela stáj pro koňské spřežení⁷ a kotce pro vepře. Nad nimi byla otevřená skládka uhlí,⁸ kterým se vytápěl léčebný dům Ostravice,⁹ předchůdce dnešního domu Ripper.¹⁰

Výše, těsně u chodníku, stál obytný dům, v němž bydlel fotograf a všeuměl, vousatý pan Kašpar, který jednak fotografoval lázeňské hosty na Gräfenberku, avšak navíc objížděl okol-

Původní podoba dnešní kavárny Sofie (SOkA Jeseník)

ní rekreační střediska a Lipovou-lázně ve svém staříčkém dýchavičném automobilu, který se s námahou drápal do lázeňského kopce (někdy také ne, a muselo vypomoci koňské spřežení).

Podél zmíněné stáje odbočovala ze silnice prostá cesta vzhůru k Ostravici. Vedle cesty nalevo stál starý poschoďový kamenný dům, kde bydleli zaměstnanci. Typickou postavou byl jednoruký pan Simeček (nebo Schimetzek), který krmíval vepře a později odešel za svými příbuznými do Německa. Vedle něho tam dohasínal život bývalého zahradnického pomocníka, který nakonec skončil na tenkrát už vzácnější komplikaci plicní tuberkulózy – na chrlení krve. Krátkou dobu tady pracoval jako pomocný dělník jeden Rus jménem Glazunov, který si zakládal na tom, že přijel v květnu 1945 na prvním sovětském tanku do Prahy, a dokládá to i fotografií, kde skutečně seděl na onom slavném obrněnci se skupinou dalších sovětských vojáků. Měl hluboce zakořeněné protiněmecké smýšlení, a když byl v alkoholovém opojení, musel před ním prchat a skrývat se domovník Ostravice, který byl původem Němec.¹¹

Zmíněné domy, jak ten, kde bydlel fotograf, tak onen kamenný, v němž byl ubytován krmíč vepřů, také i koňská stáj a kotec pro vepře, to vše bylo zbouráno a skládka uhlí odstraněna. Prostor před Ripperem až po silnici vedoucí do lázní byl terasovitě upraven, zatravněn a osázen okrasnými stromy. Takto získal vstup do lázní nový vzhled, odpovídající povaze Gräfenberku. O kousek výš byla z hlavní cesty k sanatoriu Ripper postavena nová příjezdová odbočka.

Před léčebným domem Bezruč, v místech, kde je nyní travnatá plocha s okrasnými keři, bývaly ještě zbytky základů obytného domu, jehož sklepní prostory sloužily jako jímka pro různý odpadový materiál. Když se sklep zaplnil, bylo místo zakryto drnem a provedena úprava do téměř nynější podoby.

Vedle léčebného domu Ripper, na východní straně, stála budova zvaná Myslivna, kam se chodili stravovat zaměstnanci Priessnitzova sanatoria. Za ním byla pravděpodobně dřevěná kuželna. Obojí bylo časem zbouráno. Dnes tam stojí balneoprovoz a lázeňský dům Mír. Výše nad Ripperem se nachází dům postavený V. Priessnitzem na místě jeho rodného domku, který

se stal prvním vodoléčebným ústavem na světě. Dnes je zde muzejní expozice.

Dominantou starého Gräfenberku byla obrovská budova zvaná Hrad. Stavba byla už tenkrát omšelá, její okolí zpustlé. Uvnitř byla v prostoru, kde je nyní Kongresový sál, tělocvična. Tyto dvě stavby, společně s tzv. stodolou, která stojí za Hradem a kde se prováděla podle svědectví starého obrázku léčba prací, tvořily jádro později vznikajícího lázeňského komplexu.

Před Hradem se nacházela pěkná dřevěná stavba s vyřezávaným průčelím a vnitřní trámovou klenbou. Původně to byla restaurace. V 50. letech sem umístili obchod se smíšeným zbožím a papírnictví. Vedle této stavby, na místě dnešní fontány, bylo volné prostranství, které sloužilo jako parkoviště aut (už v předválečné době). Pro tehdejší poměry bylo zcela dostačující. O něco výše, v místech dnešní kinokavárny, stál poschodový dům, v němž byl ze strany od Priessnitzova sanatoria kinosál a v druhé polovině bydleli zaměstnanci. Jednou o Vánocích po roce 1968 dům vyhořel a pak byly na něm prováděny postupné úpravy do dnešní podoby.¹² Dostal jméno Sofie (křestní jméno Priessnitzovy manželky a rovněž jedné z jeho dcer). Na východ od něj se nachází novodobé centrum Gräfenberku, lázeňský komplex sanatoria Priessnitz, jehož zevněšek se za posledních padesát let prakticky nezměnil.¹³ Pouze otáčivé dveře (turniket) u vchodu do sanatoria byly nahrazeny moderními automatickými dveřmi reagujícími na příchod hosta elektronickým čidlem. Na jihovýchod od Priessnitzova sanatoria stojí stylová kavárna, která měla původně honosný název Vídeňská kavárna (*Wiener Kaffee*), v níž byl později vyhrazen boční prostor pro nekuřáky.¹⁴ Po 2. světové válce byla přejmenována na Kavárnu na kolonádě.¹⁵ Pod břehem promenády začínající pod mírným návrším, na němž najdeme Priessnitzovo sanatorium, stál na prostranství směřujícím k Jubilejní vile rozsáhlý objekt, sloužící tenkrát jako obytný dům. Byl to tzv. Nový léčebný dům – původně skutečně léčebný dům s vodoléčbou v přízemí. Ostatně, primitivní vodoléčby – prostory s několika dřevěnými vanami – byly téměř ve všech domech na Gräfenberku. Stavba byla rovněž zbourána a místo, kde stála, oseto trávou.

Na promenádě pod Priessnitzovým sanatoriem se nalézá starý hudební pavilon z roku 1860 – dřevěná stavba zdobená řezbami, dosud sloužící svému účelu jako přístřeší pro kapely, které

Pohled na Jeseník z promenády (SOkA Jeseník)

v létě vyhrávají lázeňským hostům. Za Priessnitzovým sanatoriem lázeňská promenáda pokračuje a tvoří uzavřený ovál.¹⁶

Nevíme, kdy a proč vzniklo označení „kolonáda“ pro Jeseník tak typické a krásné promenády. Vždyt zde není žádné sloupořadí, charakteristické pro kolonádu, jaká je třeba v Karlových Varech nebo Mariánských Lázních (kolon totiž znamená sloup). A ony „kolonády“ uměle vytvořené člověkem se té jesenícké *léčivé, převážně lípové* promenádě určitě nevyrovnají. Nad hlavou není zastřešení, nýbrž koruny stromů, skrze něž je možno vidět buď modré nebe, nebo podzimně zachmuřenou oblohu, což také dalo jméno *Jeseníky celému kraji. Ona jeseň – podzim, jako nejbarevnější období tohoto regionu – pro tu nádheru žluto-červeno-fialových barev*. Místo studených, strnulých sloupů jsou zde živé stromy, měnící během roku čtyřikrát svůj vzhled: od zeleně jarního mládí, přes slunné léto do zářivého podzimu. Nakonec do zvláštního zimního ticha tlumeného bílými sněhovými koberci.

Tenkrát promenáda neměla asfaltový koberec, nýbrž povrch byl takový, jaký měly staré silnice. Na jejím počátku stojí český pomník Hygie vytvořený známým českým sochařem J. V. Myslbekem, o kus dál, na východní straně promenády, stojí Polský pomník s orlicí a na jižní straně promenády Maďarský pomník se lvem, který se dostal do znaku lázní.¹⁷ Na návrší nad touto promenádou je hrobka V. Priessnitze.¹⁸ Mezi ní a Českým pomníkem stávalo sociální zařízení. Překvapil-li procházejícího se na promenádě déšť, pak mohl hledat útočiště ve dvou altánkách, které byly vystavěny v podobném stylu jako hudební pavilon. Jeden stál na jihovýchodní straně promenády poblíž „lva“ a druhý na západní straně nedaleko Polského pomníku. Altánky chátraly a počátkem 70. let minulého století byly nahrazeny novými, tehdy módními, přístřešky, které se sice svým vzhledem od svých předchůdců značně liší, ale před sprškou uchrání. Na severovýchodní straně promenády, ze směru od kavárny k pomníku se lvem, se nacházela řada opuštěných dřevěných krámků, kde se dříve prodávaly suvenýry. Po válce se do nich ukládaly na zimu lavičky z promenády. Promenáda je lemována na západní a jižní straně rododendrony a před kavárnou je hustý porost tisu. Procházející, mající jemný čich, ucítí poblíž přístřešku na západní straně i vůni fenyklu.¹⁹ Z promenády, na její jihozápadní straně, odbočuje chodník k Přednímu vršku s Krizovým křížem (*Kriesenkreuzkoppe*). Tam údajně nějaký pacient prodělal pozitivní duševní krizi, která vedla k jeho uzdravení, a z vděčnosti dal na onom místě postavit na kamenném podstavci vysoký dřevěný kříž, který se tyčil nad vrcholky okolních stromů. Zřejmě není náhodou, že je odtud přímý výhled na Praděd. V 50. letech bylo na něm ještě vidět starou rozhlednu, již pro havarijní stav nepřístupnou, která se časem zřítíla. V 60. letech 20. století přišla mohutná větrná bouře, která ten obrovský kříž vytrhla a zanesla daleko do východního údolí.²⁰ Původní kříž byl později nahrazen novým, který je asi o dvě třetiny menší než onen předchozí. Z jihovýchodní části promenády vede dolů do města strmá Muzikantská stezka, kde se v letních měsících objevovaly v hojnějším počtu zmije.

Dřevěné krámky na promenádě i tamní záchodky byly časem odstraněny. Krásný dřevěný dům před Hradem, který později sloužil jako velká prodejna potravin, žel asi roku 1974 vyhořel. Příčina vzniku požáru byla velmi podezřelá.

Mimo uvedené lázeňské domy funguje v lázních vojenská léčebna Albatros, dříve zvaná Ziffer, která původně sloužila vojenským letcům k zotavení po odlétání určitého počtu letových hodin. Nyní je k dispozici i širší veřejnosti. Výše nad ní stojí na Myslbekově ulici lázeňský dům Silesia s restaurací.

Snad ještě malá poznámka k oblíbené procházce z lázní směrem k jeskyním Na Pomezí: na pravé straně (naproti vojenské zotavovně) stál pěkný, stylový poschodový dům, údajně s vyta-petovanými pokoji. Po 2. světové válce byl obýván laborantem Bezručova sanatoria. Nebyl ale udržován, střecha proděravěla a nakonec byla tato hezká „Jarošova vila“ stržena.

Nyní vede na Pomezí upravená cesta mezi loukami. Směrem od vojenské zotavovny k myslivně, kde býval kdysi krásný jelen paroháč (později jej nahradili vepřici, nyní *převažují ovce*), bylo místo luk pole. To se pokaždé na podzim zoralo a rozorán byl i úzký chodník, který tudy původně vedl, a bylo nutno jej po orbě opět prošlapávat. Nynější klikatá cesta, krytá asfaltem, vznikla později. Dříve se chodilo od myslivny přímo do údolí směrem k potůčku, který bylo třeba přeskakovat, a dále na západ k rybníčku. Pak stoupajícím chodníkem přes les k nynější

horní cestě na Pomezí. Výše u potůčku, kde se nynější cesta otáčí a kde je potůček přemostěn, sídlívali ve vlhkém okolí mloci. Dnes už tam tyto černožluté obojživelníky, žel, nenajdeme. A když už je uváděna fauna, je třeba dodat, že se v okolí lázni celkem hojně vyskytovaly zmije. Bylo možné se s nimi setkat dokonce i v areálu lázni. Dnes se sice objevují také, ale vzácněji. V lesíku na návrší, nalevo od myslivny, rostlo velké množství léčivých jaterníků. Louky ještě dnes krásně vstavač, někde se setkáváme s vemeníkem a jsou místa, kde kvete lilie zlatohlavá. Jedno staré „hnízdiště“ této krasavice bylo mezi stromy kousek pod promenádou, vedle Muzikantské stezky.

Ale ještě zpět k cestě na Pomezí. Zde se nám naskytne pohled do údolí řeky Staříče s několikakilometrovou obcí Lipová-lázně a Ramzovským sedlem s výhledem na Obří skály. Výhledu se nesprávně říká Peklo (špatně pochopený význam německého „in der Helle“, což je jasné, světlé místo; ovšem podobně zní známější slovo „Hölle“, a to je „peklo“). Když se díváme na to půvabné místo, mizí před námi představa pekla a dáme spíše za pravdu charakteristice, že zde není pekelná temnota, ale kouzelný jas, zvláště při západu slunce. Do vzpomínek se dere i obraz nevelkého pohádkového lesa, který byl v místech nynějšího mladšího porostu před loukou u rybníčku. Onen les byl jakýmsi chrámem v přírodě, tvořeným mohutnými nádhernými jehličnany, které v každém, kdo tudy procházel, musely vyvolat zvláštní pocit úcty a pokory. Žel, pila tuto nádheru zkosila. A malá reminiscence pro nimrody a milovníky střelby: V Pekle byla louka (nyní vše zarostly olše) a na ní myslivecká střelnice – střílelo se tam na hliněné holuby (když to tam rachotilo, tak to bylo právě „peklo“). Kousek dál, směrem k nynějšímu Bernskému odpočívadlu, bývala po pravé straně cesty v příkopu voda a v ní se líhli nejen žabí pulci, ale bylo možno se tam také setkat s čolky.

Ještě maličký pohled do okolí lázni. Zakladatel lázni V. Priessnitz kladl vedle vodoléčby velký důraz na léčbu vzduchem a sluncem. Od tenisových kurtů vede cesta do lesa a hned na pokraji je rozcestí. Jedna cesta odbočuje doprava směrem na Českou Ves, další jde rovně k Bezručovu (Pruskému) prameni a pak pokračuje chodníkem mezi balvany vzhůru k horní cestě směrem na Lesní domov, kam pacienti rádi chodívali, protože se tam nabízela medovina.²¹ A z rozcestí vede cesta doleva a po její pravé straně je ve stráni zarostlé hustým stromovým plošinou, kde stávaly sluneční lázně. V 50. letech bylo možno ještě spatřit zaměstnance lázni, kteří rozebírali zbytky jejich dřevěného oplocení.

Lázeňské budovy

Jak to vypadalo uvnitř lázeňských budov?

Bezručovo sanatorium: Hned u vchodu byla maličká vrátnice, kde vládl vrátný pan Braun, invalida, který měl značně omezený pohyb jedné ruky. Měl na starosti rozdělování dopisů a obsluhu domácí telefonní ústředny – dřevěné skříňky s řadou páček, jejichž prostřednictvím se připojovali jednotliví účastníci. Na její pravé straně byla klika a na levé straně sluchátko. Když se klikou otáčelo, vyzvánělo to u volaného. Pan Braun toto zařízení mistrně ovládal. Měl nejen rád své pracoviště, ale i lázně jako takové. Když v zimě napadlo hodně sněhu, časně zrána vstával a víceméně jednou rukou prohazoval chodník z Bezruče k sousednímu lázeňskému domu Maryčka. Na invalidu to byl obdivuhodný výkon, který navíc nepatřil do náplně jeho práce.

Bezruč měl dvě vodoléčby (pánskou i dámskou), sice malé, ale funkční. Z dnešního pohledu nás to udivuje: procedury se tam podávaly denně. Každý den měl pacient nějakou vodoléčbu. Ovšem v roce 1953 došlo ke sloučení; přepážka mezi vodoléčbami byla odstraněna a pak se střídavě koupali jeden den muži a druhý den ženy. V suterénu Bezruče byla vedle patientské jídelny i malá elektroléčba (tenkrát se prováděly pouze galvanizace,²² iontoforézy,²³ k dispozici bylo horské slunce, solux²⁴ a diatermie.²⁵ V přízemí byl malý prostor pro čtyřkomorovou galvanickou lázeň. Pro Bezruč bylo zajímavé i to, že se zde tenkrát prováděla i terapie elektrošoky a inzulínovými subkomaty,²⁶ případně se oba způsoby kombinovaly. Bezruč měl i svůj malý skříňový rentgen a vlastní laboratoř s elektrokardiografem. Dnes bychom se jistě na jednosvodový

elektrokardiograf dívali jako na muzeální kus - záznamy se prováděly na fotografický papír a pak v temné komoře vyvolávaly. Ve „staré“ části Bezruče, v nynějším 2. poschodí, bylo tenkrát velmi primitivní ubytování. V pokojích nebyla voda. Stála tam jen komoda, na níž byla mramorová deska s umyvadlem a džbánem s vodou. Vodovod s výlevkou byl na chodbě. Ale to bylo brzy napraveno a pitnou vodu zavedli do všech pokojů.

Pohlédneme do Priessnitzova sanatoria. Po 2. světové válce, kdy sanatoriu vládl primář MUDr. Reinhold, se v tomto zařízení prováděly studené zábaly v pokojích.²⁷

V hale, kde je vzorné točité schodiště, byl uprostřed něj za ozdobnou mříží umístěn výtah, který obsluhoval pan Hromádka, vždy oblečený do černého obleku a na nohou měl bílé tenisky. Bylo znát, že svůj úkol plní odpovědně, vážně. Časem byl výtah odstraněn. Pro Priessnitzovo sanatorium je stále charakteristická prostorná jídelna s kazetovým stropem a dobovými lustry.

A když už je zmínka o typických postavách té doby, je třeba uvést i vrchního číšníka – pana Kučeru – polyglota ovládajícího několik jazyků, vzpomínajícího na to, že se v Priessnitzu servírovalo na stříbře! Lze si ho dobře představit, jak obsluhuje hosty s tak nádhernými přibory a ostatním stříbrným nádobím v ruce – on svou důstojností a elegancí k tomu patřil. (Kdepak to stříbro asi je?) Ani pan vrchní nebyl se svými znalostmi později plně využit. V Priessnitzu sloužili jako noční vrátní dva důchodci. Prvním byl Bohuš Valihrach, bývalý majitel známé tiskárny v Olomouci, grafik a malíř. Náměty k jeho pastelovým obrazům měly vztah k okolí lázní. Na jednom obraze zachytil do sněhu zapadlou Vřesovou studánku i s tamní kapličkou. Jako grafik byl využíván ke zhotovování jmenovek pro ordinace lékařů nebo jiných zařízení. Jeho kolegou ve službě byl pan Herdegen, který svým vystupováním nezapřel bývalého důstojníka.

K hlavní budově přiléhá tzv. stará budova (nyní Schindlerův dům, tenkrát bez označení), využívaná jako ubytovna pro pacienty. Její zevnějšek byl rovněž nevábny.

V sanatoriu byl k dispozici velký rentgen i pro vyšetřování zažívacího traktu. U bočního schodiště bychom našli i malý operační sálek (v 50. letech byl již mimo provoz po úpravě na ordinaci), kde se prováděly drobné chirurgické zákroky, ale snad i pochybné gynekologické výkony – vždyť zde kdysi pobývali pacienti a pacientky i řadu měsíců. Velký prostor v suterénu, kde jsou nyní sklady, sloužil tenkrát jako laboratoř. Před ní se nacházel tzv. Zandrův sál („candrovna“)²⁸ s různým zařízením na procvičování a posilování svalů a rehabilitaci – jakýsi předchůdce dnešní mechano-²⁹ a ergoterapie - posilovny (fitness-centra).³⁰ Po 2. světové válce bylo zařízení převezeno do jedné z západočeských lázní.

Menším lázeňským domem je Bílý kříž, který byl v 50. letech obydlen zaměstnanci. Řadu let tam fungovala rovněž pošta – v místech dnešní společenské místnosti – a po určitou dobu i přijímací kancelář.

Koňské spřežení, které patřilo k Priessnitzovu sanatoriu, bylo ustájeno v budově mezi Hradem a Bílým křížem. Později byla stáj proměněna v odborářskou klubovnu a nakonec přestavěna na byty.

V lázních byla i základní škola v objektu dnešního ředitelství (vila Adelheid) a jedna třída navíc v přízemí domu Ostravice (dnešní Ripper). Po jejím zrušení bylo v tomto prostoru postaveno několika nadšenci loutkové divadlo, každou neděli hojně navštěvované místními dětmi. S loutkami hráli samotní stavitelé divadélka. Hlavičky loutek vyřezával jeden z vrátníků.

Posilovna zvaná Zandrův sál (SOkA Jeseník)

Pošta u lázeňského domu Bílý kříž (SOkA Jeseník)

ných Bezručova sanatoria, lidový řezbář pan Lapáček, který také mistrně napodoboval řezby z nástěnných hodin, zvaných švarcvaldky. Ve zmíněné budově Adelheid se v prvním poschodí nacházely jesle. V důsledku úbytku dětí časem škola i jesle zanikly.

Nelze zapomenout na administrativu. Zpočátku byla velmi skromná, umístěná v různých prostorech lázeňských objektů, např. v suterénu lázeňského domu Maryčka nebo v místech, kde je dnes v Priessnitz laboratoř. Až po sloučení lázní dostala důstojnější sídlo v objektu dnešního Schindlerova domu. Během působení ředitele MUDr. Piše, kdy byly postaveny nové obytné objekty v Priessnitzově ulici, byla přestěhována do Ostravice.³¹ Když vznikl plán na rekonstrukci objektu, aby byl opět navrácen svému původnímu účelu jako ubytovna pacientů, byla napřed provedena oprava vily Adelheid, kam se přestěhovalo ředitelství lázní.

Ovšem ke Gräfenberku patřily a patří i další budovy, které si sice uchovaly svůj původní název, avšak jsou určeny převážně k obytným účelům. Je to bývalý hotel Grünbaum, dům Exner, vila Susi, Douche (nyní sídlo pošty; je v ní umístěna i solná jeskyně), Jubilejní vila a Ředitelská vila - původně jen sídlo ředitele lázní, měla zároveň i jisté společenské poslání – ředitel si tam zval zvláštní lázeňské hosty. K tomu účelu sloužil salon s krbem, zdobený štukaturou na stropě a vybavený stylovým nábytkem. Obě vily nyní slouží jako ubytovny pacientů. Nad zatáčkou cesty, která končí u Priessnitzova sanatoria, je malý obytný dům zvaný Materna³² a nedaleko něho bývalá hasičská zbrojnice, po řadu let funkční³³, dnes informační centrum. Na návrší nad lázněmi stojí stylová Anglická vila. Chlubila se hodinami ve věži a místnosti v ní měly parketovou podlahu s krásnými hvězdicovými vzory.

V 50. letech patřily k tzv. Novému léčebnému domu dvě postavy, které jistě také stojí za zmínku: paní Reinholdová a paní Priessnitzová. První jmenovaná byla vdovou po již zmíněném dlouholetém, vedoucím lékaři Priessnitzova sanatoria, prim. MUDr. Reinholdovi. Ona žena, vzdělaná a duchaplná, byla živou kronikou a znala poměry ve zdejších lázních i z doby první republiky. Když se zde v roce 1959 konal celosvětový psychiatrický kongres, byli mezi zahraničními účastníky i lékaři, kteří znali Dr. Reinholda a jeho paní. Avšak paní Reinholdová měla po dobu konání kongresu „domácí vězení“.

Hedvika Priessnitzová (1874–1964), manželka vnuka zakladatele lázní Vinzenze Aloise

Priessnitz (1872–1943), byla spíše jakousi historickou raritou. V oné době byla již těžce postižena arterosklerózou a žila stále v představách z minulosti, že jí lázně patří.³⁴ O tuto bělovlasou stařenku se starala až do její smrti právě paní Reinholdová.

Organizace lázní

Po organizační stránce byly lázně rozděleny do dvou správních celků. Priessnitz a Wolker (tenkrát Plojharův ústav – původně Anenský dvůr, Annenhof) byly pod správou ministerstva zdravotnictví a Bezruč, Maryčka a Ostravice patřily Ústřední nemocenské pojišťovně. Roku 1953 přešly domy Ústřední nemocenské pojišťovny pod správu Revolučního odborového hnutí (ROH) a v r. 1956 došlo ke sloučení všech lázní pod správu ministerstva zdravotnictví, přičemž distribuci poukazu na léčení prováděly odbory.³⁵ Než došlo ke sloučení, spadal administrativně Bezruč a připojené objekty pod Střediskovou správu sanatorií a zotavoven ROH, která měla sídlo v lázních v bývalé Dolní Lipové.³⁶ Do roku 1956 byli pacienti zvaní přijímacími kanceláři léčeben. Později byly poukazy rozdělovány odborovou organizací a měly už natištěno datum nástupního termínu, které bylo předem sděleno lázním. Uvedený stav přetrvával až do roku 1992, kdy se lázně staly akciovou společností.

Vojenská zotavovna, která spadala pod Vojenskou správu lázní a zotavoven (VOLAREZA), měla svůj vlastní režim.

Vývoj indikací chorob pro Lázně Jeseník

V Bezruči a přilehlých objektech převládaly neurózy a tyreotoxikózy (onemocnění způsobené zvýšenou činností štítné žlázy) nebo stavy po operaci štítné žlázy. V Priessnitz se léčili převážně neurotici a psychotici – občas se u depresivních poruch objevovaly pokusy o sebevraždu – balkóny na budově k tomu přímo sváděly. Avšak, když se v 70. letech objevila ataraktika,³⁷ tento problém jako šlehnutím kouzelného proutku prakticky vymizel.

Zvláště byl dům Wolker. Tam se nacházela expozitura II. interní kliniky fakultní nemocnice v Olomouci, kde byl přednostou zakladatel československé alergologie prof. MUDr. Karel Amerling.³⁸ V tomto ústavu, který byl r. 1951 zřízen jako alergologické oddělení fakultní nemocnice (přestěhoval se z Lípnicku nad Bečvou, kde musel ustoupit Vojenské nemocnici), se léčili výlučně pacienti trpící průduškovým astmatem. Byla zde rozsáhlá laboratoř, kde se rovněž rutinně provádělo vyšetřování stolice, neboť pan profesor Amerling hledal jednu z příčin onoho onemocnění v tzv. dismikrobiu – nerovnováze mezi kvasnými a hnilobnými procesy v tlustém střevě (dnes dochází k jisté renesanci tohoto názoru). Pomocí přísné diety, zpočátku jen čajové, se snažil dosáhnout rovnovážného stavu tzv. eumikrobie.³⁹ Často měl tento léčebný zásah úspěch. Pan profesor sem občas zajížděl a vedoucím lékařem byl prim. MUDr. Vlastimil Bič. Působil zde také významný olomoucký alergolog s mezinárodní pověstí doc. MUDr. Horymír Malota.⁴⁰ Časem tento ústav jako takový zanikl (příčinou byla především velká vzdálenost mezi mateřskou klinikou v Olomouci a Jeseníkem). Ze sanatoria se stala dorostová léčebna, kam přicházeli mladiství astmatici a bronchitici. Těm se v 60. letech věnovala primářka MUDr. M. Voříšková. Energická, důsledná žena, která měla svou mládež nepokrytě ráda. Spolupracovala s ní tehdejší vychovatelka paní Mudrová, která o své svěřence pečovala s plnou oddaností, bez ohledu na pracovní dobu. Tento „tandem“ vytvořil v dorostové léčebně vskutku vzácné léčebné

Prof. MUDr. Karel
Amerling
(archiv autora)

Doc. MUDr. Horymír
Malota (archiv autora)

prostředí. Pokoje na jižní straně domu Wolker měly před rekonstrukcí společný balkon, který sloužil zejména za nepříznivého počasí k provádění dechových cvičení v ranních hodinách. Od roku 1953 byla do indikačního seznamu chorob léčených v Lázních Jeseník přirazena nespecifická (netuberkulózní) onemocnění dýchacích cest – jednak chronické záněty průdušek, ale také chronická obstrukční choroba plicní a astma.

V těchto letech působil současně s primářkou MUDr. Voříškovou na oddělení pro dospělé její manžel MUDr. Vlastimil Voříšek, výtečný fyziatr, ale také muzikant a imitátor. Mimo práci na oddělení se věnoval zaměstnancům nejen jako lékař, ale měl také např. podíl na sestavení zábavného pořadu hudby, písní, veselých scének, ve kterém se uplatnil se svou zpěvnou křídlovkou, ale i imitací nástrojů celého orchestru. Ještě dnes zní v uchu lahodný soprán jedné z pracovnic léčebného oddělení paní Čermákové, „Za rok se vrátí ...“ Pořad byl natolik úspěšný, že se nejen opakoval, ale byl předváděn i v okolí.

Zásluhou primáře MUDr. Zeno Nováka, který sem přešel z lipovských lázní, přicházely od roku 1992 do lázní jako pacienti děti s chronickým onemocněním dýchacích cest – průduškáři a astmatici; v předškolním věku za doprovodu matek nebo jiných nejbližších příbuzných. Byli ubytováni převážně v léčebném domě Wolker, ale i v Bílém kříži. U nich je zábavnou formou prováděna klimatoterapie.⁴¹ Z procedur dostávali inhalace, bylinné koupele (vločkové, ichtyolové apod. – pro kožní komplikace) a saunu. K dispozici měli i bazén. Absolvovali léčebnou tělesnou výchovu a dechová cvičení, jímž byly přítomny i maminky, aby mohly doma pokračovat. Od roku 1994 byla určena pro děti školního věku budova Karolína (název získala podle jedné z dcer V. Priessnitze, která ve třech letech zemřela na černý kašel). Nedaleko léčebny je nyní i škola, kterou děti během lázeňského pobytu navštěvují, a za léčebným domem moderně upravené hřiště pro košíkovou, kopanou apod.

Nyní je paleta indikací ještě rozšířena o léčbu otylosti⁴² a ekzémů.

Péče o chrup velkých i malých pacientů, ale i zaměstnanců lázní je zajišťována v celém rozsahu zubní ambulancí otevřenou v roce 1997 v budově Wolker a v roce 2002 přenesenou do Schindlerova domu. Od prvopočátku v ní ordinoval a její moderní zařízení zajišťoval odborník na slovo vzatý MUDr. Karel Langer, který byl rovněž vedoucím lékařem zubního oddělení v Jeseníku.

Procedury

V 50. letech byla doménou lázní modifikovaná původní Priessnitzova procedura: predehřátí (zpravidla v žárovkové skříni) s následným chladným mokřým celkovým zábalem, trvajícím nejméně jednu hodinu⁴³ a poté následovala dvoufázová pololázeň.⁴⁴ Tato procedura byla prováděna třikrát v týdnu a během ostatních dnů (dokud se koupalo denně) byla kombinována s koupelemi (perličkovými, bylinnými, uhličitými apod.). Jak už bylo uvedeno, v Bezruči byly dvě menší vodoléčby – pánská a dámská, kde se koupalo do pozdních odpoledních hodin. S ohledem na prostorovou tíseň byl tento způsob provozu zrušen, vodoléčby sloučeny a vodoléčebné procedury byly pacientům podávány obden. Ono omezení přece jen pacienty ochuzovalo. Jistá renesance odpoledních či večerních procedur nastala v Priessnitzově sanatoriu v době působení primáře MUDr. J. Rubeše.

V roce 1953 byla v Bezruči rozšířena indikace o chronické bronchitidy a astma bronchiale. U těchto onemocnění již Priessnitzova procedura ordinována nebyla. S ohledem na tuto indikační změnu byly zpočátku umístěny do ústavu dva skříňové inhalátory s vlastními hlučnými kompresory.

Jen malá poznámka na okraj: Díky horlivosti a nadšení tehdejšího vedoucího laboratoře V. Hojného (po sloučení ústavů zůstala jen jedna centrální laboratoř v Priessnitzově sanatoriu) a díky vzácnému pochopení Výzkumného ústavu endokrinologického v Praze, který ochotně poskytoval standardy, byly u pacientů, kteří absolvovali zmíněnou priessnitzovskou proceduru, stanovovány hladiny 17 ketosteroidů – tudíž sledována funkce nadledvinek – před uvedenou procedurou a po ní. Bylo zjištěno, že hladina tohoto hormonu stoupá, což bylo zároveň i

známkou jisté zvýšené obranyschopnosti organismu.⁴⁵

Jinak byly na vodoléčbě prováděny polevy, otěry, skotské stříky, masáže, koupele (ve stejném rozsahu jako nyní). Snad v důsledku změny mentality dnešních pacientů a jakéhosi pohodlí postupně ustupovalo předepisování původní priessnitzovské procedury i u ostatních pacientů do pozadí a téměř zaniklo. S narůstajícím počtem pacientů trpících chronickým onemocněním dolních dýchacích cest (avšak i horních – proto byl v jednu dobu, během působení ředitele Dr. Šamánka, zaměstnán v lázních na plný úvazek ortolaryngolog) a po organizačním sloučení lázeňských domů bylo v budově Wolker zřízeno inhalatorium, které bylo rozděleno do dvou částí. V jedné se prováděla inhalace roztoku minerálních solí ve skupinách asi deseti pacientů a v druhé části byly podávány různé druhy inhalací individuálně. Ke konci 80. let, kdy byla v Bezručí zrušena vodoléčba, protože byl postaven nový balneoprovoz, bylo na jejím místě vybudováno moderní prostorné inhalatorium a inhalace byly rovněž jednak individuální, jednak prostorové, společné. Elektroléčba, původně velmi chudá – galvanizace, čtyřkomorová lázeň galvanická, horské slunce, solux a diatermie – se časem rozšířila. Díky nadšení vedoucího vodoléčby a elektroléčby Bohuslava Skalického pro všechno nové a díky nevšednímu pochopení již zmíněného jednoho z vedoucích pracovníků technického oddělení pana Dvořáka, který se také zajímal o novinky ve fyziatrii,⁴⁶ získaly lázně, někdy i přes odpor plánovače, který hlídal finance, veškeré moderní přístroje, dostupné na východoevropském trhu. Byly to přístroje pro léčení DD proudy,⁴⁷ ultrazvukové aparáty,⁴⁸ přístroje pro léčení dráždivými a exponenciálními proudy, ultrazvukové inhalátory atd. Pro onemocnění pohybového aparátu byla zavedena i léčba parafinem a podvodními masážemi. V 60. letech se také objevuje nový druh masáže – tzv. masáž reflexní,⁴⁹ jejími původci byli němečtí fyziatři Gläser a Dalicho. Za nimi se ihned po jejím objevení vydal MUDr. Žaloudek z Výzkumného balneologického ústavu v Mariánských Lázních a po svém návratu do republiky prováděl instruktáž. Mezi prvními účastníky jeho školení byli pracovníci z jesenických lázní. V Priessnitzově sanatoriu se v 50. letech prováděla tenkrát módní spánková léčba (aplikace barbiturátů⁵⁰ za účelem protrahovaného spánku), která byla oblíbená např. i při léčení vředové choroby gastroduodenální. Později byla nahrazena elektrospánkem pomocí přístrojů sovětské proveniencí. Tato procedura byla indikována u nespavosti. Obohacením léčebných procedur bylo otevření sauny v novém balneoprovozu.

Zmínka byla i o tyreotoxikózách. Ty byly léčeny velkými dávkami tyreostatik – tenkrát byl k dispozici Alkiron (thiouracyl), kde bylo nebezpečí vzniku agranulocytózy,⁵¹ proto byla u pacientů, kteří onen lék užívali, denně měřena teplota a každý týden sledovány bílé krvinky. Funkce štítné žlázy byla sledována nejen klinickými projevy (pulz, tlak krve, změny váhy), ale také měřením bazálního metabolismu.⁵² Když se na trhu objevil Carbimazol (thiosemicarbazol), lék se stejným účinkem, avšak méně toxický, už toto nebezpečí nebylo tak hrozné.

Léčebná tělesná výchova byla původně prováděna v hradní tělocvičně. Když byla v roce 1958 provedena rozsáhlá rekonstrukce Hradu, byly pro léčebnou tělesnou výchovu a individuální rehabilitaci upraveny prostory pod kongresovým sálem a byla tam také zřízena posilovna.

To jen pro porovnání s tím, co nabízel před více než sto padesáti lety svým

Kongresový sál tzv. Hradu z r. 1959 (SOka Jeseník)

pacientům Priessnitz (musel s tím vystačit), totiž chladné koupele, polevy celkové a částečné, otěry, potní kúry v mokřých zábalech, léčbu vzduchem, sluncem a pohybem. Jak by byl udiven a také i zmaten, kdyby se dokázal probudit a viděl by, k jaké proměně došlo na jeho Gräfenberku.

Významné události

Rok 1959 byl pro tehdejší Gräfenberk vsutku historický. V lázních se konal celosvětový psychiatrický kongres. Zchátralá budova Hradu byla velmi vtipně a účelně rekonstruována architektem Fr. Schierem. V bývalé tělocvičně byl postaven balkon, zkonstruováno pódium. Sál získal nový nábytek a nádherné křišťálové lustry. Byl zřízen nový vchod, upraveny přilehlé prostory. Pod balkonem se nacházely budky pro překladatele. Pro účastníky kongresu byla k dispozici sluchátka, kde si každý mohl nastavit simultánní překlad. Na onu dobu to byla skutečně zvláštnost. Pod stoly seřazenými do dlouhých řad byla natažena anténa, ze které byl snímán do sluchátek zvuk. Prostě byl vybudován „kongresový sál“.

V místě bývalého malinkého parkoviště⁵³ byla zřízena fontána s barevným osvětlením umístěným pod vodní hladinou, její okolí bylo vydlážděno, osázeno okrasnými keři a ozdobeno plastikami.⁵⁴ Priessnitzův dům dostal „nový kabát“. Podél cesty z města do lázní bylo upraveno osvětlení. Byla to skutečně světová událost. Sjeli se sem významní představitelé psychiatrie z celého světa. Mezi jinými upoutával pozornost profesor Moreno – průkopník psychodramatu,⁵⁵ tenkrát jedné z moderních léčebných metod v psychiatrii. Prakticky tuto metodu rovněž předváděl v sále kavárny při vstupu na promenádu. Zajímavý byl jeho výrok, že na světě vzniká nový druh proletariátu, který není chudý na hmotné statky, ale trpí chudobou ducha, kterou je třeba uspokojit.

Kongresový sál již nebyl více používán jako tělocvična, ale pouze ke společenským účelům (plesy, koncerty, sympozia – tradiční psychofarmakologické kongresy, které vlastně mají svůj počátek v tomto celosvětovém psychiatrickém kongresu).

V roce 1993 došlo k rozdělení Československa, což se projevilo výrazným úbytkem návštěvnosti slovenských pacientů, kteří do té doby tvořili přibližně jednu třetinu všech klientů.

V roce 1999 na podzim proběhly oslavy 200. výročí narození zakladatele lázní V. Priessnitze zařazené jako významné výročí UNESCO. V jejich rámci bylo otevřeno Priessnitzovo muzeum v domě, který stojí na místě původního Priessnitzova rodného domku. Byl uspořádán i mezinárodní seminář o Priessnitzovi, na němž nosnou přednáškou byla práce profesora Dr. med. Hentschela z Mnichova o dějinách vodoléčby. Program oslav doplnila řada kulturních akcí. Vyšel příležitostný almanach i poštovní známka a byla ražena pamětní medaile. Z iniciativy německého turistického spolku MSSGV byla odhalena pamětní deska J. Ripperovi u léčebného domu nesoucího jeho jméno. Oslav se rovněž zúčastnilo přes třicet potomků V. Priessnitze z celého světa.⁵⁶

V roce 2001 se konaly oslavy 175. výročí založení lázní – prvního vodoléčebného ústavu na světě. Při té příležitosti vznikla vědecká práce „Klimatoterapie jako léčebná procedura“. Priessnitzovy léčebné lázně mají světovou prioritu ve výzkumu geoatmochemie a dlouhodobého sledování kolísání radonu a negativně nabitých jontů v ovzduší, kdy řada faktorů souvisí či přímo podmiňuje složení léčivého klimatu. Na výzkumu mají podíl Přírodovědecká fakulta Karlovy univerzity v Praze, Hydrometeorologický ústav v Ostravě, Fakulta tělesné výchovy a sportu Palackého univerzity v Olomouci společně s lékaři Priessnitzových léčebných lázní.

Jistě vzácnou událostí roku 2003 byla návštěva prezidenta České republiky Václava Klause a polského prezidenta Aleksandra Kwaśniewského.

Pacienti

Nemocní přicházeli z celé tehdejší Československé republiky. Valná část byla ze Slovenska, cizinců bylo málo, ojediněle z bývalého Sovětského svazu. Pravidelným hostem byl jeden Libanonec, ředitel tamní dráhy (původem Řek). Také se zde objevily dvě pacientky z Indonésie (ovšem tenkrát zaměstnankyně indonéského velvyslanectví v Bělehradě), paní Kau-Nang a Koenarti, které si ve sváteční den oblékaly své typické dlouhé šaty s velkými květy a na nohou měly zlaté střevičky, což jistě nebylo nejideálnější pro pěší chůzi po dlážděné cestě. Z Afriky zde byla na lázeňském pobytu jako host Československého svazu žen paní Baboni Abiba z Beninu. Poněkud více bylo hostů z někdejší Německé demokratické republiky, kteří měli léčbu hrazenou odborovými organizacemi.

Také po stránce sociální se skladba pacientů po 2. světové válce výrazně změnila. Před válkou přicházela na Gräfenberk převážně společenská smetánka. Náznakem toho může být i vzpomínka jednoho přesídlence, který si vybavoval, že krátce po válce přijel do lázní maharádža se svým doprovodem a obsadil v jednom patře Priessnitzova sanatoria všechny pokoje. Jinak tvořili většinu lázeňských hostů dělníci, úředníci a důchodci. Všechny budovy byly vždy zcela obsazené. V období kolem roku 1950 byl dokonce provoz nepřetržitý, kdy pacienti trávili v lázních i Vánoce.

Tato situace se poněkud změnila po roce 1994, kdy do lázní přijíždějí trávit aktivní dovolenou i podnikatelé, manažéři a jejich pobyt je zpravidla krátkodobý, trvající maximálně týden. Proto vzniká tak nápadný nárůst ročního počtu klientů.

Z významných hostů dřívější doby stojí za zmínku hudební skladatel Jaroslav Křička,⁵⁷ nevelký pán s širáčkem na hlavě a s mošničkou, který údajně složil v Jeseníku mešní dílo. Léčil se zde opakovaně, naposledy v roce 1953. Snad k tomu přispěla i nepříjemná příhoda. V tom roce, který zapadá do onoho zvláštního období našich dějin, se v ústavu objevily vývěsky: „Oslovujeme se ‚soudruhu a soudružko‘, zdravíme se ‚čest práci!‘“. Mistr přišel na kontrolní návštěvu k lékaři. V čekárně byla řada pacientů a starý pán pozdravil tak, jak byl navyklý – „dobry den“. Někteří zde přítomní horkohlaví se na něj osopili, jestli neví, jak se zdraví. Celý roztřesený přišel k lékaři a tvrdil, že tím nic zlého nemyslel, že je zvyklý pokaždé takto pozdravit. Tím skončil jeho opakovaný pobyt v Lázních Jeseník.

Byl zde na léčení i „otec“ Spejbla a Hurvínka, Josef Skupa,⁵⁸ který si loutky přivezl v kufru s sebou a dokázal svou bezprostředností pobavit pacienty. V 80. letech zde byla opakovaně i první česká Rose-Marie, Lída Klímová-Grossmanová.⁵⁹ Jedenkrát lázně navštívil známý spisovatel a ilustrátor dětských knih – Ferdy mravence a Brouka Pytlíka – Ondřej Sekora.⁶⁰ Také cestovatel JUDr. Miloslav Stingl⁶¹ rád jezdil na Gräfenberk.

Pobýval zde i známý herec Oldřich Nový,⁶² stále obdivovaný starší generací, který dal nahlédnout do svého nitra zvláštním výrokem: „*Štěstí je to jediné, co můžeme rozdávat, aniž bychom je sami měli.*“

Léčil se zde i brněnský básník, tenkrát v nemilosti, Jan Skácel,⁶³ který svému ošetřujícímu lékaři věnoval pro jeho děti knížku „Uspávanky“ s něžnými verši: „*I když nám život jinak káže, kdo moudrý je, ten nerozváže motouzek, co nás s dětstvím spiná, a krásná pouta neroztíná.*“

Věrnou pacientkou byla i sestra světoznámého malíře Oskara Kokoschky paní Berta Patočková -Kokošková, jejíž manžel, generál Patočka, sehrál významnou roli v pražském povstání v roce 1945. Byla to duchaplná žena, původem Rakušanka (ve společnosti nazývána „la petite Viennesse – malá Vídeňanka). Ráda skládala básně, pokoušela se i o malbu a modelování. Jeseník jí zvláště přirostl k srdci, což vyjádřila i v jedné básni na rozloučenou, kterou napsala v němčině (vždyť pocházela z Vídně). Ve volném překladu zní takto: „*Ještě jednou se projít po mechových stezkách // ještě jednou pocítit vůně, naslouchat šumění a tajemnému hemžení // ještě jednou zaslechnout ten tisícový zvonek tón a zpěv, jenž plní les // ještě jednou snít nesplněný sen // a pak již čeká dýmající vlak // pak osud skřípá dost a dost! // pak jsi zas vyobcován ve všední den // pak zahalí tě děsná šed', která na skřípec napíná // pak mizí světlé zjevy přátel, které jsem našla // pak se v to uklíní ta temná dálava a znovu zasazuje rány // les šumí, mokuá a zas to zní: // možná, že tok času přec ještě šťastnou chvíli přinese.*“⁶⁴

Setkávali jsme se zde i se známou šansonierkou Hanou Hegerovou,⁶⁵ hercem Eduardem Kohoutem.⁶⁶ Jesenické lázně se staly téměř druhým domovem pro herečku Jiřinu Steimarovou.⁶⁷ U obou, jak u paní Hegerové, tak i u paní Steimarové, vznikla přátelská vazba na jejich zdejší ošetřující lékařku MUDr. Idu Tichou. V Lázních Jeseník se léčil i sbormistr pěveckého sdružení Moravských učitelů⁶⁸ profesor Jan Šoupal.⁶⁹ Pobývala zde a vyprávěla svůj životní příběh i zvláštní osobnost slovenské medicíny – první slovenská lékařka MUDr. Maria Bellová. Tato drobná žena, která vystudovala na lékařské fakultě v Budapešti, pracovala za první světové války mezi vojáky v Besarábii a pak byla vedoucí lékařkou v dětské tuberkulózní léčebně v okolí Tater. K slovenským hostům také patřila slovenská spisovatelka Mária Haštová. Její literární tvorba, ať již poezie, či próza, patřila dětem. Svě dětství vylíčila v roztomilé knížce „Zo starej horárne“ (1955). Za zmínku stojí i ještě další slovenský spisovatel Ján Martiš, jehož dvě díla „Cisárův věčný voják“ a „Ve službách čtyř císařů“ byla také přeložena do češtiny.

Zvláštní zmínku si zaslouží spisovatel a historik JUDr. Miloš Kočka, původně pacient, který se nakonec stal nejen věrným Jeseníku, ale i jeho vášnivým propagátorem a ctitelem zakladatele lázní V. Priessnitze.⁷⁰ Do zdejších lázní se přišel léčit na doporučení svého přítele a spolužáka, tehdejšího ředitele či velitele vojenské zotavovny v Jeseníku, plukovníka MUDr. Pavla Horáka. Milým a vzácným lázeňským hostem byl prof. ThDr. Jan Heller,⁷¹ ve své době nejznámější znalec Starého zákona. Jeho první pobyt v Jeseníku mu byl natolik ku prospěchu, že se sem po několik let vracel. Jako pacient se nejen léčil, ale také se aktivně zapojil i do života některých místní církví. Prof. Emil Skála, DrSc., nejvýznačnější český germanista, mající značný respekt i v zahraničí, byl rovněž věrným pacientem zdejších lázní.⁷²

Do výrazné proměny povahy lázeňských hostů, jaké určitě pan Priessnitz neměl možnost léčit, patří postavy dvou žen. Jedna zde byla v roce 1960 a jmenovala se Dudová – jméno, které nám na první pohled nic neříká; nepatřila ani mezi umělce, vědce apod. Ta druhá, jejíž jméno by také nikoho neoslovilo a upadlo by v zapomenutí, byla stejného typu jako ta první, ale jejich životní osudy se velmi podobaly. Ta první paní Dudová byla jednou z mála lidických žen, které v knize Zde stávaly Lidice⁷³ nefigurují v seznamu těch, jež byly zavražděny plynem, a těch, které podlehly útrapám koncentračních táborů. Ta druhá, bezejmenná židovka, byla jako dospívající dívka v koncentračním táboře svědkem zavraždění své matky, svého otce, všech svých sourozenců, jen ona zůstala sama naživu. Lázně, do nichž obě ženy přišly, nedokázaly a ani se nesnažily odstranit ten tichý smutek, který na nich spočíval. Bylo zde pouze to, co dosud patří k velkým lékům přírody a není uváděno v seznamu procedur: zdejší kraj, jesenická příroda, jesenické hory, kdy stačí už pohled na ně, aby bolavé nitro pocítilo zvláštní pohlazení.

Dala by se uvádět celá řada dalších nemocných, kteří hledali v Jeseníku úlevu, a jistě by to byl rozsáhlý svazek, se jmény těch, kterým lázně pomohly. Zde jsem se zmínil pouze o těch, kteří jsou v určitém povědomí širší veřejnosti.

Kulturní život

Vyvstává otázka, jak se pacienti vyžívali po kulturní stránce. Bylo to příznačné pro onu dobu. Tak třeba v Bezručí byl v 50. letech primářem MUDr. Hugo Markés, obětavý internista, žák profesora Prusíka z Pelnářovy školy. Byl to také velmi dobrý klavírista. A když se stalo, že do lázní zavítal nějaký umělec, zval jej do svého bytu a tam jej doprovázel. Jeho byt byl přímo v přízemí Bezručova sanatoria, kde se obývací pokoj dal rozšířit posuvnou stěnou. Koncert se pak konal ve společenské místnosti pro lázeňské hosty.⁷⁴

Jinak zde pravidelně působil soubor z Jeseníku, který měl dvanáct členů, tedy Jesenická dvanáctka, a pořádal zábavné večery, při nichž nescházel ani „kouzelník“, vypravěč anekdot a hráč na pilu. Avšak soubor pomaličku řídil – vznikla „jedenáctka“, „desítka“ atd., až z něj nakonec zůstala Jesenická trojka, která v tomto stavu zašla na úbytě.

Velmi oblíbené byly večery zvané Pacienti pacientům, kdy se v každém turnusu našel někdo, kdo uměl vyprávět, přednášet, hrát na nějaký nástroj nebo zpívat, a tak si pacienti sestavili sami program, který býval hojně navštěvován a ústav nic nestál. V Priessnitzi hrával na klavír

primář MUDr. Miroslav Hofmeister. Kulturní referenti či referentky byli různě nápadití. Jedna kulturní referentka v Priessnitzu byla vždy velmi pohotová a dokázala okamžitě reagovat na situaci. Když venku začalo pršet a pacienti znuděně posedávali v hale, hned byla mezi nimi a předčítala z nějaké zajímavé knihy nebo jinak pacienty zabavila – inu, profesionálka!

Teprve po sloučení lázeňských objektů byly organizovány návštěvy umělců, kteří sem přicházeli koncertovat buď v Zrcadlovém salonku Priessnitzova sanatoria, nebo v Kongresovém sále. Častým hostem bylo třeba Janáčkovo kvarteto, jehož primáři byl znamenitý houslový virtuóz Jiří Trávníček.⁷⁵ V dubnu roku 1965 se v lázních konala soutěž o Zlatého slavíka.⁷⁶ Vítězi se stali dodnes populární zpěváci Eva Pilarová a Karel Gott.

O prázdninách 1967 proběhl v lázních první festival mladých, který se pak každoročně opakoval a stal se přímo tradicí. Účinkovali na něm absolventi konzervatorií nebo posluchači akademií múzických umění, kteří mnohdy začínali svou uměleckou dráhu právě při těchto příležitostech v Jeseníku. Po dvanácti letech, žel, tato tradice zanikla, i když byly koncerty lázeňskými hosty hojně navštěvovány.

Velmi často hrával a hrává v lázních velmi oblíbený dechový nebo smyčcový orchestr mladých ze Základní umělecké školy v Jeseníku a s ním také někdy vystupuje i soubor mažorettek. Oba tyto soubory mají pověst přesahující nejen oblast Jesenicka, ale i celé České republiky.⁷⁷

V letních měsících koncertují v hudebním pavilonu nebo přímo před Priessnitzovým sanatoriem a v zimě v Kongresovém sále různé krojované dechové orchestry se zpěváky lidových písní. Dala by se vypočítat celá řada jmen a souborů, které zde mnohdy pravidelně vystupují. Namátkou jen některá z těch nejznámějších: český komorní soubor Talichovo kvarteto, klavíristka Viktorie Švihlíková, violoncellista Váša Černý, klavírista a hudební spisovatel Dr. Václav Holzknecht, Stanislav Macura, Eva Vyskočilová, Moravská filharmonie, Orchestra Puellarum Pragensis (s Jiřím Bělohávkem a koncertním mistrem Evou Cinybulkovou), Lyra Nova, Nové klavírní trio, Pražské žestové kvarteto, Panochovo kvarteto, Slovenský komorní orchestr, Moskevské klavírní trio, l'Orfeo Bergoeda Berga (Barcelona), Pražské dechové trio, Musici Moraviae, Komorní pěvecký sbor „Dvořák“ Olomouc + Juvenes Olomouc atd. Bylo jich daleko více.⁷⁸

Tehdejší ředitel ZUŠ v Jeseníku a známý hudební pedagog Alois Složil a umělci-klavíristé manželé Lejskovi,⁷⁹ rovněž milovníci Jeseníků, dali v roce 1978 podnět k tomu, aby se v lázních konala Schubertova klavírní soutěž s mezinárodní účastí.⁸⁰ V roce 2009 se konala již po šestnácté.

V roce 1967 v lázních vystavovali své obrazy prof. Hoffmann, František Šnajdr a Bohumír Dvorský z Olomouce.

V lázeňské kavárně, kde bylo malé pódium, se rovněž hrávaly drobné divadelní scénky, v nichž účinkovali umělci z okolních profesionálních divadel.

Kulturní život v lázních nezanikl, pouze také prochází proměnami a pokračuje dále. V Zrcadlovém salonku, kde je spíše intimnější prostředí a kde se kromě hudebních a pěveckých produkcí konají lékařské i vlastivědné přednášky, a v Kongresovém sále, kam přicházejí větší hudební tělesa nebo kde se také koná již zmíněná Schubertova soutěž.

Významné osobnosti lázeňské organizace

V 50. letech, kdy byly lázně ještě rozděleny, vedl Bezručovo sanatorium již zmíněný primář MUDr. Hugo Markés, který záhy odešel do Hustopeč u Brna a pak do Rokycan u Plzně. Na jeho místo nastoupil MUDr. Miroslav Pur a po něm MUDr. Ljuba Sekotová.

V Priessnitzově sanatoriu tenkrát působil MUDr. Miroslav Hofmeister a po něm známá osobnost české psychiatrie MUDr. Jaromír Rubeš. To byla doba velkého medicínského rozkvětu lázní. Primář Rubeš měl svou koncepci: udělat z celého Gräfenberku skutečně hodnotné rehabilitační zařízení pro neurotiky a psychotiky – tomu měly sloužit všechny lázeňské objekty, tedy také Bezruč a další. V jeho době se konaly fundované lékařské ústavní semináře, jejichž součástí byly kasuistiky (uvádění zvláštních případů z oddělení), referáty z literatury,

MUDr. Jaromír Rubeš (archív autora)

MUDr. Oldřich Ambrus, CSc. (archív autora)

aby vše v lázních probíhalo v klidu, bez vzruchů. Během jeho působení byla provedena plynofikace lázeňských kotelen, postaven lázeňský dům Mír, pak balneoprovoz⁸¹ a dva obytné objekty na Priessnitzově ulici („svobodárny“ a pětiposchodový panelový dům). Dal také vybudovat minigolf. I on měl zvláštní vizi, která se neuskutečnila: měla zaniknout nynější Kalvodova ulice a místo ní si tam představoval lesopark.

Když dosáhl důchodového věku, přišel z Ostravy na místo ředitele MUDr. Blahoslav Loveček, internista druhého stupně, který se zajímal o kardiologii. Jeho snahou bylo rozšířit indikace pro Jeseník o onemocnění kardiovaskulárního aparátu. Především měl na mysli rehabilitační program pro pacienty po infarktu myokardu a léčení nemocných trpících vysokým krevním tlakem. Jeho plán nebyl schválen ministerstvem zdravotnictví, i když se mu před tím podařilo získat k tomu účelu určené vzácné vybavení pro funkční laboratoř: přístroj pro sledování kyslíku a oxidu uhličitého ve vydechovaném vzduchu – oxikon a moderní kvalitní ergometr s příslušenstvím.⁸² Jeho dávný sen se realizoval až po roce 1989, kdy byl ve funkci vystřídán novou generací: Ing. Petr Šonka, Ing. Karel Mičánek, MUDr. Zdeněk Machálek. Ve spolupráci s doc. PaedDr. Petrem Kolískem z Fakulty tělesné výchovy a sportu Palackého univerzity v Olomouci vytyčil jak v bezprostředním areálu lázní (na lázeňské promenádě), tak i v jejich blízkém i vzdálenějším okolí trasy, lišící se svou náročností pro chodce délkou i převýšením, které by měli pacienti absolvovat. Vedle funkčního vyšetření na ergometru se začal provádět i chodecký test.⁸³ Poté začali MUDr. Loveček společně s doc. Kolískem vědecký výzkum tohoto nového režimu v lázeňské léčbě, do něhož byla zařazena také antisklerotická

ze sympozii a představovány vlastní výzkumné práce lázeňských lékařů. Byl to on, kdo přišel s myšlenkou uspořádat v Jeseníku celosvětový psychiatrický kongres. Žel, politické poměry 50. let – prověrky – zmařily jeho plány. Byl zbaven funkce ředitele lázní. Zajímavá byla jeho práce, kterou provedl společně s MUDr. René Grumlíkem o nadměrném užívání analgetik – prostředků proti bolesti. Průzkum prováděl mezi pacienty lázní. Primář Rubeš odešel do psychiatrické léčebny v Bohnicích a MUDr. Grumlík přesídlil do Opavy, kde se stal vedoucím lékařem tamního psychiatrického ústavu. Řadu let působil jako primář Priessnitzova sanatoria MUDr. Oldřich Ambrus, který zde získal i titul kandidáta věd.

Po MUDr. Rubešovi nastoupil MUDr. Bohuslav Šamánek, organizátor, který realizoval rekonstrukci Hradu, což byl vsutku heroický úkol, jenž mistrně zvládl architekt F. Schier. MUDr. Šamánek také provedl pronikavé personální změny mezi politickými špičkami řídicími lázně. Sám měl utopický plán – vybudovat ústřední kotelnu na louce nad Krameriovou ulicí v Jeseníku, aby byla blíže nádraží pro přisun hnědého uhlí jako topiva, a odtud měly být prostřednictvím teplovodního potrubí vytápěny jednotlivé lázeňské domy. Avšak zmíněná čistka v politickém vedení lázní měla i na něho samotného negativní dopad. Byl zbaven ředitelské funkce v Jeseníku a jmenován ředitelem lázní v Teplicích nad Bečvou.

Po jeho odchodu se stal ředitelem MUDr. Milan Piš. Rozvážný, mírný muž, který dbal na to,

dieta, kdy se sleduje nejen stoupající výkonnost nemocného, ale u rizikových nemocných je kontrolován i její vliv na hladinu krevních tuků. Tyto práce byly publikovány v odborném tisku nebo na republikových lékařských seminářích.

V letech 1980–1985 se prováděla úprava stráně (Jižního svahu) nad tenisovými kurty, kde vznikla Cesta života⁸⁴ s kamennými sochařskými objekty sochaře Jana Šimka. Je to místo odpočinku a jeho horní část sousedící s lesem je také místem pro nádherný pohled na Priessnitzovo sanatorium, za nímž se v pozadí rýsují hřebeny hor.

Ve stejném období se rovněž prováděla úprava stráně za tenisovými kurty, kde vznikla poměrně velká plocha, na níž hrává dorost kopanou. Na jednom jejím konci je dětské hřiště a na druhé straně dal vybudovat primář Machálek indiánské týpí (imitace indiánského velkého stanu), v němž pacienti rozdělávají ohníčky a opékají vuřty.

V roce 1991 došlo k nepříjemnému poklesu využití lázní na 58 %. Následujícího roku, kdy vznikla akciová společnost Priessnitzovy léčebné lázně se stav využití lázní zlepšil na 80 %.

Uprostřed 90. let se ředitelem lázní stal jejich dlouholetý zaměstnanec primář MUDr. Zdeněk Machálek. Z jeho iniciativy začal Gräfenberk dostávat novou tvář. Došlo k rozsáhlé rekonstrukci domu Ostravice (1994) a z této staré budovy vznikl moderní lázeňský dům, který obdržel nové jméno Ripper. V roce 1996 nechal postavit pod hřištěm minigolfu imitaci lesní sprchy (voda je z pramene přiváděna do dřevěného žlabu a dopadá z asi dvoumetrové výšky na sprchujícího, který se pak prochází bos v trávě). Splnil si i dávný sen – dal Priessnitzovu sanatoriu přistavět léčebný bazén (1998). Rovněž provedl rozsáhlou rekonstrukci a modernizaci lázeňského domu Bezruč (2000). Tenisové kurty jsou od roku 2000 v zimních měsících využívány jako umělé kluziště. Nad jižním svahem „cestou života“ dal zřídit brouzdaliště po Kneippově vzoru. Jeho zásluhou bylo také provedeno měření radioaktivity a ionizace ovzduší v lázních.⁸⁵

Od roku 1993 je cíleně zařazena do rámce lázeňské léčby již zmíněna aktivní pohybová terapie, kdy jsou ordinovány dle zdatnosti pacientů vycházky po určených trasách pod vedením zdravotníků. Ti nejzdatnější absolvují túry pod vedením Jana Kratěny, dlouholetého lázeňského pracovníka, muže doslova žijícího pro Jeseníky. Ten je na nohou v zimě, v létě. V zimních měsících na běžkách. S Jeseníky je natolik obeznámen, že zná i ty nejzapadlejší kouty a dokáže si najít i v pozdním jaru zasněžené místo pro lyže. Rád pacientům o zdejších kraji přednáší a přednášky doprovází promítáním diapositivů. Do jisté míry navazuje na tradici, která zde již existuje pěknou řádku let, kdy pacienty počal s Jeseníky seznamovat bývalý poválečný ředitel zdejšího gymnázia a rovněž milovník zdejších kraje profesor Bohuslav Fiala. Ten své přednášky rovněž ilustroval vlastními diapositivy.

V posledních letech, kdy lavinovitě narůstá jízda na sportovních kolech, jsou i v lázních vytyčeny cyklotrasy, které po konzultaci s ošetřujícím lékařem absolvují zdatní pacienti na vlastních horských kolech, nebo si kola v ústavu půjčují.

Přestože lázně byly především zaměřeny na kurativu a na prevenci, byla zde také snaha provádět výzkum za účelem dokázat význam lázeňské léčby a objektivizovat její výsledky. Ke 150. výročí založení zdejších lázní na Gräfenberku uspořádala fyziatrická společnost slavnostní konferenci. V rámci programu byla přednesena řada prací, které vznikly přímo ve zdejších lázních. Jejich obsahem bylo hodnocení procedur, prováděných ve zdejších lázních.

Když bylo o něco později oslavováno 150. výročí vzniku lázní Karlova Studánka, i tam představili zdejší lékaři výsledky svých výzkumných úkolů, zejména, jaký má praktický dopad lázeňský pobyt na zdravotní stav pacientů trpících chronickým onemocněním dolních dýchacích cest – na opakované hospitalizace, pracovní neschopnost, konzum léků atd. Velmi povzbudivé výsledky byly kladně komentovány krajským ftiseologem (odborníkem pro léčbu dolních dýchacích cest).

Také na jednom večeru Spolku českých lékařů ve Fakultní nemocnici v Olomouci byla vyhrazena velká část programu přednáškám lékařů z Lázní Jeseník.

Po několik let byla v lázních pobočka Výzkumného ústavu balneologického v Mariánských Lázních. Jejím vedoucím a jediným lékařským pracovníkem byl vskutku neúnavný primář MUDr. Oldřich Grunner, CSc. Obíral se mezi jiným Kirlianovou elektrografií, kterou použí-

val jako doplněk diagnostiky, a Szondiho „Analysou osudu“ využívanou v terapii. Kromě toho zkoumal zevní energetické vlivy na lidské tělo a psychiku. Na základě toho léčil nespavost, bolesti a nervová onemocnění využitím elektrických a magnetických polí. Primář Grünner publikoval řadu prací v českých a zahraničních vědeckých časopisech. Jezděl do Francie – jednak získávat nové zkušenosti, ale též přednášet o vlastních poznatcích.

Kus nového ducha přinesla do lázní doc. MUDr. Dobroslava Jandová. Jejím oborem nebyla pouze neurologie, ale také fyziatrie, balneologie a léčebná rehabilitace. Přešla sem z lázní Velké Losiny. Obogatila lázeňskou léčbu zejména ve smyslu rehabilitace. Sama také praktikovala akupunkturu a v lázních se objevil nový léčebně-diagnostický přístroj „akudiasť“, který vznikl z podnětu otce doc. Jandové, MUDr. Vladimíra Berana. Aparát se dá použít při léčení akupunkturou místo jehel. Tzv. aktivní body jsou drážděny vysokofrekvenčním proudem o nízké intenzitě. Doc. Jandová byla rovněž ve svém oboru vysokoškolskou učitelkou na Palackého univerzitě v Olomouci. Její zásluhou se začaly pořádat v Jeseníku ke konci každého roku semináře přírodní léčby, které se stávají tradicí.

Poslední desetiletí pohledem kroniky města Jeseník

V roce 1996 bylo v lázních pro hosty k dispozici 649 lůžek a léčilo se zde 5 434 pacientů. Tato lůžková kapacita zůstává dosud stejná. Ve stejném roce začala již zmíněná rekonstrukce objektu Ostravice, která byla tak rozsáhlá, že z původního léčebného domu zůstaly prakticky jen obvodové zdi.

V roce 1997 proběhla rovněž důkladná rekonstrukce tzv. Kamenného domu, kde bylo v 50. letech kino a který jednou o Vánocích vyhořel. Tam byla zřízena tzv. kinokavárna, kde se promítají filmy z videozáznamů (převážně pro děti) a rovněž se konají přednáškové akce. Dům dostal jméno Sofie po manželce V. Priessnitzze.

Rok 1997 poznamenala vzrušující, tragická příhoda. Bývalý dlouholetý pacient lázní přijel do Jeseníku ukončit svůj život. V časných odpoledních hodinách odpálil v recepci Priessnitzova sanatoria výbušninu. O život přišel pouze onen nešťastník sám. Jinak došlo pouze k drobným poraněním několika pacientů, byl avšak zničen velký obraz V. Priessnitzze,⁸⁶ který visel v recepci, a došlo k požáru ve vedlejší vodoléčbě určené k rekonstrukci. Tehdejší ředitel MUDr. Machálek celou situaci jako bývalý voják mistrně zvládl a organizačně vše zajistil tak, že provoz v lázních nebyl prakticky vůbec narušen.

Ale jedna pohroma nestačila. Ve stejném roce postihly celou republiku velké záplavy a nevyhnuly se ani městu Jeseník. Lázně nebyly přímo ohroženy, ale bylo to znát na spojení s okolním světem, od něhož byl Jeseník na přechodnou dobu odříznut. Pacienti pozorovali z proměněné rozlitou řeku Bělou. Muzikantská stezka byla proudem vody poškozena natolik, že se po ní dalo jen s obtížemi procházet. Místy byly v ní vyhloubeny jámy víc než metr hluboké. Po záplavách byla opravena a vedle ní, v polovině vzdálenosti do lázní, vzniklo odpočívadlo.

V roce 1998 bylo v lázních evidováno 5 488 pacientů, z toho 3 400 dospělých, 1 393 dětí a 149 dorostenců (zbývající jsou ambulantní pacienti nebo pouze hoteloví hosté). Koncem roku 1998 se začalo v lázních s budováním počítačové sítě, což mělo usnadnit práci jak na léčebném, tak i na provozním úseku.

V roce 2002 byla v prostorách Hradu zřízena dílna pro ergoterapii s arteterapií. V léčebně Priessnitz byla vyhrazena místnost pro unikátní léčebnou metodu fototerapie SAD pro některé druhy psychických poruch (deprese, nespavost). Vedle Lékařské fakulty Karlovy univerzity v Praze jsou Priessnitzovy léčebné lázně druhým pracovištěm, které tento druh léčby provádí. S ohledem na stále narůstající dopravní provoz bylo na podzim roku 2002 započato se stavbou centrálního parkoviště pro osobní vozy za léčebným domem Priessnitz.

V roce 2003 konstatoval protokol Meteorologického ústavu v Ostravě, který se vyhotovuje každý měsíc, že Jesenícko má nejčistší ovzduší v České republice. Využití klimatu jako léčebného faktoru bylo v Jeseníku obohaceno o metodu Nordic Walking, což je běžná chůze se speciálními hůlkami, která si získává stále větší oblibu mezi zdejšími hosty. Někteří jsou tímto dru-

hem chůze tak uchvácení, že se s holemi procházejí dokonce i po kobercích lázeňských domů.

V roce 2004 byla dokončena rekonstrukce jednoho z nejstarších lázeňských domů Wolker, který je nyní určen pro léčení těch nejmenších. Při rekonstrukci mu byl navrácen původní vchod v průčelí a zrušen příchod z boční strany budovy. Toho roku navštívilo lázně přibližně 13 000 hostů. (Kromě pacientů pojištěoven přijímají lázně i soukromé pacienty na týdenní nebo čtrnáctidenní pobyty.)

A na závěr onoho pohledu do kroniky: V letech 2003–2005 vybudovali mladí nadšenci z Hnutí Brontosaurus Jeseníky 6 km dlouhou naučnou stezku V. Priessnitz. Opravili a obnovili pomníčky nad prameny, vyčistili prameny, upravili chodníčky – mravenčí práce, záslužná práce, nádherná práce. Lesní správa obnovila u Žofína a Bezručova pramene zastřešená odpočívadla. Priessnitz posílal své hosty k pramenům, aby se tam napili vody ze studánek. Stezka V. Priessnitz k tomu také přímo vyzývá toho, kdo se na ni vydal. A je nemálo těch, kteří po ní s obdivem a okouzlením chodí.

Milá čtenářko, milý čtenáři, snažili jsme se o to, abychom Vám umožnili trochu nahlédnout do novější historie zdejších lázní.

Lázně, které založil V. Priessnitz, jehož 200. výročí narození jsme před nedávnou dobou slavili, a kde stojí první novodobý vodoléčebný ústav na světě, se podařilo nejen udržet, ale ony se zdárně rozvíjejí – přiměřeně své době. Věříme, že se budou rozvíjet i nadále. Lázně Jeseník, které byly v poválečné době známy pouze v socialistickém Československu, se opět pomalu dostávají do povědomí zahraniční klientely, o čemž svědčí návštěvnost cizinců, zejména ze SRN, ale stávají se přitažlivými i pro naše sousedy z Polska, kteří mají příležitost se snadno na Gräfenberk dostat a pro něž jsou také atraktivním výletním místem.

Pozornému čtenáři jistě neušlo, že je tak velká nabídka lázeňských procedur, že to „Priessnitzovo“ v tom množství téměř zaniká. Jsme si toho vědomi a během času uskutku došlo ke změnám. Před padesáti lety téměř každý pacient absolvoval denně nebo nejméně obden nějakou z Priessnitzových procedur (jak již bylo uvedeno, to obligátní bylo: předehtátí – studený zábal – pololázeň). Dnes je tato procedura něčím výjimečným. Máme litovat? Časem se mění i mentalita pacientů i jejich reakce na danou proceduru. Avšak není to pouze voda, která léčí. Vždyť již před Priessnitzem to byl třeba Prokop Diviš,⁸⁸ který se pokoušel do léčení kloubních onemocnění zavést léčení elektřinou.

Rádi bychom při této příležitosti připomněli výrok samotného Priessnitze: „Kdybych nemohl léčit vodou, budu léčit vzduchem.“ Už on si byl vědom přímo zázračného vlivu jeseníckého klimatu na zdraví lidského organismu. Proto ony pochody k lesním pramenům, spánek při otevřeném okně „priessnitzovo okno“⁸⁹ vzdušné a sluneční lázně. Byl si rovněž vědom toho, jak krásný je zdejší kraj. Jdete-li po promenádě, pak se dívejte a mlčky vnímejte tu nádhru – ona široká údolí Vás přímo vybízejí, abyste do nich vložili veškerou tíseň života – a voda Bělé či Staříče ji odploví. A za nimi v dálce zvou hřebeny hor, jakoby chtěly pozvednout Vaše nitro a skleslé sebevědomí. Třeba Vám přitom zazní v nitru melodie jedné z Dvořákových Biblických písní „pozdvihují oči svých k horám, odkud by mi přišla pomoc...“. Projděte se po promenádě – jednou, dvakrát, mnohokrát... Nevadí, že to vypadá bláznivě, proto je ona promenáda také nazývána „kolem bláznů“. Dýchejte zhluboka ten zvláštní priessnitzovský vzduch, který se nedá nikde napodobit ani nahradit. Pak jděte zase o kousek výš k mauzoleu, kde spí pan Priessnitz po boku své manželky Sofie. A před Vámi je menší promenáda, také kouzelná. Třeba bezděky svému druhovi nebo své družce podáte ruku a to vše na Vás zapůsobí tak, že se neubráníte polibku – inu, „kolo lásky“.

Ta studená voda skutečně někdy nepříjemně studí. Tak ji částečně oželíme. Ale ono vzácné gräfenberské ouzduší, ten něžný lék, to pomínout nelze, to nám zde pan Priessnitz zanechal pro dnešek i zítřek. To je ten stálý zázrak Gräfenberku!

POZNÁMKY

1. Např. na doslov románu JUDr. Kočky Prameny živé vody (Štítý 2001): Lázně Gräfenberk po smrti Vincence Priessnitze (1851–1909) a článek Gustava Krause „Vincenz Priessnitz a hospodářský rozvoj Frývaldova a Gräfenberku v letech 1848–1938“ z publikace Vincenz Priessnitz (1799–1851), Almanach k 200. výročí narození (Jeseník 1999).

2. A rád bych je zde i jmenovitě uvedl. Jsou to: paní Dagmar Wormová z Městského úřadu v Jeseníku, která mi okopírovala z městské kroniky pasáže týkající se Lázní Jeseníku, Ilona Surmíková, knihovnice lázní, která mi dala nahlédnout do knihy významných hostů lázní, Jiří Uher, který upřesňoval data některých akcí, Karel Pohludek, syn v mé práci zmíněného lázeňského, rovněž dlouholetý lazebník, který mi líčil ta první poválečná léta na Gräfenberku; dále Květoslav Growka ze Státního okresního archivu Jeseník, zdroj části obrazového materiálu; pracovníci obchodního oddělení, kteří mi rovněž velmi ochotně poskytli řadu fotografií lázeňských budov. Velice jsem vděčný paní Evě Amrusové, manželce primáře MUDr. O. Ambruse, CSc., za poskytnutí jeho fotografie. Totéž bych chtěl vyjádřit paní Evě Skálové, manželce prof. Dr. Skály, Věře Flódrové, dceři Bohuslava Skalického. Velký dík patří Evě Běličkové, korektorce nakladatelství Advent-Orion za velkou námahu a trpělivost, což bylo spojeno s pročítáním textu. Děkuji i „pramenu“, který nechce být jmenován, za pomoc při ilustraci. Nevím, jak vyzvednout pomoc paní docentky MUDr. Dobroslavy Jandové, jež mou práci nejen posoudila, ale i doplnila velmi cennými údaji a komentáři, které jsem bez úpravy do textu zařadil a které dodaly elaborátu náležitou hodnotu. Nakonec se musím zmínit i o svém synu Janovi a rovněž i vnuku Janovi, kteří vynaložili vskutku velké úsilí při uspořádání obrazového materiálu, ač nemohl být v tomto sborníku zcela využit.

3. MUDr. & Phil.Dr. Josef Reinhold (1885–1947) navštěvoval ve Vídni přednášky MUDr. Sigmunda Freuda, slezského rodáka, který byl zakladatelem psychoanalýzy. Během 2. světové války byl Dr.Reinhold pro svůj židovský původ vězněn v koncentračním táboře. Tam vyléčil syna velitele tábora, kdy pomoc německých lékařů se ukázala jako neúčinná. Tím si zachránil život. S MUDr.Reinholdem jako neurologem a psychiatrem byla v kontaktu i rodina prvního prezidenta Československa T.G.Masaryka. Jak je známo, prezidentova manželka Charlota trpěla melancholií.

4. Na Jesenícku se v 17. století odehrávaly čarodějnické procesy, viz BRACHTL, Z. - SPURNÝ, F.: Čarodějnické procesy na Jesenícku. Vlastivědné zajímavosti č. 233. Šumperk 1987 a také Kaplického kniha Kladivo na čarodějnice. Pomník má tvar plamene a je na něm nápis: „Zde zahynuly v plamenech oběti čarodějnických procesů 1624–1684.“

5. Dříve tam byl skutečně pramen a v domě se prováděla vodoléčba. Začátkem roku 1841 zde byl postaven tzv. Francouzský pomník. Dal jej zhotovit důstojník francouzské armády, původem z rumunské Transylvánie, šlechtic N.d. Plaremburg. Byl pojmenován podle pramene, který z něj vytékal, jako Alte Genie-Quelle (Starý géniův pramen). Proč byl pomník postaven tak daleko od centra lázní, na jižní straně dnešního penzionu Gräfenberk, jak byl po adaptacích onen starý dům nazván? To svědčí o tom, že pramen, který z tohoto pomníku vytékal, měl pro Priessnitze a jeho léčbu svůj význam. Jak dalece si Priessnitz tohoto pramene cenil, o tom svědčí uchovaná soudobá litografie uložená v SOKA Jeseník, na níž je zobrazen Priessnitz se svými přáteli před tímto pramenem. Po roce 1918 začal pramen značně vysychat. Z toho důvodu byl pomník rozebrán a postaven na místě pod dnešním balneoprovozem, kde stojí dosud. Když byl Francouzský pomník přemístěn, upadl dřívější pramen zcela v zapomnění. Až do roku 1999 zbyla na místě po této historické památce jen polorozpadlá obloukovitá kamenná zídka, z níž trčela rezavá trubka, která kdysi přiváděla k pomníku pramenitou vodu. Nynější majitel penzionu se rozhodl Géniův pramen opět „zprovoznit“. Viz ABT, Lukáš: Atlas jeseníckých pramenů a jiných drobných památek. Jeseník 2007, s. 20–21.

6. Ten zněl následovně: „Chceš-li v živém organismu získat vlhké teplo nebo svěží sílu, tu pomysli na chladnou vodu, která jako ten nejlepší léčebný činitel – spjata s dietou, pohybem a čerstvým vzduchem – tvoří základ přírodní léčebné metody. Proto, když tě postihnou akutní nebo chronické útrapy, neváhej a důvěřuj této jediné pravé léčebné síle.“ A jedna rozverná německá pacientka tento text parafrázovala takto: Tak se psalo tenkrát – dnes by to muselo znít takto: „Chceš-li v organismu získat sílu a svěžest, pak začni záhy krátce a často laškovat s chladnou vodou, hodně se pohybuj a s trochou diety zapuď pak tvé tělo mnohý neduh. Když tě někdy přesto začne trápit nějaká strast, tu neklesej na mysli, zajed' do Priessnitzových lázní a zde ti mohou pomoci procedury, aby ses zbavil všech svých béd.“

7. Koňské spřežení mělo rovněž sanatorium Priessnitz. Teprve později byla obě nahrazena nákladními automobily a traktorem.

8. Ono primitivní uskladnění uhlí vedlo i ke samovznícení; to pak zasahovali hasiči, kteří měli v lázních svou zbrojnicí (nynější informační centrum).

9. Lázeňský dům Ripper měnil ve své historii jména. Původně se nazýval Polonia, po 2. světové válce byl přejmenován na Ostravici podle básně P. Bezruče. K tomuto básníku se vážou ještě jména dalších lázeňských domů: P. Bezruč, jehož původní označení Kaiserhof (Císařský dvůr) bylo po 1. světové válce změněno na Sudetenhof (Sudetský dvůr). A název dalšího léčebného domu Maryčka, který se před 2. světovou válkou nazýval Berghof (Horský dvůr).
10. Označení je zdůvodněno na mramorové desce umístěné na boční zdi vedle léčebného domu Jan Ripper: Věnováno Janu Ripperovi (1830–1912), který se velmi zasloužil o rozvoj jesenických lázní na Gräfenberku. Byl zetěm Vincenze Priessnitze a spoluzakladatelem a dlouholetým předsedou Moravskoslezského sudetského horského spolku.
11. Připomínka 2. světové války zvláštní příhodou, vážící se ke kuchyni domovníkova bytu. Ta místnost byla stále naplněna zvláštním nepříjemným pachem, který se nedal žádným způsobem odstranit. V 60. letech tam bydlel nový zaměstnanec lázní. Vymohl si výměnu staré podlahy a jaké bylo jeho překvapení – pod podlahou byl velký kameninový hrnec plný sádla, který tam ukryli Němci před přicházející frontou. V důsledku odsunu nestačili sádlo zkonzumovat. Onen tuk v rozkladu téměř patnáct let zamořoval odporným zápachem kuchyni a znepříjemňoval život nájemníka. O poschodí výš, ve stejné budově, byl sklad léčiv a v něm ještě velká zásoba starých léků – mezi jiným i velká plechovka plná tabletových opiátů – jako pozůstatek vojenského lazaretu, který byl za války umístěn do lázní.
12. Tento dům byl naposledy zásadně rekonstruován v letech 1995-96 za ředitele MUDr. Machálka a na výběru jména se podíleli zaměstnanci lázní.
13. Po výbuchu v roce 1997 byly postižené části rekonstruovány do původní podoby dle fotografií.
14. Podobné zařízení již existovalo před 2. světovou válkou přímo v Priessnitzově sanatoriu. Byl to tzv. kuřácký salónek, který spojoval přízemí „hlavní budovy“ s „novostavbou“. Dnes je to místo k odpočinku a v jeho přílehlé části je kulečník.
15. Oblíbené nedělní rodinné výletní místo – odedávna nekuřácké - kde se scházeli k tanci lázeňští hosté.
16. Obepíná návrší („kupu“), na jehož vrcholu stojí charakteristická budova „Na vyhlídce“ (Koppenhaus), kde kdysi pobýval německý literát Viktor Heeger. Místní obyvatelé nazývají promenádu „kolo“ a protože se lze procházet stále dokola, tak dostala přezdívku „kolo bláznů“. O něco výše nad ním je kratší promenáda, začínající u Priessnitzovy hrobky. Je rovněž uzavřeným okruhem, někdy nazývaným „kolo lásky“. Na něm je umístěna od roku 1899 busta V. Priessnitze, s pohledem upřeným na jeho kamenný dům - první vodoléčebný ústav na světě – a na lázně.
17. O pomnících nejnověji ABT, Lukáš: Atlas jesenických pramenů a jiných drobných památek. Jeseník 2007.
18. Jsou v ní tři rakve. V největší jsou ostatky V. Priessnitze, v menší ostatky jeho manželky Sofie a uprostřed mezi nimi je malá rakvička s ostatky dcery Karoliny Marie († 1843). Viz TINZOVÁ, B.: Ke 150. výročí stavby Priessnitzova mauzolea. Jeseník, město a lázně. Měsíční zpravodaj, 2003/10, s. 21-22.
19. Jedná se o vzácnou, léčivou čechřici vonnou (antiasthmatikum), kterou před třemi léty identifikoval doc. Ing. Pavel Šimek, Ph.D. ze Zahradnické fakulty v Lednici. Je v plánu ji hodně rozmnožit. Vyskytuje se i nad léčebným domem Wolker. Proto se tam dětem dobře dýchá, zejména, když v nočních hodinách klesá k zemi chladný vzduch a strhává sebou léčivé ingredience.
20. Vichřice byla tak silná, že např. jedna ze zdravotních sester, když šla z města do práce v lázních, musela místy dokonce lézt po čtyřech.
21. Restaurace Lesní domov, asi tři čtvrtě až hodinu chůze z Gräfenberku. Leží v údolí, severovýchodně od lázní, a kousek pod ním je bystřina Lubina. Kromě vlastní restaurace jsou tady i větší chaty, které se dají v zimě dokonce vytápět. V současné době je vše málo využíváno a restaurace mění své vlastníky.
22. Léčení nervových poruch pomocí galvanického proudu.
23. Vpravování léčiva pomocí galvanického proudu do pokožky, kde mohlo působit jednak místně, povrchně nebo i do hloubky – např. kloubu.
24. Sloužil k prohřívání povrchu těla.
25. Sloužila k prohřívání v hloubce – např. kloubů, plíc.
26. Prostřednictvím injekční dávky určitého množství inzulínu došlo ke snížení hladiny krevního cukru a u pacienta se navodil lehký mráкотný stav, ve kterém byl po jistou dobu ponechán a pak buď přeslazeným čajem, nebo injekcí glukózy zrušen.
27. Dle svědectví Karla Pohludka, bývalého maséra (jeho otec Matěj Pohludek ještě sloužil v době Reinhol-

dova působení jako lázeňský a masér), směli maséři údajně masírovat jen v dopoledních hodinách a pouze pět dnů v týdnu. Protože v poválečné době byly potraviny na příděl (tzv. lístkový systém), maséři měli zvláštní příděl potravin jako těžce pracující.

28. Zander Jonas Gustaf Wilhelm, švédský ortoped (*1835 ve Stockholmu). Věnoval se gymnastickému a ortopedickému léčení zkrivenin páteře. Za tím účelem sestrojil řadu složitých přístrojů k zesílení účinku některých pohybů nebo k vykonávání pohybů pasivních. V roce 1865 otevřel vlastní velký ústav pro „mediko-mechanické“ léčení. Tento ústav se stal vzorem pro mnohé podobné ústavy v Evropě i v Americe. V roce 1880 se stal Zander docentem léčebného tělocviku při stockholmské univerzitě a v roce 1896 členem Švédské akademie věd. O léčebném tělocviku vydal řadu pojednání ve švédském jazyce. Viz Ottův slovník naučný, 1908.

29. Mechanoterapie = léčba pasivním tělocvikem na přístrojích.

30. Fitness centrum bylo zřízeno v Hradu po roce 1958, kdy tamní tělocvična byla přebudována v kongresový sál a prostory pod ní upraveny k rehabilitačním účelům.

31. Budova Ostravice byla rozdělena do dvou částí, které byly spojeny průchozí chodbou. Jedna část, větší, byla v provozu po celý rok. Byla vytápěna ústředním topením. Mimo pokoje pro pacienty tam byla i ošetrovna, ordinace lékaře a už zmíněný sklad léků. Druhá část, tzv. přístavek, byla tenkrát používána jen v letních měsících, protože v ní nebylo topení. Postupně byla budova změněna a upravena na ubytovnu pro zaměstnance a také do „přístavku“ bylo zavedeno ústřední topení.

32. Dům je takto nazýván po svém původním majiteli, lázeňském Maternovi.

33. Měla základní vybavení: motorovou stříkačku, sušičku hadic a dva výsuvné žebříky.

34. Ačkoli Priessnitzovo sanatorium jako takové bylo v předválečné době akciovou společností; jedním z největších akcionářů byl pan Weinstein, majitel obchodního domu: „Breda-Weinstein“ v Opavě.

35. V 60. letech nastalo rozlišení v délce léčebného pobytu a v poukazech. Jednak vznikla tzv. příspěvková léčba, kdy ji pacient absolvuje v rámci své dovolené a trvá paušálně 21 dnů, a léčba komplexní, která se absolvuje mimo dovolenou (u nemocného v pracovním poměru se vystavuje v lázních pracovní neschopnost). Základní léčebný pobyt má délku 4 týdnů a zpočátku jej mohl ošetřující lázeňský lékař prodloužit dle efektu léčby na libovolně dlouhou dobu. Později bylo prodloužení limitováno do délky 14 dnů. Výjimku tvoří stavy po operaci štítné žlázy, kdy je komplexní lázeňské léčení omezeno na 21 dnů.

36. Po sloučení lázeňských zařízení, které spadaly pod správu odborů, s lázněmi spravovanými přímo Ministerstvem zdravotnictví, zanikla Středisková správa sanatorií a zotavoven v Lipové-lázních a nahradila ji Lázeňská organizace Jeseník s ředitelstvím v Jeseníku, pod níž spadaly nejen lázně v Jeseníku, ale i Lipová-lázně, Velké Losiny, Bludov a dočasně i lázně v Karlově Studánce.

37. Léky určené především k léčení psychóz. Prvním byl lék francouzské proveniencí Largactil, později byl nahrazen lékem stejného složení, avšak vyráběným u nás – Plegomazinem. Brzy se paleta rozšířila o další preparáty, ať již domácí, či zahraniční proveniencí, zejména po roce 1989.

38. Prof. MUDr. Karel Amerling (1886–1964), první řádný profesor Lékařské fakulty Palackého univerzity v Olomouci, přednosta Interní propedeutické kliniky, ředitel Ústavu Hany Benešové pro alergická onemocnění v Lipníku nad Bečvou, jeden z vlivných iniciátorů obnovení vysokého školství v Olomouci, prasynovec známého českého buditele a přírodovědce Karla Slavojce Amerlinga, spolužák druhého prezidenta Československé republiky E. Beneše, s nímž hrával ve Slávii kopanou. Známa je pomoc Dr. Amerlinga za 1. světové války, tenkrát vojenského lékaře, E. Benešovi při přechodu hranic do Bavorska a odtud do Paříže.

39. V tlustém střevě je potrava rozkládána bakteriemi – ve vzestupném tračníku kvasnými a v sestupném hnilobnými. Nerovnováha mezi těmito procesy působí poruchy.

40. Doc. MUDr. Horymír Malota, CSc. (1921–1992), žák a spolupracovník prof. Amerlinga, zakládající člen Alergologické společnosti v r. 1952, člen Světové astmatologické asociace „Interastma“, vynikající diagnostik a terapeut. Mezi jiným vypracoval i nový způsob přípravy vakcín. Jeho československou prioritou byla novostavba oddělení alergologie a klinické imunologie v areálu fakultní nemocnice v Olomouci. Byl rovněž propagátorem „speleoterapie“ astmatu (krátkodobý léčebný pobyt pacienta v jeskyni, kde je ovzduší prosté alergenů). Podobná myšlenka vznikla i v jesenických lázních: že by se tato léčba prováděla v jeskyních na Pomezí, avšak nakonec bylo od její realizace upuštěno.

41. Pro děti a dorost je zřízeno za Priessnitzovým sanatoriem velké hřiště s atrakcemi pro ty malé – houpačky, prolézačka apod., pro dorostence je jeho část vyhrazena pro kopanou, navíc je zde volejbalové hřiště. Na okraji hřiště stojí obrovský indiánský stan, ve kterém lze rozdělávat oheň a opékat.

42. Ovšem otylost může být i k „užitku“. V 50. letech pracovala v Bezručově sanatoriu jako vrchní sestra Irena Tvrdá, jejíž autoritu zvyšoval jednak pronikavý hlas, ale podtrhovala i nadváha. Ve stejné době

zde působila jako dietní sestra Dagmar Kalábová – „Dášenska“ - doslova naučný slovník, pokud se týká dietetiky. Byla štíhlá jako proutek a všichni zaměstnanci kuchyně ji bez odporování respektovali. Před každým obědem a každou večerí přicházela do kuchyně, vzala dvě lžičky a provedla ochutnávku všech připravených jídel – jednou lžičkou odebírala vzorek pokrmu, který pak vložila do druhé, která šla do úst. Někdy ještě docházelo i k úpravám jídel. A pak teprve smělo být vše servírováno. Během oběda a často i večere procházela v jídelně kolem všech stolů a vyptávala pacientů, co soudí o kvalitě jídla. Irena a Dášenska bydlely v domě Susi a byly věrnými přítelkyněmi. Jednou šla Irena do města a Dášenska ji požádala, aby jí tam koupila podvazkový pás. Irena se nezajímala o číslo nebo velikost pásu. Ovšem v prodejně toto přece jen potřebovali vědět. Irena to vyřešila následovně: dala si předložit několik podvazkových pásů a jeden z těch, který se jí jevil jako vhodný, vyzkoušela na vlastním stehně. Když odpovídal obvodu její baculaté končetiny, prohlásila jej za správný. A skutečně, Dášence padnul jako ulitý...

43. Hodinu trvající zábal byl přece jen pro mnohého pacienta určitou psychickou zátěží. Tomu odpomohl jeden z pomocníků na vodoléčbě, bývalý mnich, který byl znám pod jménem František. Byl to „dobrák od kosti“. Ten pacienty nejen balil (leželi na lehátkách v přilehlém prostoru jako kukly v mraveništi), ale pak je také obcházel, stíral jim z čela pot, chvíli u každého postál a promlouval s ním, takže čas rychleji ubíhal.

44. Voda ve vaně má teplotu kolem 20 stupňů a přiléváním se ochlazuje. Lázeňský pacienta současně polévá vodou, kterou nabírá ve vaně, a přitom jej otírá; pacient sám si také tře prsa.

45. Při té příležitosti je třeba se rovněž zmínit i o změnách v laboratorní vyšetřování. V 50. letech bylo možno v lázeňské laboratoři vyšetřit pouze krevní obraz, sedimentaci a moč (pomíjím laboratoř v budově Wolker). Postupně, zpočátku rovněž díky pochopení jednoho z pracovníků technického oddělení zásobovače Dvořáka a snaze laborantů Josefa Novotného, Vojtěcha Hojného a později Zdenky Muchové a Verunky Jatiové došlo k rozšíření palety vyšetřovacích metod: určování krevních tuků, cukru a minerálů v krvi, krevních plynů, k sledování funkce ledvin a jater. Počítání krvinek pomocí a jejich rozlišení pomocí mikroskopu bylo nahrazeno autorem a rovněž automat prováděl i většinu ostatních uvedených vyšetření. Výsledky laboratorních vyšetření sloužily jednak k preventivním účelům (vskutku celá řada onemocnění byla prvotně zjištěna ve zdejších lázních), ale i jako podklad pro výzkumné práce sledující účinky lázeňské léčby na organismus. (např. práce doc. PaedDr. Petra Kolíska a MUDr. Blahoslava Lovečka a jiných). Úroveň kvality vyšetření byla vždy vysoká. Při pravidelném hodnocení přesnosti výsledků v rámci kraje (sledovány všechny laboratoře nemocniční i lázeňské) figurovala pokaždé zdejší laboratoř mezi těmi nejspolehlivějšími.

46. Fyziatrie – nauka o léčení přírodními a fyzikálními prostředky (teplem, pohybem, zářením, elektřinou, vodou a podnebím).

47. DD proudy – dráždivé proudy různých forem, které se aplikují především u onemocnění pohybového ústrojí a u některých zánětlivých a bolestivých stavů v krátkých nebo delších periodách.

48. Ultrazvuk se ordinuje především u onemocnění pohybového aparátu.

49. Reflexní masáž = fyzioterapie, manuální léčebný zásah aplikovaný na povrchu těla v místech druhotných změn, reflexně vyvolaných onemocněním. Obsahuje 4 sestavy: a) pro šíji a hlavu, b) zádovou (dorsální), c) hrudní (thorakální) a d) pánevní (pelvickou). Každá sestava má přesný a neměnný sled hmatů. Celá masáž se provádí ve velmi pomalém tempu, hmat je možno dvakrát až třikrát opakovat při zachování jejich sledu. Reflexní masáž se na rozdíl od masáže klasické provádí nasucho – bez použití masážního prostředku, s maximální pomalostí, pacienta nerušíme rozhovorem ani jiným zvukem.

50. Barbituráty – léky, které působí zklidnění a navozují spánek. Jedním z prvních byl Luminal německé firmy Bayer.

51. Útlum tvorby bílých krvinek, který se projevil nepříjemnými zánětlivými reakcemi, např. angínou, záněty v dutině ústní apod.

52. I za klidových (bazálních) podmínek probíhá v těle látková výměna, která slouží jako zdroj energie pro životně důležité orgány (např. srdce, plíce apod.), fungující za každých okolností, ať už je tělo v akci, odpočívá nebo spí. Přitom je spotřebováván kyslík, který je přiváděn do těla dýcháním. Spotřeba vdechovaného a spotřebovaného kyslíku se měřila v procentech a srovnávala se standardy získanými u zdravých jedinců. Zvýšená činnost štítné žlázy onen bazální metabolismus zvyšuje, což se např. projevuje zrychlením srdeční činnosti. A to se odráží ve větší spotřebě kyslíku.

53. Musela zde být i benzinová pumpa, neboť při výkopu pro fontánu byla odkryta nádrž na benzin.

54. O tom, v jaké časové tísní se tenkrát pracovalo, svědčí to, že se ještě v noci před zahájením kongresu vysazovaly okrasné keře.

55. Psychodrama – jedna z metod používaných při léčení megalomanií = příznak duševního onemocnění.

Projevuje se tím, že osoba je náchylná přeceňovat své schopnosti, zveličovat svůj význam. Megalomanický pacient má např. představu, že je nějakou významnou historickou osobností: např. Alexandrem Velikým, Napoleonem nebo Hitlerem. Podstatou psychodramatu bylo to, že kolem pacienta trpícího megalomanií (stihomamem, velikášstvím) se vytvořil kompars jeho „spolupracovníků“ (např. generálů či ministrů, tvořený zdravými psychoterapeuty, kteří se snažili ovlivnit velikášské chování nemocného. Prof. Moreno to také názorně předvedl v kavárně, kde je velký sál. Sešla se tam řada lékařů a pan profesor demonstroval, jak by postupoval v případě, kdyby si pacient o sobě myslel, že je Hitlerem. Z řad posluchačů si vybíral jednotlivé postavy do onoho léčebného komparsu. Vybral si „Hitlera“ a pak i další jeho spolupracovníky, např. ministra obrany Göringa, ministra zahraničí Ribbentropa a nakonec i ministra propagandy, nejvěrnějšího Hitlerova spolupracovníka a ctitele Goebbelse, který byl proslulý svými propagandistickými projevy. Jistě to nebylo úmyslné, avšak shodou okolností si prof. Moreno vybral pro tuto postavu lékaře, který byl znám svou politickou aktivitou a propagací tehdejší ideologie, čili měl hrát roli, která mu byla šita přímo na tělo, což k údivu pana profesora vyvolalo mezi posluchači velký smích a aplaus.

56. V Německu uspořádala oslavy ve Stuttgartu tamní společnost V. Priessnitze. Jeho osobnost působivě hodnotil ve své přednášce syn posledního rakousko-uherského císaře a poslanec EU Otto von Habsburg.

57. Jaroslav Křička (1882–1969), hudební skladatel, dirigent, pedagog a publicista. Viz Kdo byl kdo v našich dějinách 20. století. I., Libri, Praha 1998, s. 372-373.

58. Josef Skupa (1892–1957), středoškolský profesor kreslení a matematiky, loutkář, režisér a scénograf. Viz Kdo byl kdo v našich dějinách 20. století. II., Libri, Praha 1998, s. 135-136.

59. Lída Klímová Grosmanová (1901–1984), absolventka dramatické a pěvecké konzervatoře v Brně. Začala v Brněnské opeře jako Mařenka v Prodané nevěstě. Zpívala ve státním divadle v Bratislavě, Ostravě, ve Vinohradské zpěvohře a Uránii. V roce 1928 poprvé zpívala česky Frimlovu Rose Marie.

60. Ondřej Sekora (1899–1967), viz Kdo byl kdo v našich dějinách 20. století. II., Libri, Praha 1998, s. 121.

61. Miroslav Stingl (1930), viz Slovník českých spisovatelů od roku 1945. 2, Brána, Praha 1998, s. 423 až 424.

60. Oldřich Nový (1899–1983), český filmový a divadelní herec, režisér, skladatel, dramaturg a zpěvák. Viz Kdo byl kdo v našich dějinách 20. století. II., Libri, Praha 1998, s. 35-36.

63. Jan Skácel (1922–1989) byl brněnský básník. Viz Slovník českých spisovatelů od roku 1945. 2, Brána, Praha 1998, s. 369-371.

64. Snad jedna nostalgická vzpomínka. Paní Patočková zemřela v zimě na počátku roku 1961. Naposledy pobývala v lázních na podzim roku 1960. Mílovala zdejší přírodu jako člověk, který dokáže vnímat krásu. Ráda se procházela po cestě směrem k Myslivně. Tenkrát byl zvláště krásný podzim. Stromy větrolamů podél cesty se přímo opíjely v barvách a zvláště jeden z nich tam vynikal. Stál se svou ohnivou korunou jako velká pochodeň k počtě své ctitelky: poslední pozdrav, poslední pocta věrné obdivovatelce.

65. Hana Hegerová, svým vlastním jménem Carmen Farkašová-Čejková (*1931). Přední československá herečka a zpěvačka. Viz Kdo byl kdo v našich dějinách 20. století. I., Libri, Praha 1998, s. 207.

66. Eduard Kohout (1889–1976), herec, viz Kdo byl kdo v našich dějinách 20. století. I., Libri, Praha 1998, s. 333.

67. Jiřina Steimarová, herečka a operetní zpěvačka (*1916). Viz Kdo je kdo v České republice na přelomu 20. století. Praha 1998, s. 556. Během svého léčebného pobytu v Jeseníku měla besedy s pacienty a v roce 1967 se konal v kongresovém sále lázní koncert uváděný MUDr. Idou Tichou, kde zpíval E. Kohout a paní Steimarová recitovala.

68. Pěvecké sdružení moravských učitelů (PSMU) vzniklo v roce 1903. Jeho zakladatelem byl profesor hudby Ferdinand Vach (*1860 v Jazlovicích u Říčan). Toto těleso tvořili zpočátku bývalí absolventi učitelského ústavu v Kroměříži a bylo charakteristické svým vsutku precizním nastudováním skladeb. První vystoupení mladého souboru se uskutečnilo v Pardubicích na Východočeské výstavě (1903). Později přistupovali do sboru vedle mladých členů i starší učitelé, kteří měli značné hudební vlohy a byli to nejen absolventi kroměřížského ústavu, nýbrž i z jiných učitelských ústavů a gymnázií. Součástí základního repertoáru byly písně jednoho z tvůrců českého sborového zpěvu, slezského katolického kněze Pavla Křížkovského (1820–1855), rodáka z Holasovic u Opavy. Sbory např. Dívče, dívče, Laštovička, Utonulá...

69. Jan Šoupal (1892–1964), český sbormistr, od roku 1936 se stal sbormistrem Pěveckého sdružení moravských učitelů po Ferdinandu Vachovi. Současně vedl další studentské a učitelské sbory. Byl to štíhlý svižný pán, obdařený absolutním sluchem, o čemž také svědčí jedna z jeho vzpomínek: Konala se mezinárodní soutěž pěveckých sborů v jedné ze zemí Beneluxu. Soutěže se rovněž zúčastnilo pěvecké sdružení

Moravských učitelů, které tenkrát dirigoval. Před finále soutěže šel pan profesor „na zvědy“. Nelze vyložit, že onen mrštný pán se mohl ukrýt i někde na stromě, odkud sledoval zkoušku svých nastávajících soupeřů. Pak se vrátil k členům svého pěveckého tělesa s poznámkou „My to vyhrajeme, oni sklouzli o čtvrt tónu.“ Obdivuhodné!

70. JUDr. Miloš Kočka (1910–2010) působil jako advokát se specializací na mezinárodní právo. V roce 1954 vážně onemocněl a teprve pětítýdenní tradiční léčba v gräfenberských lázních mu vrátila zdraví. Zpočátku se sem za účelem upevnění zdraví každoročně vracel, až si zdejší kraj zamiloval. Dalo by se říct, že mu cele patřil. Od roku 1978 se začal věnovat studiu historie, zvláště života Vincenze Priessnitze, zakladatele lázní. Tak vznikl nejen životopisný román „Prameny živé vody“, který vyšel ve čtyřech českých vydáních a v jednom německém překladu. Kromě toho také uveřejňoval ve vlastivědných sbornících Severní Morava a Jesenicko, stejně jako i v časopise a novinách, pojednání a články o Priessnitzovi. Dále publikoval životopisný román „Krev na paletě“ o italském malíři Carravaggiu, který vyšel česky ve dvou vydáních a v jednom bulharském překladu. Z jeho pera pocházejí i „Střípky moudrosti“ z autorovy sbírky citátů, výroků, aforismů a přísloví o člověku a jeho životě a „Okřídlená slova“, což jsou krátká vyprávění z nestárnoucích krás starověkých mýtů, hrdinské antiky, biblických zvěstí a přísloví o životě člověka. Je to literární přepis rozhlasového cyklu z pořadu Meteor z r. 1990–1994.

V roce 2006 vyšla biografie „Vincenz Priessnitz, světový přírodní léčitel“, jejíž nosnou částí je „Obraz života a doby“, která byla napsána rovněž JUDr. Kočkou. Knize byla udělena Cena Olomouckého kraje za přínos v oblasti kultury. Nepřekvapuje, že JUDr. Kočkovi, bydlícímu v Praze, bylo v roce 1994 uděleno čestné občanství města Jeseníku.

71. Prof. ThDr. Jan Heller (1925–2008) byl významný český religionista, biblista a protestantský teolog. Studoval na univerzitách v Praze a Basileji. V letech 1950–1992 působil na evangelické fakultě Karlovy univerzity, poté již jako emeritní profesor i na Katolické teologické fakultě UK. Zpočátku byl lektorem hebrejštiny, poté docentem religionistiky (1970) a profesorem Starého zákona (1977). V letech 1966–1968 hostoval na Humboldtově univerzitě a Kirchliche Hochschule v Berlíně. Byl členem překladatelské skupiny, jejíž prací vznikl Český ekumenický překlad Bible. Vytvořil tzv. responzivní teorii vzniku náboženství. Zabýval se také problematikou tzv. „etického zlomu“. Roku 1990 se stal prvním předsedou České společnosti pro studium náboženství (ČSSN).

72. Prof. Emil Skála, DrSc. (1928–2005) je autorem více než 160 publikací, které se zabývají studiem starých spisů, dialektů, zkoumáním regionálních jazyků. Vedl dvě projektové skupiny, jejichž úkolem bylo zpracovat moderní česko-německý a stejný německo-český slovník. Prof. Skála byl vyhledávaným a ceněným poradcem při všech obtížných překladatelských problémech. V roce 1991 mu byla udělena v Hamburku za účasti prezidenta Spolkové republiky Německo Cena Gottfrieda von Herdera. Některý z čtenářů, obírající se historií Lázní Jeseníku si jistě povšiml, že je určitý rozdíl v psaní křestního jména V. Priessnitze. Někteří autoři, kteří o Priessnitzovi píší, používají jeho křestní jméno tak, jak je napsáno v matrice „Vincenz“. Priessnitz sám se podepisoval Vinzenz (např. na cestovním pase do Vídně). Také na úmrtním oznámení je Vinzenz. Současní němečtí autoři používají výlučně tuto poslední uváděnou formu. Prof. Skála se k tomuto problému vyjádřil v tom smyslu, že konec 18. století byl v německé gramatice provázen zmatky a výsledkem toho byla ona forma Vincenz, se kterou on sám nesouhlasil a uznával pouze formu Vinzenz.

73. KONOPKA, Vladimír: Zde stávaly Lidice. Naše vojsko, Praha, 1959. Podrobně líčí a dokumentuje tragédii Lidic. Za 2. světové války, dne 10. června 1942, byla obec vyhlazena německými nacisty a po válce pak znovu obnovena ve vzdálenosti několika set metrů od původní vyhlazené obce. Na místě starých Lidic je dnes památník obětem masakru a muzeum připomínající tuto tragédii.

74. Malá perlička: V oné době se kulturní referenti rekrutovali převážně z řad dělnických kádrů. V Bezruči byl také jeden takovýto prostý muž, jemuž se říkalo „Franta kultura“. Na léčení zde byla Růženka Nebeská, zpěvačka s měkounkým altem. I s ní byl uspořádán koncert, který se konal ve společenské místnosti v Bezruči. Růženka Nebeská zpívala svým nádherným hlasem, který přímo hladil duši – každý jím byl uchváten. Primář MUDr. Markéz nadšeně doprovázel, prostor byl plný, posluchači byli nadšení. Bývalo zvykem dávat umělcům po skončení koncertu kytičku na důkaz vděku či uznání. „Franta kultura“, rovněž dojatý, přistoupil k Růžence Nebeské, ale bez kytičky a na důkaz uznání ji poplácal po zadečku...

75. Jiří Trávníček (1925–1973), český houslista, hráč sólový a orchestrální. V letech 1951–55 koncertní mistr Symfonického orchestru kraje Brněnského. Roku 1947 spoluzakladatel Janáčkova kvarteta, jehož byl primárem (do r. 1973).

76. Zlatý slavík byla anketa popularity českých a slovenských zpěváků, zpěvaček a skupin, organizovaná od roku 1962 do roku 1991 časopisem Mladý svět. Od roku 1996 Zlatý slavík pokračuje pod názvem Český slavík.

77. Dechový orchestr mladých (DOM) založil v únoru 1971 na podnět tehdejšího ředitele ZUŠ v Jeseníku Aloise Složilů učitel Vladimír Vraňovský. Soubor, který měl při svém vzniku 17–19 členů, se rozrostl v těleso, které tvoří 75 mladých hudebníků. Umělecká úroveň orchestru byla a stále je vysoká, o čemž svědčí nejen jeho zájezdy do Evropy, ale i do zámoří (Mexiko), ale i celá řada prvních cen na vnitrostátních i mezinárodních soutěžích. Mažoretková skupina vznikla v září roku 1996. Jejími zakladatelkami a uměleckými vedoucími byly Kateřina Jochová a Alena Šmerdová. Tento soubor měl rovněž úspěchy na domácích soutěžích a v roce 2006 získal Zlaté pásmo na mezinárodní mažoretkové soutěži v Böselu (SRN).

Smyčkový orchestr Jeseník (SOJ) začal působit v Základní umělecké škole v Jeseníku od roku 1984. Jeho zakladatelkou byla učitelka Zdeňka Krpelíková-Kainarová, která vedla těleso 20 let. Od doby vzniku vystupoval SOJ nejen v Jeseníku a na různých místech naší vlasti, ale i v mnoha zemích Evropy a získal řadu krásných ocenění.

78. Údaje čerpány z památníku kulturního oddělení Lázní Jeseník, kde se uvedení umělci zapisovali a který dala ochotně k nahlédnutí Ilona Surmíková.

79. Vlastimil Lejsek (1927–2010). Český klavírista a hudební pedagog; pozornost věnuje tvorbě 20. století (P. Blatný, J. Berg, O. Chlubna). S manželkou Věrou Lejskovou (*1930) interpretoval skladby pro dva klavíry.

80. Franz Peter Schubert (1797–1828) byl rakouský hudební skladatel období raného romantismu. Měl mimořádnou schopnost vystižení lyrických a romantických nálad a velký melodický talent. Jeho největší význam spočívá v písňové a komorní tvorbě. Napsal kolem 600 písní i mnoho skladeb pro komorní obsazení a sólový klavír. Dále je autorem sedmi dokončených symfonií a slavné osmé Nedokončené i jiné liturgické, scénické a baletní hudby. Matka Franze Schuberta pocházela ze Zlatých Hor.

81. Moderní budova, kde se provádějí procedury. Je vybavena odpovídajícími nerezovými vanami, vodoléčebným zařízením, saunou s venkovním bazénkem, vanami pro podvodní masáže, prostorem, kde se přikládaly parafinové obklady, místnostmi pro masáže, lehárnou, kde měli pacienti odpočívat po procedurách, a prostornými čekárnami.

82. Nemocný je při šlapání na kole postupně zatěžován stále vyšším odporem a současně je sledováno zrychlení pulzu, změny krevního tlaku a také změny na elektrokardiogramu, jestli se nesnižuje prokrvení srdečního svalu nebo jestli nedochází k narušení srdečního rytmu; také je sledována spotřeba kyslíku, eventuelně výdej oxidu uhličitého.

83. Chodecký test: Pacient svižným krokem urazí na lázeňské promenádě dva kilometry a přitom je průběžně sledováno zrychlení tepové frekvence a rovněž i čas, během něhož danou trať absolvuje. Zároveň se propočítává předpokládaná spotřeba kyslíku. Podle toho se mu pak určí, které z tras by mohl absolvovat, a také se doporučí pravidelné zatížení na okruhu promenády: např. 3x až 4x týdně 30–60 minut.

84. „Cesta vinoucí se v modelovaných vlnách terénu Jižního svahu vede chodce přes jedenáct kamenných sochařských objektů, vzpínajících se do prostoru a opět doznívajících v oblých tvarech země. Od spodní části krystalizují žulové kameny v elementárních tvarech, přecházejí od jednoduchých útvarů do stále složitějších až lidsky konfigurovaných sochařských kompozic. Jejich skladba a tvarový princip je založen na hledání a využití souladu i kontrastu mezi monumentalitou kamene a organickou formou lidského těla. Tímto napětím mezi přírodním tvarem kamene a do něj vtisknutými lidskými tvary je umocněno působení díla a je násoben účinek vyjádřit nadčasovou vizi jednoty člověka a přírody.“ (PhDr. Jiří Zemánek). Brněnský sochař Jan Šimek (*1941) je tvůrcem této pozoruhodné a u nás ojedinělé sochařské realizace. Vytvořil ji ve spolupráci s projektanty Zahradní architektury Želešice u Brna v letech 1980–1985. Vrcholí v ní autorovo úsilí o významové sepětí sochařského díla s přírodou. Nově našim očím objevuje jesenickou krajinu, odhaluje nám její charakter i její hlubší mýtický rozměr.

85. MACHÁLEK, Zdeněk: Vztah klimatu Lázní Jeseník ke geologické stavbě, výzkumná práce. Zvláštnost klimatických podmínek na Gräfenberku - podobá se klimatu rakouských alpských lázní Badgasteinu, kde jsou radioaktivní vody.

86. Podle fotografie originálu, kde je V. Priessnitz v nadživotní velikosti, namalovaly malířky Helena Štefková-Hrušková a Helena Slavíková k oslavám 200. výročí Priessnitzova narození diskutabilní kopii umístěnou v hale Priessnitzova sanatoria.

88. Diviš Prokop (1696–1765), český přírodovědec a vynálezce; katolický kněz. Zabýval se pokusy s atmosférickou elektřinou, postavil v českých zemích první hromosvod (1754 v Příměticích u Znojma). Věnoval se též teorii hudby, sestrojil originální hudební nástroj se čtrnácti klaviaturami.

89. Priessnitz dával do dveří vyřezat otvor, aby jím také mohl do světnice pronikat vzduch.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Wandlungen im Kurbad Jeseník – Gräfenberg in der 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts

Der Artikel zeigt die Erinnerungen vom Dr. med. Alois Kubík auf, der im Jahre 1952 seinen Dienst als junger Sekundar-Arzt im Sanatorium Bezruč aufnahm. Der Autor führt den Leser gedanklich durch das Kurbad, macht auf sein Äußeres aufmerksam, auf den Wert der Dienstleistungen in den einzelnen Kurhäusern und vergisst auch verschiedene Kurbadgestalten nicht. Interessenten erfahren auch von der Indikation von Leiden, lesen von Prozeduren und der Organisation des Kurbades, einschließlich der Namen verdienter Direktoren und Ärzte. Erinnerung wird auch an viele Patienten und Künstler, die im Kurbad gastierten.

Vojenské fotbalové kluby na Jesenicku

Pavel Macháček

Fotbal na Jesenicku a armáda

Fotbal se stal v minulém století nejpopulárnějším sportem na naší planetě a ani Jesenicko nestálo při prudkém rozkvětu této míčové hry na počátku 20. století stranou. Zdá se to neuvěřitelné, ale již v časech císaře Františka Josefa I. měla jesenická kopaná pověst daleko překračující hranice regionu. První fotbalové mužstvo v Jeseníku vzniklo již v roce 1908 a místní DSK Freiwaldau patřil k nejlepším klubům ve Slezsku.¹ Události 1. světové války však poslaly míčové kouzelníky zpod Pradědu do zákopů a s fotbalem byl na několik let konec. Nový rozkvět kopané na Jesenicku nastal po vzniku Československa a vedle řady německých mužstev se v roce 1934 zrodila i česká Slavia Frývaldov. Lví podíl na jejich úspěších měli i vojáci 7. hraničářského praporu z jesenických kasáren, kteří tvořili páteř mužstva. Mnichovský diktát nařizující odstoupení Sudet Německu znamenal konec Slavie a následná válečná apokalypsa 2. světové války pohřbila během několika málo let i existenci německých fotbalových oddílů z Jesenicka. V roce 1945 se tedy v okrese Jeseník začalo s kopanou znovu od začátku a fotbalová mužstva vyrůstala jako houby po dešti. Některá dokázala překročit hranice regionu a stala se stálicemi na fotbalovém nebi, jiná nepřežila prvotní euforii a po několika letech zase zmizela ze scény. Mezi ta, která zazářila jen nakrátko jako meteor, patřila i mužstva z vojenských posádek na území okresu Jeseník. Do jejich osudu, a samozřejmě také do života dalších fotbalových klubů z Jesenicka, se promítaly i dějinné události, které prošly krajem. Invaze vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968 například nejen zadusila veškeré zárodky obrodného procesu Pražského jara, ale ve svém dílčím důsledku znamenala i likvidaci tehdy jednoho z nejlepších fotbalových klubů v okrese - Dukly Jeseník. Osudy armád a fotbalových oddílů z Jesenicka se minulém století až příliš často prolínaly. Jen málokdy to ale bylo ku prospěchu fotbalu. A právě přiblížení oněch nedlouhých okamžiků vzájemného pozitivního splynutí vojska a fotbalu je cílem této práce, neboť existence vojenských fotbalových oddílů na Jesenicku je vzhledem k zániku vojenských posádek na území okresu Jeseník už asi jen skutečnou historií.

Organizace fotbalových soutěží na Jesenicku

Počátky fotbalu na Jesenicku spadají do období, kdy ještě české země byly součástí Rakouska-Uherska a napjaté vztahy mezi Čechy a Němci uvnitř monarchie se přenesly i na nově vznikající sportovní odvětví. Fotbalové svazy a jimi organizované soutěže proto vznikaly na nacionálním základě. Na podzim 1901 se zrodil Český svaz fotbalový a německé kluby se nemohly jako nečlenové zúčastnit jím vypsanych soutěží. Představitelé německého fotbalu v Čechách se v této době nejprve orientovali na Německo. V roce 1901 se podíleli na založení Německého fotbalového svazu (Deutscher Fussball Bund) v Lipsku a zaujali v něm vysoké pozice. Snaha o orientaci na sousední Německo ale dostala těžkou ránu, když v roce 1904 mezinárodní fotbalová federace FIFA rozhodla, že každý klub smí být pouze členem svého národního svazu, nikoli země cizí. Německý fotbalový svaz toto rozhodnutí pochopitelně akceptoval a německým klubům z českých zemí členství již od roku 1905 nepovolil. Českým Němcům tedy nezbylo než přejít do Rakouského fotbalového svazu (Oesterreichischer Fussball Verband – OeFV). Mezníkem v dalším vývoji německého fotbalu v českých zemích se stal rok 1911, kdy na valné hromadě zástupců jednotlivých klubů byl z iniciativy OeFV a jako jeho součást 25. 6. 1911 založen Německý fotbalový svaz pro Čechy (Deutscher Fussball Verein für Böhmen) a rok 1913, kdy vznikl Německý fotbalový svaz pro Moravu a Slezsko (Deutscher Fussball Verband für Mähren und Schlesien).³

Také po vzniku Československa vedle sebe po válečném intermezzu znovu zahájily činnost Český svaz fotbalový (ČSF) a Deutscher Fussball Verband für die ČSR (DFV).⁴ Prvním fotbalovým klubem na Jesenicku, založeným již před první světovou válkou, byl DSK Freiwaldau. Ve dvacátých a třicátých letech 20. století došlo k vybudování fotbalových hřišť na řadě míst okresu Jeseník. Ten z hlediska fotbalové územní příslušnosti spadal do Severovýchodní župy (Nordostgau). Vedle DSK Freiwaldau se postupně v soutěžích této župy objevují i mužstva DSV Zuckmantel (Zlaté Hory), DSV Friedeberg (Žulová) a DSV Weidenau (Vidnava). V roce 1934 byl v Jeseníku založen i ryze český klub Slavia Frývaldov, ale jeho existenci přerušily události spojené s mnichovským diktátem a odstoupením Sudet Německu. Německé fotbalové kluby na Jesenicku pokračovaly ve své činnosti, ale fotbalové soutěže nebyly kvůli zářijovým událostem a nepřízní počasí již dohrány. Po připojení Sudet k říši byly německé fotbalové oddíly začleněny do nových organizačních struktur v rámci Německého fotbalového svazu (Deutscher Fussball Bund – DFB). Blížící se konec války znamenal, že fotbalové soutěže ročníku 1944/45 nebyly na Jesenicku rozehrány.

Po válce již nebyl Německý fotbalový svaz v rámci Československa obnoven a německé obyvatelstvo bylo z Jesenicka odsunuto. Naopak s přílivem českého obyvatelstva do okresu Jeseník došlo k masovému zakládání českých fotbalových klubů a svou činnost obnovila i Slavia Frývaldov. Na jaře 1946 byl v rámci Hanácké fotbalové župy (HFŽ) zorganizován Pohár pohraničí a mistrovské soutěže na Jesenicku se rozběhly od ročníku 1946/47.⁵ Organizace fotbalových soutěží prošla v následujících desetiletích nesčíslnými úpravami, jejichž popis byl vydal na samostatnou studii. V zásadě lze říci, že soutěže, do nichž kluby z Jesenicka spadaly, byla řízeny v rámci fotbalové župy nebo na úrovni kraje a okresu. Zprvu byla všechna jesenická mužstva zařazena do skupiny A sever III. třídy HFŽ. V dalším ročníku již byla vytvořena samostatná skupina III. třídy pro okres Jeseník, vedle ní se okrese hrála i IV. třída. Župní organizace fotbalových soutěží byla násilně přerušena uprostřed ročníku 1948/49, neboť od roku 1949 se přešlo na sovětský model organizace fotbalových soutěží, hraných systémem jaro – podzim⁶ a fotbalové soutěže byly nově organizovány na krajské a okresní úrovni. V následujících letech byl nejen neustále upravován počet tříd a jejich účastníků, ale změny souvisely i se zánikem okresu Jeseník a kraje Olomouc v roce 1960 a začleněním mužstev do nových organizačních struktur v rámci okresu Šumperk a Severomoravského kraje.

V letech 1969 – 1972 došlo k pokusu o obnovu župního zřízení. Mužstva z Jesenicka byla zařazena do tzv. Středomoravské fotbalové župy, ta ale byla po třech letech zrušena a organizace fotbalových soutěží se vrátila k systému v rámci Severomoravského kraje. K dalším významným změnám došlo v 90. letech 20. století, kdy byla od ročníku 1991/92 obnovena Hanácká

fotbalová župa a také v souvislosti s obnovením samostatného jesenického okresu v roce 1996. Poslední závaznou reorganizací bylo zrušení Hanácké fotbalové župy a přechod ke krajské organizaci fotbalových soutěží v rámci obnoveného Olomouckého kraje od ročníku 2002/2003.

Vojenské posádky na Jesenicku

Před první světovou válkou nebyla na Jesenicku trvale dislokována žádná jednotka rakousko-uherské armády. Vojenská posádka sídle v Jeseníku existovala téměř po celé 19. století, ale ta byla v roce 1881 přeložena do Opavy. Úvahy o jejím znovuzřízení se objevily na počátku 20. století – územní plán města počítal i s výstavbou kasáren – ale vznik 1. světové války zabránil vlastní realizaci stavby. Po vzniku Československa přišel v rámci obsazení pohraničních území⁷ v lednu roku 1919 do Jeseníku 2. prapor 13. střeleckého pluku, který byl zanedlouho vystřídán 7. hraničářským praporem. Jednotlivé roty praporu byly rozmístěny do Vidnavy, Mikulovic, Zlatých Hor a Jeseníku. V Jeseníku byli vojáci zprvu ubytováni v dnes již neexistující vile Austria na Gräfenbergu⁸ a dalších budovách ve městě. Přes protesty městských radních⁹ bylo v 1923 rozhodnuto o výstavbě kasáren. V roce 1924 byly zahájeny stavební práce a 29. října 1925 byla Československé armádě předána první budova. Druhá budova kasáren byla dokončena v roce 1931. Hraničáři z Jeseníku se aktivně zapojili do dramatických bojů s jednotkami freikorpsu na Jesenicku v září 1938. Mnichovský diktát evropských velmocí však znamenal odstoupení Sudet Německu a odchod posledních příslušníků 7. hraničářského praporu z Frývaldova 6. října 1938.¹⁰ Tentýž den byla kasárna za velkého jásotu jesenických obyvatel obsazena jednotkami německé armády. Ta zde zůstala až do květnových dní roku 1945. Její narychlo ustupující oddíly sice na několik týdnů v kasárnách vystřídali vojáci Rudé armády, ale již v červnu 1945 do frývaldovských kasáren přišli příslušníci nově zformované Československé armády, aby hájili zájmy obnovené republiky ve sporu s novým sousedem – Polskem. Šlo o 1. tankový prapor. V roce 1951 byl do kasáren z Liberce přemístěn 22. pěší střelecký pluk zvaný Aragonský a po čtyřech letech jej nahradil útvar železničního vojska z Liptovského Mikuláše¹¹. Další zásadní změnu v dějinách jesenické posádky znamenal vpád vojsk Varšavské smlouvy na území Československa v noci z 20. na 21. srpen 1968. Následný podpis smlouvy mezi ČSSR a SSSR o dočasném pobytu sovětských vojsk na našem území totiž znamenal, že útvar železničního vojska musel ještě před koncem roku kasárna v Jeseníku opustit a přenechat je okupační armádě. Ta se do nich „nastěhovala“ v prosinci 1968 a sídlila zde až do roku 1990. Na jaře 1990 proběhla jednání o odchodu sovětských vojsk a poslední vojenský transport se sovětskými vojáky z Jeseníku odjel 31. července 1990. Československá armáda v té době už neměla o objekt kasáren zájem a celý areál posádky byl 30. 9. 1990 předán městu Jeseník. Tímto okamžikem také skončila historie vojenské posádky v Jeseníku.

Minulost vojenského útvaru v Mikulovicích je poněkud složitější a na rozdíl od posádky v Jeseníku nebylo toto téma dosud ani dílčím způsobem zpracováno. Počátky zdejšího vojenského prostoru spadají do období, kdy Jesenicko bylo v rámci Sudetské župy (Sudetengau) součástí Velkoněmecké říše. Pravděpodobně v roce 1940 byla v lese mezi Mikulovicemi a Salisovem postavena muniční továrna a tábor s několika desítkami ubytovacích objektů pro vojenské zajatce, kteří v továrně pracovali. Po válce areál sloužil jako sběrný tábor k odsunu Němců z jesenického okresu. Československá armáda začala objekty využívat až od roku 1950, kdy zde byl zřízen vojenský útvar mající za úkol zabezpečovat nově budovanou československou armádu municí a výzbrojí. Zároveň bylo příslušníky PTP postaveno několik dalších budov sloužících jako sklady a kasárna posádky.¹² V roce 2005 byl vojenský útvar zrušen a nemovitosti posádky byly v následujících letech bezúplatně převedeny na obec Mikulovice.

Účast československých vojáků na založení SK Slavia Frývaldov

Jeseník byl před vznikem Československa typickým německým okresem, kde česká menšina tvořila cca 1% obyvatel. Teprve příliv českého etnika především do státních institucí a

SK Slavia Frývaldov, 1937 (archív autora)

existence vojenské posádky tento nepoměr mírně korigoval. Je tedy jasné, že fotbalové hnutí na Jesenicku mělo německé kořeny. V roce 1934 ale vedle již existujících německých mužstev vzniklo na Jesenicku i ryze české mužstvo SK Slavia Frývaldov¹³, jehož kádr tvořili zaměstnanci českých správních úřadů a vojáci z jesenické posádky. Dresy byly klasicky slávisticky sešíváné, jen místo hvězdy byla v bílém poli psí hlava, coby symbol hraničářů. Hráči Slavie se s fotbalisty německých klubů z Jesenicka sice utkávali v přátelských zápasech, ale protože mistrovské soutěže byly národnostně oddělené, musela být SK Slavia Frývaldov zařazena do Hammelovy hanácké župy fotbalové (HHŽF).¹⁴ K tomuto období se zachovalo jen minimum informací. Česká frývaldovská jedenáctka hrála III. třídu a k zápasům musela za českými soupeři dojíždět na Šumpersko a Zábřežsko. Občas s tím asi bylo dost problémů, protože v ročníku 1936/37 si soupeři Slavie ve III. třídě stěžovali na její nespolehlivost a představitelé jesenického klubu museli žádat o revokaci župní valné hromady a o ponechání v soutěži.¹⁵ To se nakonec podařilo a v sezóně 1937/38 Slavia bojovala s Orlem Loštice, SK Ruda n. M, SK Zvole, SK Písařov, SK Český Bohdík a SK Hanušovice v zábřežském okrsku III. třídy. Vedle soutěží v rámci HHŽF nastupovali vojáci ze 7. hraničářského praporu i k pohárovým a přátelským zápasům proti fotbalovým jedenáctkám z jiných moravských posádek.

Vojenské oddíly na Jesenicku v padesátých letech 20. století

Po porážce Německa ve druhé světové válce se do kasáren ve Jeseníku se vrátila československá armáda a svou činnost obnovila i fotbalová SK Slavia Frývaldov. Vedle ní ale vznikaly na okrese Jeseník nové české fotbalové kluby a oficiální mistrovské soutěže se rozběhly v roce 1946. Fotbalový tým byl zakrátko vytvořen i v rámci posádky. Vojáci se přátelsky utkávali s mužstvy z Jesenicka, ale soutěžní zápasy mohla hrát vojenská jedenáctka zprvu jen v rámci svého resortu. To ovšem nikterak nebránilo tomu, aby zvláště talentovaní jedinci v zeleném suknu neposilovali místní Slavii Frývaldov hrající mistrovské soutěže v rámci Hanácké fotbalové župy. Snad nejznámější fotbalovou osobností, která v druhé polovině 40. let v Jeseníku vojákovala a oblékala zároveň dres Slavie i vojenské jedenáctky, byl Slovák Jura Novodomský,

jenž byl střelcem par excellence.¹⁶ Nové možnosti pro talentované fotbalisty v době jejich základní vojenské služby se otevřely v roce 1953.¹⁷ Tehdy bylo rozhodnuto, že fotbalové jedenáctky vojenských útvarů se smí účastnit fotbalových soutěží. V nejvyšší fotbalové soutěži okresu – okresním přeboru - se v roce 1953 objevila dvě nová mužstva – PDA Motor a PDA Sokolovo. Zatímco spojitost oddílu PDA Sokolovo s vojenskou posádkou Mikulovice lze doložit, vazba PDA Motor k jesenické posádce je založena jen na mlhavých vzpomínkách pamětníků.¹⁸

PDA Motor se v okresním přeboru objevil hned na počátku soutěžního ročníku na jaře 1953.¹⁹ V konečné tabulce se mužstvo umístilo na šesté příčce. V následujícím ročníku zřejmě oddíl změnil název na PDA Odra²⁰ a počínal si daleko úspěšněji. V konečném hodnocení skončil na druhém místě a měl postoupit spolu s vítězným Spartakem Mikulovice do krajské soutěže.²¹ V roce 1955 se ale ve skupině sever krajské soutěže, kam patřila mužstva z Jesenicka, žádný vojenský klub nevyskytuje. PDA Odra tak zřejmě zanikl, neboť jiné vojenské kluby se v tomto ročníku běžně vyskytují v krajských a okresních soutěžích a například na Jesenicku hrálo okresní přebor již zmiňované mužstvo PDA Sokolovo. Tato událost byla pravděpodobně způsobena odchodem vojáků 22. pěšího střeleckého pluku z kasáren v Jeseníku a příchodem útvaru železničního vojska z Liptovského Mikuláše.

Fotbalový oddíl PDA Sokolovo naskočil do fotbalového přeboru jesenického okresu až v polovině ročníku 1953.²² Přesto stihl z jedenácti odehraných zápasů šest vyhrát a skončil na devátém místě. V ročníku 1954 si vojáci z Mikulovic počínali ještě lépe a vybojovali mezi jedenácti mužstvy pátou příčku. O rok později to bylo již třetí místo a vojáci hodlali zaútočit na postup do krajské soutěže. To se jim také v ročníku 1956 povedlo. PDA Sokolovo okresní přebor suverénně vyhrálo.²³ Nebylo divu. Vždyť v Mikulovicích tehdy sloužili hráči se zkušenostmi z podstatně vyšších soutěží. Hvězdou první velikosti byl pozdější výborný útočník prvoligové Sparty Praha (tehdy hrající pod názvem TJ Spartak Praha Sokolovo) Stanislav Vanžura, dále se do Mikulovic „zatoulali“ Žacký a Kočiš z Trenčína, Benkovský a Žáček ze Slovanu Bratislava a množství dalších hráčů ze soutěží na úrovni kraje. V roce 1957 ochutnala Dukla Mikulovice krajskou

Dukla Mikulovice, 1956 (archiv autora)

soutěž. Šlo o atypický ročník, kdy se začalo na jaře 1957 a končilo v létě 1958, aby bylo možno přejít na tradiční systém fotbalových soutěží hraných v cyklu podzim – jaro. Bohužel uprostřed rozehrané soutěže byl na konci roku 1957 vojenský fotbalový oddíl v Mikulovicích zrušen. Vojáci z posádky však hrát nepřestali. Ti, kteří neodešli do civilu, posílili mužstvo Spartaku Mikulovice, jež bylo v tabulce beznadějně poslední a dokázali ho na jaře 1958 zachránit v krajské soutěži. Tato praxe poté s určitými výkyvy pokračovala prakticky po celou dobu existence posádky v Mikulovicích a talentovaní fotbalisté „v zeleném“ nastupovali za místní fotbalový klub Spartak Mikulovice.

Dukla Jeseník

Poté, co v polovině padesátých let vystřídal v jeseníckých kasárnách hraničáře prapor železničního vojska, se opět objevily úvahy o zřízení vlastního fotbalového oddílu. Podle vzpomínek v Jeseníku tehdy sloužících důstojníků²⁴ bylo nejlepším prostředkem ke zjišťování tělesné zdatnosti branců poslat nováčky na hřiště a dát jim fotbalový míč. Do poloviny šedesátých let ale k přihlášení vlastní fotbalové jedenáctky do mistrovské soutěže nedošlo. Tehdejší velitel posádky podplukovník Proclínský se obával zbytečných rozmíšek mezi vojáky a nechtěl dovolit fotbalistům nějaké úlevy. Talentovaní hráči tak nadále „jen“ posilovali mužstvo Jiskry Jeseník.²⁵ Byli to například výborní fotbalisté Gold, Zábojník, Komačka, Huvar nebo Demel. Ke změně došlo až v roce 1965. Nový velitel praporu pplk. Ing. Karel Kutil s myšlenkou založení fotbalového oddílu souhlasil a nově vzniklá Dukla Jeseník se přihlásila do tehdejší nejnižší soutěže – III. třídy. Zprvu měla být zařazena v rámci okresu Šumperk do skupiny A mezi jesenícká mužstva, ale pro velký počet mužstev v této skupině skončila nakonec ve skupině B mezi šumperskými mužstvy. Protože při výběru branců se již důstojníci z Jeseníku cíleně zaměřovali na fotbalisty, sešlo se v Jeseníku velmi kvalitní mužstvo, která poráželo své soupeře roz-

Dukla Jeseník, 60. léta (archiv autora)

dílem třídy a po suverénním vítězství ve své skupině postoupilo do okresního přeboru. Duklu po příchodu nových „bažantů“ doplnili další výborní fotbalisté a ani v ročníku 1966/67 nenašlo mužstvo konkurenci a válcovalo své soupeře jednoho za druhým. Bylo to způsobeno tím, že na vojnu do Dukly Jeseník přišli mladíci z Ostravska i ze Slovenska mající často zkušenosti z daleko vyšších soutěží.²⁶ Na podzim 1967 odešla první generace vojáků základní služby, kteří hájili barvy Dukly Jeseník, do civilu. Mnozí z nich zamířili do kvalitních mužstev krajského, divizního i vyššího formátu. Například Švrtňa se později stal platným hráčem druholigových Vítkovic a Třince. Další ročníky nováčků již sice neměli sílu týmu z let 1965 – 67, přesto mužstvo Dukly úspěšně vstoupilo do I.B třídy. V ročníku 1967/68 skončila Dukla jako nováček šestá a stala se po Jiskře Jeseník nejlepším fotbalovým oddílem Jesenicka. I na zápasy chodilo stále více diváků a zdálo se, že vojenský tým si najde pevné místo v srdcích fotbalových příznivců. Bohužel srpen 1968 znamenal těžký zásah do života Dukly Jeseník. Železniční prapor musel na konci roku vyklidit kasárna, neboť se do nich nastěhovala okupační sovětská vojska a přestěhoval se do Olomouce. Rozehranou soutěž sice ještě dokončil pod hlavičkou Dukly Jeseník, ale nečekané události se podepsaly i na sportovních výkonech. Dukla nakonec obsadila ve skupině D I.B třídy až poslední místo. Od sestupu však mužstvo zachránila okolnost, že od nového ročníku se přecházelo na župní uspořádání fotbalových soutěží a Dukla se tak udržela v I.B třídě nově zřízené Středomoravské župy.²⁷ Zde pak pod názvem Dukla Železničář Olomouc působila ještě tři roky a její existence se uzavřela v roce 1972, kdy bylo toto fotbalové mužstvo zrušeno.

Vojenské fotbalové kluby zanechaly v dějinách kopané na Jesenicku sice nedlouhou, ale přesto výraznou stopu. Nezanedbatelné bylo i působení fotbalistů z místních vojenských posádek v civilních fotbalových klubech v období, kdy tyto vojenské útvary neměly vlastní fotbalový klub. Tento přísun talentovaných hráčů na Jesenicko se definitivně uzavřel po zániku vojenských posádek v Jeseníku (1968) a v Mikulovicích (2005).

POZNÁMKY

1. FITZ, R. a kol.: *Freiwaldau-Gräfenberg, Die Kurstadt im Altvatergebirge und die Dörfer im oberen Bielethal, Ein Heimatbuch*. Kirchheim u. T. 1987, s 395 – 396.

2. Jesenickem je v této studii míněn politický okres Jeseník, který vznikl v roce 1849 a byl tvořen čtyřmi soudními okresy Javorník, Jeseník, Vidnava a Zlaté Hory s celkovým počtem 58 obcí. Představitelem okresu byl okresní hejtman a jeho úřad, který byl podřízen zemskému místodržitelství, resp. slezské zemské vládě v Opavě, od roku 1928 zemskému úřadu spojené země Moravskoslezské v Brně. Uvedený územní rozsah a správní členění zůstalo v podstatě zachováno do roku 1938 s jedinou výjimkou, že obce Mnichov a Železná byly již roku 1869 odloučeny k soudnímu okresu Vrbno a politickému okresu Bruntál. Docházelo jen ke spojování či rozdělování obcí uvnitř územního celku. V říjnu 1938 byl celý okres po mnichovské dohodě obsazen německým vojskem a začleněn do župy Sudety. Po osvobození v roce 1945 byl politický okres Jeseník obnoven ve stejném rozsahu, jak tomu bylo v roce 1938, avšak došlo ke zjednodušení správy. Nebyly obnoveny okresní soudy v Javorníku, Vidnavě a Zlatých Horách a v čele okresní správy stála okresní správní komise, posléze změněná na okresní národní výbor (ONV), který byl podřízen expozituře Zemského národního výboru v Moravské Ostravě. V roce 1949 připadl celý okres Jeseník ke kraji Olomouc a ONV Jeseník správně spadl pod Krajský národní výbor v Olomouci. Pouze obec Heřmanovice byla připojena k okresu Krnov, a tím ke kraji Ostrava. V roce 1960 okres Jeseník zanikl a byl převeden pod zvětšený okres Šumperk, vyjma obcí bývalého soudního okresu Zlaté Hory, které byly převedeny pod okres Bruntál. K obnově okresu Jeseník v původním rozsahu z roku 1949 došlo v roce 1996. Od roku 2003 okres Jeseník existuje pouze jako územní jednotka. Podrobněji in: BARTOŠ, J. a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*. Olomouc 1994, s 79 – 80.

3. Podrobněji se touto problematikou zabýval KRÁL, L.: *Historie německé kopané v Čechách*. Praha 2006, 290 s.

4. Vznikl 25. 5. 1919 po sloučení obou předválečných německých svazů na území českých zemí (DFV für Böhmen a DFV für Mähren und Schlesien). KRÁL, L.: *Historie...* s. 54-55.

5. Nejvyšší republikovou soutěží byla v ročníku 1946/47 tzv. Národní liga, o stupeň níž byly divize a pod nimi župní přebory I. – IV. třídy.

6. Návrat od sovětského modelu k tradičnímu systému „podzim – jaro“ proběhl v roce 1958, kdy soutěže rozehrané na začátku jara 1957 mimořádně končily až na konci jara 1958.
7. Němci v pohraničí nepřijali vznik Československa s nadšením a záhy se pokusili vyhlásit v pohraničí „vzbouřenecké provincie“. Na části severní Moravy a Slezska osídlené převážně německým obyvatelstvem byla vyhlášena provincie Sudetenland.
8. Dnes již neexistující budova v areálu vojenské zotavovny v Lázních Jeseník.
9. Dislokace jednotky československé armády do Jeseníku a výstavba kasáren totiž znamenala dramatické zvýšení počtu českého etnika v jinak jazykově německém regionu.
10. Podrobněji k historii vojenské posádky TINZOVÁ, B.: Kasárna aneb vojenská posádka v Jeseníku. In: Mikroregion Jesenícko, měsíční zpravodaj, 2000, č. 12, s 24 – 27.
11. Jednalo se o pracovní jednotku, začleněnou do Československé lidové armády, ale spadající pod tehdejší Ministerstvo dopravy. Kasárna v té době nesla označení Vojenský útvar 6846 Jeseník.
12. Vojenský útvar 8189 Mikulovice byl v éře, kdy Československo bylo součástí Varšavské smlouvy, významným muničním skladem, pod který spadaly i podřízené útvary v Mladkově, Králíkách a Háji u Opavy využívající podzemních prostor bývalého československého opevnění z 30. let 20. století. Ve VÚ Mikulovice a zejména v jeho podřízených složkách byla skladována nejmodernější sovětská raketová technika a útvary podléhaly přísnému utajení.
13. Vlastním iniciátorem založení klubu a jeho prvním předsedou byl přednosta železniční stanice v Jeseníku František Flašar.
14. Tzv. Hammelova hanácká fotbalová župa zahrnovala oblast Olomoucka a Zlínska. Její nejvyšší soutěží byla I.A třída, dále se hrála I.B třída, II.třída a III.třída.
15. Fond SOkA Olomouc, Hammelova hanácká župa fotbalová Holice, Protokolní kniha protestní a hrací komise HHŽF 1936 – 1939.
16. O tom, jakým byl mistrem, snad nejlépe vypovídá stručná zmínka z tehdejšího jeseníckého týdeníku Hraníčář, uvádějící v krátkém popisu zápasu mezi vojenskou jedenáctkou Jeseník a Sokolem Žulová, jenž skočil vítězstvím domácích 9 : 4, že Novodomský vstřelil osm branek vojáků! In: Hraníčář, Týdeník pracujícího lidu slezského pohraničí, OV KSCJ Jeseník, č. 14, 3. 4. 1948.
17. Do té doby pouze ti nejlepší měli šanci naplno rozvíjet své fotbalové kvality. Vojenským fotbalovým mužstvem, které oficiálně nastupovalo v mistrovských soutěžích, byl v roce 1948 založen ATK (Armádní tělovýchovný klub) Praha, který se později proslavil jako Dukla Praha. Po reorganizaci fotbalových soutěží spojených se zrušením žup byly sice v roce 1949 do fotbalových soutěží včleněny některé vojenské kluby – na Olomoucku například VSJ (Vojenská sokolská jednota) Olomouc, ale za rok zase zmizely. K radikální změně došlo až v roce 1953, kdy vojenské oddíly doslova zaplavily fotbalové soutěže. Většinou však nevystupovaly pod názvy míst, v nichž se vojenský útvar nacházel, ale z důvodu utajení pod „fantastickými“ názvy např. PDA Buzuluk, PDA Dělostřelec, PDA Úder apod.
18. PDA (Posádkový dům armády, od roku 1956 jen Dům armády) Sokolovo plynule přešlo v roce 1956 v Duklu Mikulovice a průkazným materiálem pro tento přerod jsou fotografie z vlastnictví Václava Korejčíka. U PDA Motor (resp. Odra) jde jen o povědomí pamětníků – Stanislava Malchera a Josefa Miky – o existenci vojenského fotbalového oddílu v první polovině padesátých let v Jeseníku.
19. V letech 1949 – 1957 se hrálo podle sovětského vzoru systémem jaro – podzim.
20. Změna názvu je obestřena rouškou tajemství, ale jiné posádky než Jeseník a Mikulovice tehdy na Jesenícku neexistovaly a přítomnost fotbalového mužstva z jiného okresu je krajně nepravděpodobná.
21. V článku Jeseníckým sportem uzavírajícím hodnocení ročníku 1954 komentoval sportovní redaktor postup PDA Odra slovy „V krajské soutěži setrvává i nadále Tatran Zlaté Hory a nově do ní postoupí i Spartak Mikulovice a PDA Odra, nedojde-li mezitím ke změně směrnic o účasti vojenských oddílů v civilním mistrovství.“ In: Jesenícká vesnice bez mezí, zemědělský zpravodaj jeseníckého okresu, č. 31, 5. 11. 1954.
22. Počet účastníků okresního přeboru se zvýšil z deseti na dvanáct. Spolu s PDA Sokolovo byl zařazeno i B mužstvo Tatrana Zlaté Hory.
23. Tehdejší aktivní hráč a brankář Václav Korejčík, který v Mikulovicích v letech 1956 – 57 vojákoval, ve svých vzpomínkách hovoří již o mužstvu z roku 1956 jako o Dukle, ale fotbalové tabulky krajského listu Stráž lidu uvádějí stále DA Sokolovo. In: Vzpomínky Václava Korejčíka, archiv autora.
24. Vzpomínky tehdejšího poručíka ČSLA z jesenícké posádky Štefana Marcinova, sloužícího u praporu železničního vojska v Jeseníku, archiv autora.
25. Fotbalový klub v Jeseníku několikrát za dobu své existence změnil název a v letech 1953 – 66 vystu-

poval pod jménem Jiskra Jeseník. Podrobněji o fotbalovém klubu v Jeseníku MACHÁČEK, P. – KROŠ, O.: Historie fotbalu v Jeseníku 1908 – 2009. Jeseník 2009.

26. Pro ilustraci příklad, který hovoří za vše. Jiskra Jeseník se tehdy pohybovala v nižších krajských soutěžích (v ročníku 1965/66 v I.B třídě, v ročníku 1966/67 v I.A třídě Severomoravského kraje). Když jednou její soupeř nedojel pro poruchu autobusu na Červenohorském sedle a na stadion se již scházeli diváci, bylo narychlo rozhodnuto, že místo mistrovského zápasu dojde k přátelskému utkání s Duklou. Ta, coby účastník okresního přeboru, tehdy k údivu diváků porazila Jiskru 5 : 2!

27. Ve fotbalových soutěžích tehdejšího Severomoravského kraje byla převaha mužstev z Ostravska, což ve výsledku znamenalo, že mužstva z Olomoucka při zřízení nových fotbalových žup nikam nesestupovala. Reorganizace nižších fotbalových soutěží v roce 1969 ale vydržela jen tři roky a od ročníku 1972/73 se opět hrálo v rámci Severomoravského kraje.

ZUSAMMENFASSUNG

Armee-Fußball-Klubs in der Region Jeseník

Fußball wurde im vergangenen Jahrhundert zum populärsten Sport auf unserem Planeten und auch die Region Jeseník stand bei der stürmischen Entwicklung dieses Ballspiels nicht auf der Seite. Die erste Fußballmannschaft im Bezirk war der DSK Freiwaldau, der in der Zeit vor dem ersten Weltkrieg zu den besten Fußballklubs in Schlesien gehörte. Nach dem Entstehen der Tschechoslowakei wuchs die Zahl der Fußballkommandos in der Region Jeseník und diese Mannschaften beteiligten sich aktiv an den Gauausscheiden, die vom Deutschen Fußball Verband für die ČSR organisiert wurden. Im Jahre 1934 entstand in Jeseník auch die erste tschechische Mannschaft, Slavia Frývaldov, deren Kader in bedeutendem Maße die Soldaten des 7. Grenzbataillons aus den Jeseníker Kasernen bildeten. Die Existenz dieses Klubs endete nach der Überlassung der Grenzbezirke der ČSR an Deutschland im Oktober 1938. Die deutschen Fußballklubs in der Region setzten ihre Tätigkeit fort, aber das Ende des Krieges und die darauffolgende Abschiebung der deutschen Bevölkerung bedeuteten ihre Liquidierung. Nach dem Jahre 1945 kam es im Gegensatz dazu zu einer stürmischen Entwicklung neuer tschechischer Fußballklubs und seine Aktivitäten begann von neuem auch Slavia Frývaldov. Auch die Anwesenheit der tschechoslowakischen Armee in den Kasernen von Jeseník wurde wiederhergestellt und im Jahre 1950 wurde ein Militärstützpunkt auch in Mikulovice geschaffen. Im Jahre 1953 wurde Armeekommandos die Teilnahme an Fußballeausscheidungen erlaubt und an den Wettkämpfen der Region Jeseník waren insgesamt PDA Motor aus der Garnison Jeseník und PDA Sokolovo aus dem Militärstützpunkt Mikulovice beteiligt. Der Armeefußballklub aus Jeseník spielte nur zwei Jahre und ging dann ein, offensichtlich in Zusammenhang mit dem Abzug des Schützenregiments und seinem Ersatz durch eine Einheit der Eisenbahntuppen. Der PDA Sokolovo änderte 1956 seinen Namen in Dukla Mikulovice und nahm am Gebietsausscheid teil. Am Ende des Jahres 1957 stellte er plötzlich seine Tätigkeit ein und die talentierten Fußballer aus dem Militärstützpunkt in Mikulovice zogen den Dress des Spartak Mikulovice an. Eine günstige Konstellation für die Wiedergeburt eines Armeefußballkommandos in der Region Jeseník ergab sich im Jahre 1965 als Dukla Jeseník entstand. Dieser nahm drei Jahre lang am Gebietsausscheid teil, aber die Besetzung der Tschechoslowakei im September 1968 bedeutete den Abzug der tschechoslowakischen Armee aus Jeseník und das Ende eines Armeefußballkommandos in der Stadt.

Drobnosti

Vodolěčba, Amerlingova Budeč a MUDr. Jan Spott

„Byl to muž geniální, jehož chybou bylo, že chtěl příliš mnoho na svou dobu,“ napsal po Amerlingově smrti Jan Neruda, významný český novinář a literát.¹ Vskutku, Karel Slavoj Amerling (1807-1884) byl jednou z fascinujících osobností národního obrození a celé české společnosti 19. století vůbec. Eva Hoffmannová, autorka dosud nejobsáhlejší monografie o jeho životě a díle, v něm pak sto let po jeho smrti viděla „revolucionáře, bojítele i stavitele, skálu pod vodou, na níž stojí pevnost vybudovaná z vědění, vzdělanosti a lásky k českému jazyku“.²

Ve své době ovšem nikdo není prorokem. Nebyl jím ani Amerling, o němž začátkem 40. let 19. století sděloval jeden z předních českých

vědců Jan Svatopluk Presl, tehdy profesor přírodopisu na pražské univerzitě, jiné, ještě významnější vědecké celebrity Janu Evangelistu Purkyněmu, tehdy profesorovi fyziologie na univerzitě ve Vratislavi: „Mají ho za blázna.“³ Do určité míry se zmíněnému odsudku nelze divit. Amerling byl původním povoláním lékař, kterého silně přitahovaly přírodní vědy. Po studiích byl v letech 1834-1836 asistentem zmíněného J. S. Presla. V r. 1837 se na čas stal tajemníkem hraběte Kašpara ze Šternberka, jednoho ze zakladatelů dnešního Národního muzea. Od r. 1849 byl ředitelem hlavní školy na Novém Městě pražském a v r. 1871 založil a do smrti řídil ústav pro výchovu mentálně zaostalých dětí, později dobře známé Ernestinum. V jeho nitru se ale svářel vědec i poeta, polyhistor, myslitel a reformátor, pokrokový, ale i svéhlavý a nepraktický člověk, vždy zahlcený obrovskou spoustou plánů a nápadů, které se mu ale jen málokdy podařilo přivést k realizaci. V mládí autor řady odborných spisů a pomůcek z oblasti přírodních věd, ve středním věku obdivovaný pedagog, ve stáří člověk, snažící se pochopit svět v celé jeho šíři, ale zároveň utíkající k vizionářství a náboženským představám, jimž rozuměl jen málokdo v jeho okolí. Ne nadarmo byl pro mnohé „Komenský redivivus“.

Jedním z projektů, kterými si vysloužil současně obdiv i opovržení, byla Budeč, soukromý vzdělávací ústav Amerlingem založený r. 1839.⁴ Svou formou to měla být spíše vyšší česká střední škola pro vzdělávání budoucích učitelů a „průmyslníků“, ale i hospodyněk, matek a manželek, ve své podstatě to však měl být ústav produkující a syntetizující poznatky ze všech oborů přírodních a technických věd. Pro svůj projekt získal podporu šlechty⁵ i národních kruhů⁶ a tak se mu v r. 1842 podařilo postavit na pražském Karlově v Žitnobranské ulici třípatrovou budovu, která měla být jakousi „akademií“ lidského vědění, alespoň v Amerlingových představách. A tak v přízemí byly dílny a laboratoře, v prvním patře

Karel Slavoj Amerling (archiv autora)

místnosti pro vzdělávání učitelů, v druhém knihovna, tiskárna a další učebny, včetně hodinářské dílny a muzea. Ve třetím patře pak byl zřízen špitál, neboť Budeč měla navracet rovněž zdraví. A z počátku i navracela, jak psal přední pražský lékař a český vlastenec Václav Staněk Františku Ladislavu Čelakovskému: „Amerling počal nový způsob léčení s mnohým zavínáním a dělá zde zázraky. Lid se o něj trhá. Vyléčil již některé nemocné, opuštěné od nejvýtečnějších lékařů.“⁴⁷

Je známé, že Amerling při léčení uplatňoval některé postupy neobvyklé nebo málo známé v tehdejší medicíně, a že stejnou víru jako v sílu vědeckých poznatků přiznával i postupům a prostředkům iracionálním. Např. na pozemku, který pro výstavbu Budče zakoupil, se nalézala studánka s údajně zázračnou léčivou vodou, pro niž si přicházeli lidé z celé Prahy. Že Amerling dokázal využít víru v její ozdravnou sílu při pozdějším uplatnění vodoléčby, je jisté. Nebo v dopise Aloisi Vojtěchu Šemberovi z jara 1843 se zmiňuje o uplatnění živočišného magnetismu lékaře France Mesmera nebo dokonce přijímá uplatnění pouhé víry v uzdravení, jak to hlásal titulární biskup sardinský Alexandr Franz Hohenlohe-Waldenburg. Od všeho trochu pak zřejmě vytvářelo budečské „přírodní“ léčení, „co tolik rámu su zaslouženého v Praze a v Čechách nadělalo a pořáde dělá“.⁴⁸ Nicméně v pozadí zřejmě také bylo Amerlingovo přesvědčení, že zdraví není jen věcí lékařů, ale že by se v první řadě o ně měl starat každý člověk sám: „Nadějeme se, že brzo nastane čas, kdy to, co je člověku na vezejším světě jedině drahé, to jest starost o náležitě zdraví, nebude už spočívati v rukou mnohých nelidských, hrabivých, od temného rozumu jiných lidí žijících lékařů. Lékařů ovšem vždy bude, ale kýž by jen v případnostech nejtěžších. Kýž by každý člověk lékařem byl a se vším na lékařích zdraví nepřejících nezávisel.“⁴⁹

V budečském špitále ale Amerling většinou asi sám nepracoval. Nepochybně byl inspirujícím duchem a rádcem, občas i léčitelem, odváděným ale množstvím jiných povinností a zájmů. Běžný chod nemocnice spíše zajišťovala řada jeho kolegů, kteří tu kratší, tu delší čas v Budči pracovali. Byli to např. Vilém Dušan Lambl (1824-1895), Antonín Dalibor Háek (1810-?), Filip Stanislav Kodým (1811-1884) a také bratři Karel (1811-1875)¹⁰ a Jan Spottové

(1813-1888), tedy vesměs mladší lékaři, snadněji přístupní novým léčebným postupům. Jedním z nich byla zřejmě víra v „přírodní“ léčbu, jejíž úspěch tehdy hlásalo „módní“ vodoléčitelství,¹¹ šířící se ze slezského Gräfenberku¹² a rychle se prosazující po celé Evropě. Ani Praha nemohla být výjimkou a Amerling a jeho kolegové se stali proroky nového trendu, prosazujícího léčení pomocí zábalů, pocení, diety a pitných kúr. Amerling psal: „Když nemocný zabláněný, t. j. zabalený do mokrých prostěradel a pak do houně vecpaný bez jídla a pití po 4-6-8 hodin až do potu zůstane, tu pot bývá přemrdutý, moč kalná a ač na dlouho se stolice zarazí, předce bez klystérů přijde a vyčistí se i dovnitř zahnané vyraženiny. To-li vícekrát se podle potřeby učiní, nabývá konečně nemocný celého zdraví. I když vyhladověl (často jen suché žemličky a pramálo vody dostává), přece zase zdravým masem obrůstá.“¹³

Pátráme-li po zdrojích Amerlingem popsané metody, pak nás stopy vedou bezpečně na Jesenicko, ne však k „proroku“ vodoléčitelství Vincenzi Priessnitzovi¹⁴ na Gräfenberk, ale kousek dál do tehdejší vsi Dolní Lipová (dnes Lipová-lázně) k Priessnitzovu konkurentu Johannu Schrothovi (1798-1856).¹⁵ Tento sedlák, podobně jako známější Priessnitz, získal pověst proslulého lidového léčitele, který v Dolní Lipové zřídil léčebný ústav (lázně), uznaný úřady oficiálně r. 1840.¹⁶ Oproti Priessnitzovi a snad i ze záměrné opozice vůči němu zavedl opačný léčebný postup, jakýsi suchý režim, kdy léčil nemocné zábalý s následnou zapárkou doplněnou o dietu (jen s podáním suchých housek) a omezením tekutin. Metoda byla Schrothem užívána jako univerzální léčba pro nejrůznější poruchy zdraví.

Že v Budči byla skutečně užívána Schrothova metoda, můžeme doložit i jinak než pouhým porovnáním. V časopise Květy, který vycházel v Praze a byl dobově nejoblíbenějším a nejrozšířenějším českým periodikem, vyšel v říjnu 1842 zajímavý článek. Dále je citován celý:

„Všem chorobným!

Nížepsaný schválně cestu do Graefenbergu, Freywaldova a Lindenwiese podnikl, aby se léčením vodou, tam uvedeným, seznámil. I nabyl tam přesvědčení, že mezi způsoby léčby od Priesnitzze, Weisse a Schrotha tam užívanými onen Schrotha v Lindenwiese důmyslností

nad druhé vyniká, a spolu rychle, tak jako jistě neduh každý v kterémkoli počasí léčiti v stavu jest. Nemoce v Lindenwiese léčené, byly jsou následující: Hlavníčka, v několika dnech léčená – rozličné šestinedělní neduhy, bělotok, podagra, zlatá žíla, franská nemoc každého druhu – obzvláště a rychle – nadutí kostí a na tom se zakládající hrbovatost, ochromnutí a neohybnost kloubů, vyraženiny jako spála, růže, neštovice, lišeje všeho druhu, žravé vředy a již k operaci určené otekliny rozličné, krlice, padoucí nemoc, vodnatelnost, bláznění a potrhlost, oblak černý – ztracení zraku a jiné nemoci očí, zacpání života a posledně zlámání kostí. Mezi tady vypočtenými byli mnozí, kteří po mnohá léta v rozličných lázních a také v samém Graefenberku nadarmo se vynasnažovali neduhů svých se zprostiti. V Lindenwiese byli v několika měsících, ba v několika nedělích vyhojeni. Na takové výhody a přednosti obrací nížepsaný zřetel všech chorobných a trpících, i uvoluje se spolu každému v tomto ohledu svou radou posloužiti.

V Praze, v měsíci říjnu 1842.¹⁷

Podepsán byl doktor Jan Spott,¹⁸ lékař v Praze. S jeho jménem jsme se už setkali – spolu se svým starším bratrem Karlem, rovněž lékařem, významně finančně přispěli k výstavbě Budče a především v tamní nemocnici oba pracovali. Je tedy zřejmé, že kromě informací z dobového tisku, které mohl Amerling a jeho kolegové získat, to byl právě Jan Spott, který s několika metodami vodoléčby učinil osobní zkušenost a podrobně se s ní seznámil u jejích hlavních představitelů, tedy Priessnitze, Weisse¹⁹ a Schrotha, přičemž metodu posledně jmenovaného uplatnil, ne-li prosadil, i v Budči.

Spott, který studoval v Praze a ve Vídni, promoval r. 1837. Praxi provozoval v Praze, pak působil v Jincích a Pelhřimově jako městský a kriminální fyzikus. Po návštěvách Gräfenberku a Berlína se posléze usadil v Praze, kde, jak praví Riegrův Slovník naučný, „jeho přičiněním a vedením povstala r. 1843 nemocnice pro přírodní léčení v Budči“.²⁰ Jeho zásluhy ocenilo i heslo „Vodoléčitelství“ v témže svazku Slovníku.²¹

Když v polovině r. 1843 ale Budeč zkrachovala, byl to Jan Spott, který po Amerlingovi tvrdě vyžadoval vrácení investovaných peněz. Zdá se, že za tím byla i postupně narůstající

MUDr. Jan Spott (archiv autora)

nevraživost k Amerlingovi, který léčebných úspěchů dokázal propagandisticky dobře využít pro svou osobu a svůj ústav, přičemž další lékaři zůstávali v pozadí a snad i nedocení. To se odrazilo ještě dvacet let po pádu Budče ve zmíněném Slovníku naučném, kde neznámý autor hesla Jan Špot uvedl: „Když však Š. nabyt neomylného přesvědčení, že všechno to má sloužiti jenom sobeckým účelům, následoval příkladu jiných oklamanych, kteří Budeč s větší neb menší ztrátou na jmění svém opustili.“²²

Že to byl skutečně Spott, který stál za zavedením vodoléčby v Budči, dokládají další osudy Amerlinga a jeho podřízeného. Zatímco první z nich se k uvedené metodě nikdy nevrátil (ani o ní nenapsal žádný článek), Jan Spott se přestěhoval do domu zděděného po rodičích (Praha, Senovážné nám. 981-II.) a nejpozději v r. 1845 si tam zařídil soukromou nemocnici se studenými láznemi pro chronické vnitřní nemoci; rovněž tam zavedl tělocvičné a elektromagnetické postupy. R. 1847 se dokonce na pražské univerzitě habilitoval jako docent pro vodoléčitelství a tělocvik. V dalším odborném postupu mu zřejmě zabránila jeho účast

na událostech revolučního roku 1848, kdy byl i dočasně vězněn. Nadále se pak věnoval své praxi; také hojně publikoval.²³ V 60. letech patřil ke spoluzakladatelům Spolku lékařů českých. Jeho zásluhy posléze ocenil Ottův slovník naučný, kde je uvedeno, že jako lékař „zaváděl u nás prvý léčení vodou i léčitelský tělocvik“.²⁴

Ústav všeho vědění, pražská Budeč, kterou se pokusil na nepřilíh pevných ekonomických základech vybudovat snílek Amerling, měl jen krátké trvání. Pozoruhodné bylo, že v jedné části jeho programu se uplatnila metoda vodoléčby, jejíž úspěchy se staly vývěsním štítem celé Budče. Nositelem zmíněné metody nebyl představitel ústavu, který ji ovšem dokázal dobře využít propagandisticky, ale mladý lékař Jan Spott, který metody vodoléčby poznal z autopsie a následně jednu z nich, převzatou od Johanna Schrotha, zavedl. Existence ústavu – byť omezena léty 1842-1843, tak plně korespondovala s podobným trendem uplatňujícím se po celé Evropě, kdy např. r. 1839 vznikl první vodoléčebný ústav v Uhrách v slovenském Starém Smokovci zásluhou Sa-

muela Pasewitze²⁵ nebo kdy jen o něco později vzniklo podobné zařízení ve Francii (1841).²⁶

V geografickém prostředí Čech první vodoléčitelství vznikl také r. 1839 v Tiefenbachu (dnes Desná) v Jizerských horách zásluhou Josefa Schindlera,²⁷ který byl později rovněž úzce spojen s Gräfenberkem. Další takový ústav založil r. 1841 v Sedmihorkách poblíž Turnova dr. Antonín Šlechta (1810-1886).²⁸ Budeč však můžeme považovat za první vodoléčitelství plně zřízený a spravovaný Čechy.

Zájem dr. Jana Spotta o metody vodoléčby i její uplatnění v prostředí Budče jen potvrzuje, že národnostně česká společnost měla o nový způsob léčení i jejich nositele stejný zájem jako kdekoliv jinde v Evropě. Spott pak byl ale zřejmě první, kdo převzal metodu Priessnitzova konkurenta Josefa Schrotha a uplatnil ji v praxi na jiném místě.²⁹ Také jeho habilitace pro obor vodoléčitelství již v r. 1847 byla dobově pozoruhodná a zasloužila by si bližšího objasnění.³⁰

Zdeněk Fišer

POZNÁMKY

1. NERUDA, J.: *Podobizny II*. Praha 1982, s. 159.
2. HOFFMANNOVÁ, E.: *Karel Slavoj Amerling*. Praha 1982, s. 159.
3. Tamtéž, s. 54.
4. Tamtéž, s. 43 a dále.
5. Např. hrabě Lev Thun poskytl 2 000 zl., Hanuš Kolovrat 1 000 zl., knížata Rohanové 4 000 zl.
6. Děkan Antonín Marek z Libuně upsal 1 000 zl., bratři Jan a Karel Spottové 8 000 zl. atd.
7. HOFFMANNOVÁ, E.: *O. c.*, s. 54
8. Ve zmíněném listu A. V. Šemberovi, tehdy profesoru české řeči a literatury na stavovské akademii v Olomouci. Viz *Korespondence Aloise Vojtěcha Šembery*, sv. 4 – *Listy českým přátelům*. Ed. Z. Fišer, Vysoké Mýto 2004, s. 31.
9. HOFFMANNOVÁ, E.: *o. c.*, s. 54.
10. O něm více Riegrův slovník naučný 9, Praha 1872, s. 127.
11. Srv. HENTSCHEL, H. D.: *Od léčení studenou vodou k přírodnímu léčebnému postupu*. In: *Jesenicko. Vlastivědný sborník*, sv. 7, 2006, s. 5-26.
12. Z množství literatury odkazují jen na práci GRÜNNER, O.: *Graefenberg byl prvý*. Tišnov 1997.
13. HOFFMANNOVÁ, E.: *o. c.*, s. 54.
14. K jeho osobnosti připomenu jen popularizační práci M. KOČKY: *Prameny živé vody*. 2. vydání Štítý 1993.
15. Více o něm SAJNER, J. – KRÍŽEK, V.: *Přírodní léčitel Johann Schroth (1798-1856)*. *Vlastivědné zajímavosti* č. 197, červen 1983. Vydalo Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku.
16. K jeho vývoji SAJNER, J. – KRÍŽEK, V.: *Lázně Lipová*. *Vlastivědné zajímavosti* č. 211, září 1985. Vydalo Okresní vlastivědné muzeum Šumperk. Populárněji KNOPPOVÁ, E. – KNOPP, T.: *Oázy vody a vzduchu*. *Jeseník* 2001, s. 67-96.

17. Květy 8, 1842, č. 84, 22. 10 (s. 333-334). Kdy ovšem Spott zmíněné lázně navštívil, zůstává nejasné. Jeho jméno není uvedeno v oficiálních seznamech návštěvníků jednotlivých míst, tzv. Kurlistech, a to ani v r. 1842, ani dříve v r. 1841.
18. Psával se i Špot nebo Špott. Ponechávám psaní jména dle Květů.
19. Naposledy o něm TINZOVÁ, B.: Hydropat Josef Weiss a jeho synové. Jeseník 2004. V souvislosti s Weisssem se naskytá otázka, kdy vlastně Spott Jeseník (Frývaldov) navštívil. Weiss totiž 26. dubna 1842 odjel s rodinou do Anglie a jeho odjezdem jím provozovaný ústav také zanikl. Podle zprávy v Květech se zdá, že Spott navštívil Jesenícko někdy v červenci-září 1842, pokud ale jednal přímo s Weisssem, muselo to být o několik měsíců dříve. Možná ale, že šlo jen o zprostředkované poznání metody dotyčného.
20. Riegrův slovník naučný 9, Praha 1872, s. 127.
21. Tamtéž, s. 1211.
22. Tamtéž, s. 127
23. Např. Účinky žízně na tělo lidské (1864); Staré vodní lázně (1864).
24. Ottův slovník naučný 24, Praha 1906, s. 751.
25. KISS, L.: Vodoliečebné ústavy podľa gräfenberského vzoru v 30-tych a 40-tych letech 19. století v Uhorsku. In: Vincenz Priessnitz (1799-1851). Almanach k 200. výročí narození, Jeseník 1999, s. 48-52.
26. GENEL, A. A.: Po stopách Priessnitzovy vodoléčby ve Francii. Tamtéž, s. 37-45.
27. K němu více SCHREIBEROVÁ, A. – SCHREIBER, F. – MAZURA, V.: Josef Schindler (1814-1890). Zastánce priessnitzovské vodoléčby. Jeseník 2000.
28. Dr. Antonín Šlechta získal doktorát v r. 1836. S podporou majitele panství Hrubá Skála rytíře Lexy z Aehrenthalu pak r. 1841 vybudoval ve Vartemburském polesí malé lázně, zvané dle jednoho z pramenů Sedmihorky. První rok v nich bylo jen sedm pacientů, o rok později, kdy byly lázně oficiálně zprovozněny, v nich útěchu hledalo již 58 hostů. Podrobné heslo v Riegrově Slovníku naučném, sv. 9, 1872, s. 64-65 uvádí, že zmíněný ústav byl zřízen podle Priessnitzova vzoru. Bylo by tedy zajímavé zjistit, zda Šlechta případně Gräfenberk navštívil a zda se také potkal za studií v Praze se Spottem, který promoval jen o rok později než on. Podrobně o lázních Sedmihorkách pojednal spisek Bad Wartenberk auf Gross-Skal und seine Umgebung (Praha 1858). Český výtah z ní vydal MÜLLER, Karel: Lázně Sedmihorské na Hrubé Skále a okolí: průvodce pro hosty sedmihorské a cestující. Praha 1882.
29. Tak předstihl i německé prostředí, např. Lorence Gleicha. Viz HENTSCHEL, H. D.: o.c., s. 17-20. K ohlasu Schrothovy metody v německé literatuře viz zvláště pozn. 82 na s. 25.
30. Zvláště proto, že byla světovou prioritou, jak potvrzuje V. Křížek ve své knize Obrazy z dějin lázeňství (Praha 2002, s. 76). Ten Spotta považuje za prvního představitele skutečně medicínsky koncipované vodoléčby. Na s. 246 zmíněné práce pak ještě připomíná, že na pražské univerzitě byl již r. 1841 jmenován první docent balneologie Josef Löschner.

Príspevek vznikl s podporou institucionálního záměru Moravského zemského muzea v Brně – IZ MK00009486202.

Původ obrazů z klášterní kaple Nejsvětějšího srdce Ježíšova v Jeseníku

Kaple Nejsvětějšího srdce Ježíšova v Jeseníku, dnes využívaná pro kulturní účely, byla součástí zdejšího kláštera voršilek. O historii, poslání kláštera a také o stavbě klášterní kaple informuje B. Tinzová.¹ Podrobný popis původního vybavení interiéru kaple nalezneme v publikaci vydané v roce 1935 voršilkami u příležitosti 400. výročí založení jejich řádu.² Po skončení 2. světové války byly řádové sest-

ry stejně jako ostatní německé obyvatelstvo z Jeseníku odsunuty. Zřejmě v rámci příprav na odsun nařídil prelát František Onderek³ při své návštěvě 26. dubna 1946 provedení inventury celého majetku kláštera;⁴ bohužel však v něm chybí soupis samotné kaple Nejsvětějšího srdce Ježíšova. Z jejího popisu a fotografií však vyplývá, že kaple byla rozsáhle vyzdobena a vybavena, s čímž velmi kontra-

Interiér klášterní kaple Nejsvětějšího srdce Ježíšova v Jeseníku (SOkA Jeseník)

stuje soupis z 15. 12. 1951, jímž byl inventář kaple převáděn pod proboštský farní úřad v Jeseníku. Podle něj zůstalo z původního bohatého vybavení kaple dochováno pouhé torzo - dva obrazy P. Marie, jeden obraz sv. Voršily, jeden obraz sv. Petra, jeden reliéf sv. Anděly, dva relikviáře, dva svícny, jeden opotřebovaný koberec, jeden podstavec na mešní knihu, jedno klekátko, jedna vyplétaná židle.⁵

Na dobové fotografii interiéru,⁶ tam kde půlkruhový oblouk uzavírá prostor kaple a začíná oltářní výklenek, jsou po obou stranách umístěny obrazy. Na levé (evangelijní) straně je obraz Panny Marie s dítětem, na pravé (epištolní) straně pak obraz sv. Voršily. Jejich umístění v ústřední části prostoru kaple (a podrobné popisy ve zmíněné publikaci z roku 1935) jsou dokladem toho, jak si voršilky těchto obrazů vážily. Vlastním pátráním i pomocí děkanství Jeseník⁷ bylo potvrzeno, že právě tyto obrazy se v roce 1951 ocitly mezi artefakty předanými proboštskému farnímu úřadu v Jeseníku; obrazy jsou dnes instalovány ve farním kostele Nanebevzetí P. Marie v Jeseníku.⁸ Obraz sv. Petra a reliéf sv. Anděly známe pouze podle jejich názvu z inventáře; konkrétní díla se dosud nepodařilo - pro naprostý nedostatek informací - dohledat.

První z obrazů s názvem „Matka milující“⁹ vytvořil Franz Ittenbach¹⁰ v roce 1866. Původně byl majetkem vratislavského knížete-biskupa Heinricha II. Förstera,¹¹ aktivního sběratele německého novokřesťanského umění. Po jeho úmrtí získal tento mariánský obraz klášter voršilek, a to prostřednictvím jedné z první řeholnic jeseníckého kláštera Elisabeth Försterové, hodnostářovy blízké příbuzné.

Novokřesťanské německé malířství nastupuje počátkem 19. století, kdy se část mladých německých umělců pokusila, a to v reakci na chladný akademický klasicismus spojený prioritně s antickou mytologií, navrátit do umění křesťanská témata, zejména biblická. Stalo se tak v roce 1809 na půdě vídeňské Akademie umění, kde Johann Friedrich Overbeck a Franz Pfors stáli u vzniku uměleckého sdružení zvaného Bratrstvo sv. Lukáše (Lucasbund). Na základě středověké a renesanční náboženské figurální malby chtěli přivést malířství 19. století k novému rozkvětu a zbožnosti. Velmi zjednodušeně lze uvést, že nazaréni (jak byli později nazýváni) využívali díla rané italské renesance a pozdně středověké německé obrazy jako vzory a pracovali v mezích daných náboženskými dogmaty. Charakteristickými znaky nazarénistů byla tématická preference křesťanské ikonografie, zejména Staro- a Novozákonní, tlumená barevná paleta, jednoduchá kompozice a jasně čitelná obrysová stavba tvarů. Členové Bratrstva sv. Lukáše odešli v roce 1810 z Vídně do Říma a společně žili a pracovali v klášteře Sant' Isidoro. V katolické víře spatřovali zdroj inspirace pro své umění, a proto také tíhli k biblickým námětům. Byli mezi nimi i významní mistři, nicméně limitování svými filosofickými i uměleckými názory, v nichž ustrnuli, aniž by výrazněji zasáhli do vývoje nového, moderního evropského malířství.

Franz Ittenbach se stal v roce 1832 studentem Akademie umění v Düsseldorfu a s ní také výrazně spojil svůj budoucí umělecký profil. Zkraje studoval u profesorů Heinricha Christopha Kolbeho, Theodora Hildebrandta a Karla Sohna. Později - v mistrovské třídě - byl jeho profesorem Friedrich Wilhelm von Schadow, ředitel Akademie umění v Düsseldorfu. It-

Franz Ittenbach: Matka milující (1866), Farní kostel Nanebevzetí P. Marie, Jeseník, (foto Rudolf Franke)

Franz Ittenbach: nástěnná malba *Matka milující* (1864), St. Quirinus Kirche, Neuss

tenbach se od počátku orientoval k náboženské historické malbě a spolu s jinými kolegy sympatizoval s již zmíněnými nazarénisty, respektive „pozdními nazarénisty“. Do povědomí veřejnosti vstoupili poté, co hrabě von Fürstenberg¹² objednal výmalbu dokončovaného novogotického kostela sv. Apolináře u Remagenu u bývalých studentů düsseldorfské Akademie. Učinil tak ze dvou důvodů. Prvním byla povědomost o „düsseldorfských nazarénech“, druhým pak přátelský vztah s ředitelem düsseldorfské akademie von Schadowem, který mu také doporučil několik studentů k provedení interiérové výmalby.¹³ Vedoucím skupiny se stal Ernst Deger, který zahájil přípravu na toto dílo v roce 1837 odjezdem na studijní pobyt do Itálie, kam za ním o dvě léta později odjeli rovněž Franz Ittenbach, bratři Andreas a Karl Müllerové; italskou výpravu ukončili v roce 1841. Někteří z nich se v průběhu své cesty připojili v Římě ke skupině

nazarénů, vedených Overbeckem. Po návratu následovala vlastní práce na nástěnných malbách kostela, ukončená v roce 1851 (v literatuře se uvádí jako nejzazší i rok 1857). Je považována za nejvýznamnější monumentální dílo „düsseldorfské školy“. Ernst Deger, bratři Müllerové a F. Ittenbach se i díky ní stali uznávanými představiteli düsseldorfských pozdních nazarénů a náboženského historického malířství vůbec. Ve studijních ročnících 1849/50 – 1864/65 byl F. Ittenbach opět na seznamu studentů Akademie v Düsseldorfu, a to již v mistrovské třídě a tvořil téměř výlučně biblické historické obrazy.

Ittenbach se opakovaně a zřejmě s úspěchem věnoval zobrazování Matky Boží s dítětem, takže byl označován čestným titulem „Malíř madon“ („Madonnenmaler“). Jesenický obraz Panny Marie je zasazen do zlateného novogotického rámu. Vlastní malba je provedena na pozlaceném měděném plechu, na němž jsou rovnoměrně rozmístěny osmicípé hvězdy s iniciálami IHS. Centrální postava Matky Boží v širokém modrém plášti se zlatou bordurou svírá v láskyplném objetí nebeské dítě v růžovém šatě. Pod obrazem je nápis: „Ego dilecto meo et ad me conversio eius“¹⁴ a obraz je proto také někdy nazýván „Ego dilecto“. Uvádí se rovněž,¹⁵ že náleží k nejpůsobivějším Ittenbachovým dílům. U Ittenbacha, stejně jako u mnoha jiných, není zvláštností, že se vracel ke svým starším malířským projektům. Snaha poznat v úplnosti okolnosti vzniku zmíněného obrazu vedla autora tohoto článku do německého Neussu.¹⁶ kde F. Ittenbach již v roce 1864 zobrazil „Matku milující“ jako jeden ze čtyř nástěnných freskových oltářních obrazů v kostele sv. Quirinuse. Díky laskavosti a pomoci Úřadu pro památkovou péči v Porýní získal autor jednak fotografii tohoto nástěnného obrazu po jeho restaurování z roku 1992¹⁷, jednak jeho fotografii z publikace P. J. Kreuzberga o F. Ittenbachovi, vydané v roce 1911.¹⁸ Zevrubná prohlídka fotografie z Kreuzbergovy publikace přinesla překvapující poznatek - nejedná se o deklarovanou fotografii Ittenbachovy nástěnné malby z roku 1864, ale o jeho deskovou malbu či olejomalbu z roku 1862, kterou použil jako předlohu! Jednoznačně o tom svědčí sice nenápadná, ale zřetelná signatura v pravém dolním rohu nad jedním z ornamentů pozadí tohoto znění: „Ittenbach 18 29/7 62“ (29. 7. 1862). I restaurátor tohoto obrazu poukazo-

val na pravděpodobnost existence obrazové předlohy pro tuto nástěnnou malbu v podobě na fotografii z publikace P.J. Kreuzberga, ale Ittenbachovo autorské signování, které tento předpoklad potvrzuje, přehlédnul.¹⁹ Navíc se obraz liší již na první pohled od nástěnné malby svým tvarem, pozadím, svatozářemi a také například tím, že na něm není zobrazena lilie. Jestliže porovnáme obraz Panny Marie z roku 1866 původem z kláštera voršilek v Jeseníku s oběma dříve vzniklými obrazy z let 1662 a 1664, můžeme stručně konstatovat, že postavy Bohorodičky jsou na všech obrazech prakticky shodné a také to, že se shodují obrazy z roku 1862 a 1866. Předchůdcem "jesenického" obrazu byl tedy jednoznačně obraz z roku 1862, o jehož dalším osudu ale bohužel nemáme žádné informace. Nelze však vyloučit, že tento obraz byl znám vratislavskému biskupovi Heinrichu II. Försterovi, a to stejně jako jeho autor Franz Ittenbach, který již v letech 1865–1868 namaloval pro novogotický kostel sv. Michala ve Vratislavi čtyři oltární obrazy. Tato skutečnost biskupovi Förstrově – milovníkovi a sběrateli umění – mohla jen stěží uniknout. To, že biskup poté objednal do své sbírky u F. Ittenbacha obraz Panny Marie s dítětem podle jeho obrazu z roku 1862, je velmi pravděpodobné.

Druhý z obrazů dochovaných v jesenickém farním kostele vytvořil Paul Schad-Rossa²⁰ zřejmě v období let 1888 – 1889. Je na něm svatá Voršila,²¹ patronka řádu voršilek. Obraz daroval tehdy ještě malému klášteru voršilek rumunský král Carol I.,²² který v létě roku 1888 byl lázeňským pacientem v lázních Gräfenberk,²³ a to jako osobní host zdejšího lázeňského lékaře Josefa Schindlera. Král samozřejmě nepřišel do lázní sám, ale s doprovodem. Byl v něm Dr. J. Theodori, jeho osobní lékař a profesor na univerzitě v Bukurešti, adjutant podplukovník C. Odobesco (voják v doprovodu nemohl chybět, vždyť do roku 1866 byl Carol I. důstojníkem pruské armády, ale především jako vrchní velitel své armády nikdy necestoval bez doprovodu příslušného vojenského hodnostáře), tři komoří – a také jedna slečna. V průběhu svého sedmitýdenního pobytu v lázních Carol I. udělil svému hostiteli Josefu Schindlerovi komandérský kříž Řádu rumunské koruny (a také daroval dva obrazy), nositeli řádů se stali i další lázeňští lékaři a představitelé města.²⁴ Král však také – jako dobrý katolík – často navštěvoval klášter voršilek a

pravidelně se účastnil tamních nedělních bohoslužeb. V květnu roku 1889 pak poslal jesenickým řeholnicím darem již zmíněný obraz se stojící svatou Voršilou (údajnou dcerou anglického krále Maura, žijící ve 4. století). Svěťice s korunou na dlouhých světlých vlasech je zachycena v celopostavě, oděná do splývavého šatu zeleného odstínu, harmonizujícího se zlatě traktovaným pozadím. V levé ruce drží rozevřenou Knihu žalmů s červeným a černým textem a pravou dlaní svírá osobnostní atribut – šíp na znamení mučednické smrti (ta ji podle jedné z legend zastihla v Kolíně nad Rýnem, při návratu z Říma, kde byla pokřtěna samotným papežem. Při zpáteční cestě se v Kolíně nad Rýnem zalíbila hunskému králi, obléhajícímu Kolín, odmítla jeho milostné návrhy a uražený král jí vlastní rukou vrazil do srdce šíp). Obraz, který nese v pravém horním rohu erb dárcce, namaloval Paul Schad podle předlohy německého gotického malíře Bartholomea Zeitblo-
ma.²⁵

Biografických údajů o tomto malíři, navíc rozptýlených, není mnoho. Paul Schad nejdříve studoval na umělecké škole v Norimberku sochařství. Z matricy²⁶ Akademie výtvarných umění v Mnichově víme, že jej přijali ke studiu v říjnu roku 1880 ve věku 24 let, a to na specializovaný obor „příroda“. Jeho učiteli byli nejdříve Ludwig von Löffitz a od roku 1883 Franz von Defregger. V tomto čase se věnoval především kopírování starých mistrů. V roce 1888 Schad m n i c h o v s k o u Akademii opustil; v témže roce

Paul Schad: Sv. Voršila (1889), Farní kostel Naněbeuzetí P. Marie, Jeseník (foto Martin Grabarczyk)

získal i zakázku rumunského krále Carola I. Lze předpokládat, že tato zakázka byla konkrétní – obraz sv. Voršily pro klášter voršilek v Jeseníku.

Rozhodnutí P. Schady o tom, že obraz sv. Voršily vytvoří jako kopii Zeitblomova obrazu, s velkou pravděpodobností ovlivnila skutečnost, že v 19. století došlo v Německu – v souvislosti dobovým historismem, preferujícím v německy mluvících zemích jednoznačně severskou gotiku – k uměleckému znovuobjevení Zeitbloma jako malíře. Z hlediska jeho významu pro celoevropské malířství byl Zeitblom zejména domácí uměnovědou přeceňován. Nejdříve byl v roce 1852 byl nazván „německý Leonardo da Vinci“, v roce 1862 pak „nejněmečtější ze všech německých malířů“ a s postupem času na přelomu 19. a 20. století

došlo i na odsudky.²⁷ Ale rozhodující vliv na výběr předlohy asi měla náhoda. Zeitblomův obraz se totiž nacházel ve sbírkách mnichovské obrazárny Alte Pinakothek. Schad tak měl snadný přístup jak k němu, tak i k potřebnému souhlasu s kopírováním na zakázku rumunského krále.

V roce 1888, tedy v roce zahájení práce na kopii obrazu sv. Voršily, vystavoval Schad na Jubilejní výstavě v Mnichově dva obrazy. Jejich sloh neznáme, názvy z výstavního katalogu napovídají o žánrových obrazech s náboženskou tematikou: „Azyl – Poslední útočiště“ (obraz s klečící dívkou

před božími mukami či kapličkou v horách) a „Bude večer“ (kněz přicházející se svátostí posledního pomazání k chatrči). Na výstavách v Mnichově se návštěvníci setkávali s obrazy od P. Schady i v několika následujících letech. V roce 1890 ještě s náboženskou tematikou obrazu „Procesi Božího těla v Bavorsku“, v roce 1892 zřejmě opět s žánrovými obrazy „Žně“ a „Přicházející bouřka“. Jeho tvorba byla poznamenána snad všemi uměleckými styly konce 19. a začátku 20. století – impresionismem, secesí, symbolismem i postimpresionismem. Tím se umělecký vývoj P. Schady zcela lišil od skupiny pozdních nazarénů. S přelomem 19. a 20. století se v umění se plně uplatnil umělecký sloh, nazvaný v Německu Jugendstil, ve Francii Art nouveau, v Rakousku pak secese. Vznikala četná umělecká sdružení, odlučující se od konzervativních uměleckých akademií. Tak např. v rakouském Štýrském Hradci vznikl Štýrský umělecký spolek, který pořádal nejen výstavy radikálních „secesionistů“, ale také sem v roce 1900 pozval „extrémního novátora“ Paula Schada, který nejen vyučoval na zdejší Zemské umělecké škole, ale inicioval také založení Spolku umělců, jemuž předsedal. Po třech letech však Schad odešel ze Štýrského Hradce do Mnichova a následně do Berlína; na rozloučenou spolek uspořádal v druhé polovině roku 1903 výstavu pětadesáti jeho obrazů. Z velké části se jednalo o obrazy nahých lidí v dekorativně idealizované krajině, nabité emocemi náboženského vytržení a malované energickým rukopisem. Jeho neúnavná a svébytná tvorba byla podněcující nejen pro jeho příznivce, ale i odpůrce. V následujícím roce (1904) byl Schad jedním z vystavujících umělců na výstavě v uměleckém salonu Ed. Schultese v Berlíně. Podle kritiky však šlo o málo potěšitelné seznámení s jeho tvorbou a jeho díla byla označena za „...špatně nakreslené symbolistické obrazy v nevýrazných, mdlých barvách s pompézními názvy jako ‚Svobodnému lidstvu‘, ‚Hory touhy‘, ‚Mysterium lásky‘, o jejichž umělecké bezcennosti mohli pochybovat jen velmi nenároční lidé“. Schad však ve svém uměleckém vývoji neustrnul a z obrazů následujícího období lze dovodit, že jeho uměleckým stylem se stal moderní postimpresionismus, a to k prospěchu jeho tvorby. Tak například v roce 1911 kritika zmiňuje „zářivé akty v lese“ a „velmi rychle se pohybující postavy“ na jeho výstavě obrazů ve známé berlínské výstavní síni Keller &

Bartholomäus Zeitblom: Sv. Voršila, křídlo oltářního obrazu, Alte Pinakothek, Mnichov

Reiner, na lednové berlínské výstavě v roce 1914 pak kritika konstatuje, že „na výstavě chyběly téměř zcela barevné experimenty; přesto však výrazné barevné kontury v dívčích a podobných scénách P. Schad-Rossy působily věrohodným dojmem“. Na velké výstavě umění v Berlíně roku 1914 byl pro něj vyhrazen jeden výstavní sál a vystavoval zde triadvacet svých, podle kritiky „barevně a osvětlením příjemných obrazů krajiny, pláže a postav ...“.²⁸

Není příliš známo, že čtyři obrazy moderního postimpresionismu, jejichž autorem byl Paul Schad-Rossa, se nacházely v někdejší

sbírce kněžny Mechtildy Lichnovské na zámku v Hradci nad Moravicí. Obrazy se zachovaly do dnešních dnů a jsou všechny v mobiliárním fondu státního zámku Hradec nad Moravicí.²⁹ Jeden z obrazů svědčí o tom, že se kněžna s malířem znala osobně.

Dva dochované obrazy z klášterní kaple Nejsvětějšího srdce Ježíšova v Jeseníku jsou svědectvím nejen významu kláštera voršilek pro zdejší region, ale také ideových a tvůrčích zápasů 2. poloviny 19. století v kontextu středoevropského výtvarného umění.

Vladislav Bakončík

POZNÁMKY

1. TINZOVÁ, Bohumila: Klášter voršilek ve Frývaldově jako centrum vzdělávání dívek. In: Jesenicko, Vlastivědný sborník, 2001/2, s. 16-24. Původní kaple v samotném klášteře byla zasvěcena P. Marii. Novostavba dostala zasvěcení Nejsvětější srdce Ježíšovo.
2. 400 Jahre Ursulinen-Orden 1535 – 1935. Herausgegeben vom Ursulinenkloster Freiwaldau ČSR. Erzbischofliche Buch- und Steindruckerei in Olmütz, 1935.
3. Papežský prelát Msgre ThDr. František Onderek – v tomto období (1945) arcibiskupský zvláštní pověřenec s úřadem v Českém Těšíně, dále (1946) generální vikář pro československou část vřatislavské arcidiecéze.
4. HARBICH, Karl: Zum Tode der Mutter Oberin M. Ansgarda Diebl vom Ursulinenkloster Freiwaldau. In: Der Altvaterbote, Miesbach 1952/5, s. 347 – 351.
5. TINZOVÁ, Bohumila: Klášter..., opak.cit.
6. Kaple byla po roce 1946 využívána k nejrůznějším účelům (např. také jako sklad nábytku) a nakonec, bohudík, rekonstruována pro kulturní účely. Prostorová dispozice kaple zůstala nezměněna, ale interiér kaple se od původního samozřejmě velmi liší. Při rekonstrukci kaple nemohla být restaurována původní výmalba pro nedostatek potřebných finančních prostředků. Restaurování však mohou provést další generace, poněvadž malby nebyly při rekonstrukci zničeny, ale pokryty separační vrstvou, zakonzervovány a teprve potom zalíčeny – viz TINZOVÁ, Bohumila: Klášter..., opak.cit.
7. Děkanství Jeseník se sídlem ve Vidnavě, pastorační asistent Martin Grabarczyk.
8. Viz také: SCHENKOVÁ, Marie, OLŠOVSKÝ, Jaromír: Malířství a sochařství 19. století v západní části českého Slezska. Slezské zemské muzeum, Opava 2008.
9. „Matka Milující“ neboli „Mater amabilis“. Jde o název zobrazení Panny Marie podle dané části jejího života, stavu, atp. (např. „Regina Coeli“ – „Královna nebes“).
10. * 18. 04. 1813 Königswinter am Rhein, †1. 12. 1879 Düsseldorf.
11. Heinrich II. Förster, * 24. 11. 1799, zvolen a vysvěcen vřatislavským biskupem v roce 1853, †20. 10. 1881. Vřatislavskému biskupství náleželo nízké knížectví a vřatislavští biskupové v něm byli knížaty. Viz LUBOS-KOZIEL, Joanna: Sbírká obrazů biskupa Heinricha Förstra a její pozůstatky na zámku Jánský Vrch. Jesenicko, Vlastivědný sborník 2004/5, s. 20-30.
12. Graf von Fürstenberg zu Stammheim byl od roku 1836 (v návaznosti na sekularizaci) majitelem pahorku, na němž stála původní zchátralá kaple sv. Apolináře (poutní místo) a nechal na jejím místě postavit stavitelem dómů Zwirnerem z Kolína n.R. novogotický kostel, který byl od základu koncipován pro bohatou freskovou výmalbu zejména tím, že velké vnitřní plochy zdí nebyly pokud možno prolamovány.
13. WIEGEMANN, R.: Die jüngsten Arbeiten der Düsseldorfer Künstler II. In: Deutsches Kunstblatt. Zeitung für bildende Kunst und Baukunst. Berlin 1850, č. 43, s. 338-340.
14. Text z Šalamounovy Písne písní ve Starém zákoně. V překladu: „Já jsem milého svého, a jeho touha patří mně“.

15. *Altwaterbote*, 1985/4 (Dezember).
16. Město Neuss nedaleko (7 km) od Düsseldorfu. V této době (studijní ročníky 1849/50 – 1864/65) je F. Ittenbach již uveden na seznamu studentů mistrovské třídy Akademie umění v Düsseldorfu (u Wilhelma von Schadow)..
17. Autor fotografie Michael Thuns, LVR-Amt für Denkmalpflege im Rheinland.
18. KREUZBERG, P. J.: Franz Ittenbach, Monografien zur Geschichte der christlichen Kunst. Herausgeber Kleinschmidt, Beda. Mönchengladbach 1911, Abbildung XXVIII.
19. HAHN, Horst: Die Malereitechnik und Bildgestaltung des Franz Ittenbach. Beobachtungen am Beispiel der Wandmalereien in der ehemaligen Stiftskirche St. Quirin zu Neuss. In: Jahrbuch für den Kreis Neuss 2003. Neusser Druckerei und Verlag GmbH., Neuss 2002.
20. Přibližně do konce 19. století se uvádí jen Paul Schad, *1. 1. 1862 Norimberk, †1916 Berlín.
21. Sv. Voršila, patronka učitelek - mezi její atributy patří šíp, kniha, koruna a plášť podšitý hermelínem (královská dcera). Žila údajně ve 3. a 4. století našeho letopočtu.
22. Carol I. (* 20. 4 1839, † 10. 10. 1914) německý princ z dynastie Hohenzollern-Sigmaringen vládl v Rumunsku od roku 1866 nejdříve jako kníže (domnitor), v roce 1881 bylo vyhlášeno Rumunské království a Carol I. se stal prvním králem. Nástupcem byl jeho synovec Ferdinand I.
23. Dnešní oficiální název Priessnitzovy léčebné lázně a.s. Jeseník.
24. GROWKA, Květoslav: Z galerie slavných návštěvníků Jeseníku – rumunský král Carol I. Jeseník, město a lázně 2009/2, s. 33.
25. Zeitblom, Bartholome, *1455 – 1460 v Nördlingenu, † 1518 – 1522 v Ulmu (přesné údaje nejsou známy).
26. Akademie der bildenden Künste, München. In: 03838 Paul Schad, Matrikelbuch 1841-1884, http://matrikel.adbk.de/05ordner/mb_1841-1884/jahr_1880/matrikel-03838.
27. Allgemeines Lexicon der bildenden Künste. Herausgegeben vom Hans Vollmer, 36. Band, VEB E.A. Seeman Verlag Leipzig.
28. Prameny informací o obrazech F. Ittenbacha a P. Schad-Rossy: Deutsches Kunstblatt, Herausgeber Friedrich Eggers, Leipzig, 1850-1858; DIE KUNST – Monatshefte für freie und angewandte Kunst, Verlagsanstalt F. Bruckmann, München 1887-1920; DIE CHRISTLICHE KUNST – Monatschrift für alle gebiete der christlichen Kunst ..., 1904-1922; Kataloge zur Kunstausstellungen im Königlichen Glaspalaste zu München, München 1869-1920.
29. Za poskytnutí informací a pomoc náleží dík autora paní PhDr. Evě Kolářové, kurátorce výstavy „Od rokoka po expresionismus“ ve výstavní síni státního zámku Hradec nad Moravicí.

Nerealizovaná kaple v Horním Fořtě

V roce 2008 se v rámci Mezinárodního hudebního festivalu Karla Ditterse z Dittersdorfu v Javorníku uskutečnila výstava s názvem *Herbert Utner známý i neznámý*, která mapovala život a dílo jedné rodiny stavitelů, jež se významně podílela na vzhledu města Javorníka i jeho okolí. Historie této firmy začala v 19. století, kdy se na scéně objevilo jméno Utner poprvé. Byl jím tesařský mistr **Alois Utner** (* 17.8.1823, † 1891), s jehož značkou se můžeme setkat např. na schodech kůru kostela Nejsvětější Trojice v Javorníku nebo v hodinové věži zámku Jánský Vrch.

Následuje jeho syn **Alois Utner** (*23.6.1857, † 8.3.1908), narozený v Javorní-

ku v domě č. 128. V roce 1887 postavil v Javorníku řadu staveb, z nichž nejznámější jsou např. nemocnice, vila Schumacher (dnešní pošta v Javorníku), tělocvična školy. Vystavěl i několik obchodů a provedl přestavbu klášterní školy. Architektonicky hodnotnými stavbami z jeho dílny jsou např. tančírna v Račím Údolí, sirkárna v Bernarticích nebo továrna Dobischek na výrobu kartonových výrobků v Nádražní ulici v Javorníku. S jeho značkou se můžeme setkat na vlastním rodinném domě v Javorníku, kde dnes sídlí mateřská školka.

Posledním z této generace stavitelů byl **ing. Herbert Utner** (*15.11.1887, † 19.6.1968).

Narodil se v Javorníku v domě č.p. 127. Vyrůstal v tzv. Utnerově vile, postavené jeho otcem. V letech 1903-1907 navštěvoval státní řemeslnickou školu v Liberci, odd. stavitelství. O prázdninách absolvoval předepsanou praxi na stavbách svého otce. Po jeho nenadálé smrti vedl sám několik staveb zemědělských usedlostí, vily Hohlbaum nebo vyhlídkové věže na Borůvkové hoře. Po studiu odešel do Vídně, kde složil praktické zkoušky u firmy Hopf. V roce 1912 se připravoval na stavební zkoušky, které složil s vyznamenáním. Na řadu pak přišlo několik zakázek, zejména kino v Javorníku a dostavba tančírny v Račím údolí po jeho otci.

Do zdárně započatého díla zasáhla 1. světová válka. Dne 1.8. 1914 byl povolán do armády. Koncem října 1918 se znovu ujal rodinného podniku. Město Javorník získalo v té době díky firmě Utner jak novými stavbami, tak nesčetnými přestavbami fasád budov zcela novou harmonickou tvář. Připomeňme přestavbu radnice a další projekty jako městskou spořitelnu, hotel Kupka s městskou kavárnou, hotel Krone a další. Postavil také několik staveb směrem k Hornímu Fořtu, dále chatu na Borůvkové hoře, přestavoval zámeček v Bílé Vodě anebo koupaliště v Javorníku. Za zmínku stojí i renovace kostelů v Javorníku, Bernarticích, Uhelné, Zálesí atd. To vše bohužel skončilo vypuknutím druhé světové války a ztrátou milovaného rodného Javorníku po skončení války v květnu 1945. Bohužel jeho značka, která se nalézala na jednom domě v Javorníku, byla při opravě fasády nesmyslně zničena.

V podzimních měsících roku 2009 byl nalezen na půdě jednoho domu v Javorníku dokument, který obsahuje návrh nám zcela neznámé stavby. Jedná se o kapličku v Horním Fořtě. Dokument obsahuje dva listy. Dopis Herberta Utnera, adresovaný tehdejšímu faráři v Javorníku Erbenovi ve věci plánované stavby kaple ze dne 25.8.1924, obsahuje

přesný seznam prací, tzn. provedení stavby, rozpis veškeré práce včetně odborných, dovoz materiálu, avšak bez výstavby oltáře a další vyzdoby kaple. Celková suma nákladů byla tehdy vypočtena na 36 960 Kč. Druhým dokumentem je stavební plán kaple. Bohužel k realizaci této stavby nikdy nedošlo. O to cennější jsou tedy pro budoucnost zachovalé dokumenty, které jsou uloženy ve VMJ, pracoviště Javorník.

Milan Rychlý

Rukopisné modlitební knížky

Státní okresní archiv Jeseník uchovává malou, leč regionálně zajímavou sbírku rukopisů, která z valné většiny pochází z bývalých sbírek městských muzeí v Jeseníku a Javorníku. Ty byly soustředěny ve Vlastivědném muzeu Jesenicka. V roce 1998 převzal archiv

od muzea 303 knih, které se staly základem Sbírkou starých tisků a rukopisů. V roce 2006 byla sbírka rozdělena a vytvořena samostatná Sbírkou rukopisů, která čítá celkem 65 položek.

Atributy Ježíšovy křížové cesty

Za nejcennější rukopis lze považovat svazek prvotisků a rukopisů z let 1485-1739,¹ který obsahuje především astronomické práce a je zřejmě, podle soudu prof. dr. Čády z Komise pro soupis rukopisů při ČSAV, polského, resp. krakovského původu. Pozornost si zaslouží i kuchařka z roku 1667.²

Největší část sbírky však tvoří soukromé modlitební knihy, převážně z 2. poloviny 18. století.

V jejich případě můžeme hovořit o rehabilitaci tohoto typu archiválie. Kdysi byly rukopisné modlitební knihy velice populární, dokonce byly vystavovány v roce 1895 na Národopisné výstavě československé v Praze. I v německém prostředí zpestřovaly expozice regionálních muzeí. Záložky s popiskami, které se v některých rukopisech našly, svědčí, že se nacházely ve vitrínách zdejšího jesenického muzea.

A čím mohou zaujmout? Především tvoří specifický projev kultury a životního stylu našich předků v tehdejší dvojazyčném pro-

středí.³ Posláním modlitebních knížek bylo prohlubování zbožnosti: „...příčina jest ta, že každodenné a ustavičné cvičení naše v modlitbách jest ta pravá zahrada, do které nebeský ženich Kristus Pán velí choti své, to jest každé věrné křesťanské duši, ucházeti, aby s ní rozmlouval, ji mile těšil a v horlivosti duchovní lásky zapálený k ní ona slova promlouval v Písni Šalamounově, 5. kapitola: Podíž do zahrady mé sestro má, choti...“⁴

Bylo by spíše cílem teologické studie zkoumat obsah textů. Kromě soukromých modliteb totiž většina obsahovala také modlitby k jednotlivým částem tehdy latinské (a věřícím vesměs nesrozumitelné) mše.⁵ Jejich struktura je dána pevnou historickou tradicí formy i obsahu. V období protireformace vydal německý kapucín Martin z Kochemu (1634-1712) dvě modlitební knihy (*Celý nebeklíč* a *Velká štěpná zahrádka*), které následně sloužily jako vzor pro tištěné, ale typograficky nevýrazné a odosobněné modlitební knížky. Především pak venkovští učitelé, učitelští pomocníci, úředníci a řemeslníci tyto knihy opisovali, často z reprezentačních důvodů, manifestace osobní zbožnosti apod. Jejich tvůrci je totiž nezřídka tvořili pro své nejbližší jako dar. A co je důležité: zdobili je půvabnými kresbami, které dnešního, spíše vizuálně naladěného čtenáře okamžitě zaujmou.

Výtvarná hodnota těchto rukopisů je neopomenutelná. Nejpůsobivějšími jsou pak celostránkové obrázky, vlastní figurální kresby, které vycházejí nebo kopírují barokní grafiky, ale někdy dochází k osobitě, mnohdy naivní autorské interpretaci založené na citové pestrosti a svěžesti. Tématika těchto vyobrazení se týká především života Ježíše Krista, narození, pašijových výjevů, ukřižování.⁶ Důležitou roli zde sehrává obecně známá křesťanská ikonografie – vidíme kupř. s jakou didaktickou pečlivostí zde autor vymaloval nástroje Kristova utrpení i klíčová slova tohoto příběhu, kostky, kohouta.

Častá jsou mariánská vyobrazení⁷ a postavy svatých a mučedníků, jako např. svatá Anna, sv. Josef, sv. Antonín Paduánský a sv. Jan Křtitel.⁸ Další křesťanskou symboliku nalezneme u iniciál a zakončení oddílů modliteb, kupř. srdce jako symbol lásky. Dekorativnost jako výraz nevšednosti je vyjádřena ornamenty a zejména květinami.⁹ Téměř v každé knize najdeme nějakou květinu, vlastně odkaz na

původní pravzor: „Naposledy tato příčina jest, proč knížka tato nazývá se Zahrádka, neb jako čím kdo v zahradě pilněji dělá, tím většího užítku časem svým očekávati může, tak také rovným způsobem kdo v této Zahrádce duchovní ustavičněji a horlivěji v duchu a v pravdě bude pracovati, odplaty své neztratí.“¹⁰

Některé barokní symboly autoři kreseb nikdy reálně neviděli, například páva¹¹ (symbol zmrtvýchvstání) či pelikána (Kristova obět). Běžné jsou spíše symboly holubice a orla.

Daly by se sledovat další, spíše technologické zřetelky – v naprosté většině převažuje kolorovaná kresba, ale setkáme se i s lavírovanou kresbou, perokresbou (napodobující rytiny), temperou a jejich kombinacemi. Lze si povšimnout i účelově prostých kožených vazeb,

přídeští zdobených papírem s ornamenty, dekorativních rámců okolo textů apod.

Nesmírně cenné, protože řídce se vyskytující, jsou zápisy o autorství a majetnictví knihy. Nejstarší takto signovaný exemplář jesenické sbírky patřil roku 1781 Josefu Luxovi z Nové Červené Vody.¹²

S postupem doby byly do knížek nalepovány drobné tištěné grafiky a popřípadě kolorovány. V 19. století byly rukopisy vytlačeny profesionálně tištěnými modlitebními knížkami, malými, krásně vázanými, ale bez ilustrací. Ty byly nahrazeny hojnými barvotiskovými „svatými obrázky“, prodávanými na poutích, které si věřící do modlitebních knížek již jen vkládali.

Květoslav Grouka

POZNÁMKY

1. SOkA Jeseník, fond Sběrka rukopisů, 1485-1905, inv. č. 1.
2. Tamtéž, inv. č. 65.
3. Ve sbírce je pouze jedna česká rukopisná kniha Duchovny krestinske katolicke Jadro Modlitby, inv. č. 53.
4. Zahrádka duše. Praha 1629. Citace převzata z výstavy Růžová zahrádka, konané v Arcidiecézním muzeu Olomouc v únoru-květnu 2009.
5. Upozornil na to MAŇAS, Vladimír v recenzi olomoucké výstavy, In: Vlastivědný věstník moravský LXI, 2009, č. 2, s. 201-202.
6. SOkA Jeseník, fond Sběrka rukopisů, 1485-1905, inv. č. 20, 33, 54.
7. Tamtéž, inv. č. 20, 43.
8. Tamtéž, inv. č. 33.
9. Tamtéž, inv. č. 26.
10. Zahrádka duše, opak. cit.
11. SOkA Jeseník, fond Sběrka rukopisů, 1485-1905, inv. č. 20.
12. Tamtéž, inv. č. 43.

Nově nalezená díla Josefa Obetha a opravník omylů

Monografie Sochař Josef Obeth 1874-1961. Život a dílo, jež byla vydána v říjnu 2008, nastartovala značný zájem veřejnosti o sochařská díla v širokém okolí a v důsledku toho přinesla i celou řadu nových objevů či nových informací o již podchycených realizacích tohoto umělce. Chtěli bychom s nimi veřejnost seznámit a monografii doplnit. Je také na místě přiznat, že se do knihy vloudilo i několik omylů, které tímto článkem chceme uvést na pravou míru.

Ve snaze zachovat rozvržení původní monografie ponecháme v této stati dělení na kapitoly podle charakteru děl. Nejprve se tedy budeme věnovat církevním motivům. Do této kapitoly patří jediná novinka nacházející se v soukromém držení v Německu. Jde o **drobnou řezbu hlavy Ježíše Krista s trnovou korunou** z lipového dřeva. Má rozměry 18,9 x 12,8 cm a není signována.

Kapitolu druhou, věnovanou portrétům a pomníkům osobností, můžeme doplnit hned

ním autorství J. Obetha, datovaná do r. 1928, o níž do té doby nikdo nevěděl.¹ Zda ale realizovaný pomník měl podobu tohoto návrhu, doposud stále nevíme.

biskupství. Je z bílého leštěného mramoru se signaturou „Fecit Obeth“ a představuje další umělecky velmi zdařilý Obethův portrét. Dataci se prozatím nepodařilo zjistit, dá se ale předpokládat, že busta vznikla někdy po r. 1916 v souvislosti s jeho jmenováním komisařem.

Zcela nová informace se týká *pamětní desky básníka Josefa Christiana von Zedlitz* (1790 - 1862) odhalené dne 24. února 1940 na domě č.p. 37 v *Javorníku*. Jako autor je uveden Josef Obeth z Velké Kraše, cena díla činila 150 RM.² O osudu pamětní desky či o jejím ztvárnění zprávy chybí.

o tři nová díla a jedno upřesnění. Nejprve tedy k onomu upřesnění: v seznamu děl je pod č. 4 uveden *pomník hudebního skladatele E. S. Engelsberga v Bruntále*. Štastnou náhodou se ve Státním okresním archivu Bruntál se sídlem v Krnově našla dobová fotografie modelu tohoto pomníku s potvrzením autorství J. Obetha, datovaná do r. 1928, o níž do té doby nikdo nevěděl.¹ Zda ale realizovaný pomník měl podobu tohoto návrhu, doposud stále nevíme.

Zásluhou ředitelky muzea v Hlubčicích Barbary Piechaczek a sester kláštera v *Branicích* (Polsko) byla objevena *signovaná busta biskupa Josefa Martina Nathana* (1867 - 1947), od r. 1892 vikáře v Branicích, od r. 1916 biskupského komisaře pro pruskou část olomouckého arcibiskupství.

Poslední dosud neznámý portrét byl nalezen ve *Vidnavě* a je v současnosti v soukromém držení. Byl zachráněn před mnoha lety z hromady likvidovaných náhrobků na místním hřbitově a jde tedy o součást náhrobku neznámého muže. Podle našich zjištění by mohlo jít o Antona Freymanna, starostu Vidnavy v letech 1907-1912. *Portrétní reliéf z bílého mramoru* není sice signován, ale nese prokazatelné rysy Obethovy portrétní tvorby. Jeho dataci neznáme.

Ke kapitole věnované pomníkům obětem 1. světové války máme pouze čtyři doplňky k již dříve zjištěným dílům. První se týká *pomníku v Horních Heřmanicích*, uvedeného v seznamu pod č. 7. V monografii je uvedeno, že známe pouze náčrt tohoto pomníku. Neúnavný badatel Jaroslav Čep ale objevil v areálu zemědělské školy torzo památníku, jež tu bylo nově osazeno v r. 1992.³ Tvoří jej mramorový sloup s částí reliéfu s motivem nanebevzetí mrtvého vojáka, jak jej známe z jiných Obethových realizací. Na zadní straně sloupu je nápis, který poněkud opravuje dřívější tvrzení: GEWIDMET VOM ABSOLVENTENVEREIN. Nešlo tedy o pomník postavený obcí, ale spolkem absolventů heřmanické školy. Porovnáním náčrtu a torza bylo navíc zjištěno, že realizovaný pomník měl jinou podobu, než jsme se původně na základě náčrtu domnívali.

V druhém případě se jedná o objev fotografie původního stavu *válečného pomníku*

v *Krasově*, podchyceném v seznamu pod č. 11. Foto obdržel Marian Čep na počátku r. 2009 od rodáků z německého Ansbachu.

Další doplněk se vztahuje k *válečnému pomníku* ve *Světlé Hoře*, uvedeném v seznamu pod č. 25. K datu vydání monografie jsme měli k dispozici pouze jeho nekvalitní fotografii. V bruntálském archivu ale mezitím našli originální pohlednici, která navíc dokládá i dosud neznámou dataci jeho odhalení: 7. srpen 1921.⁴

Doplňující zprávy o osudu čtvrtého *válečného pomníku* ve *Vápenné* byly nalezeny kolegyní Jarmilou Syptákovou naprostou náhodou přímo v jesenickém archivu. Týkají se likvidace tohoto pomníku. Z dokumentů vyplývá, že ONV Jeseník rozhodl v říjnu 1950 o odstranění pomníku vzhledem k tomu, „že udržování tohoto památníku je pro nynější dobu nežádoucí“. Likvidací pomníku byl pověřen zaměstnanec MNV Vápenná Kaňa. Z další korespondence vedené až do dubna následujícího roku již pouze vyčteme, že obelisk zakoupil nejmenovaný sochař ze Vsetína a že bude zcela odstraněn během května 1951.⁵ Ze vsetínských umělců přicházeli do úvahy vsetínský rodák Rudolf Hlavica (1897-1971) nebo Antonín Chromek (1903-1994). Rudolfa Hlavicu, i přes to, že vytvořil pomník 2. světové války ve Vsetíně, jsme vyloučili, protože byl především řezbářem. Antonín Chromek, mimochodem spoluautor posmrtné masky Jana Palacha, se jevil jako dobrá stopa. Bohužel, zemřel již v r. 1994, takže nám již neřekne, zda byl tím kupcem a případně co se zakoupeným pomníkem udělal.

Nejvíce nově zjištěných realizací spadá do kapitoly věnované funerální plastice. Celá řada nově objevených náhrobků z Obethovy dílny dokládá vnímavost lidí z různých koutů

nejen Jesenicka, ale i polského příhraničí. Lze se tudíž domnívat, že především tato oblast tvorby J. Obethy není ani zdaleka uzavřenou kapitolou.

Překrásnou ukázkou funerální plastiky je *socha mladé dívky v životní velikosti*, jež byla původně osazena na náhrobku v *Černé Vodě*. Zhruba před třiceti lety, při hromadné likvidaci německých hrobů, ji zde zachránil současný majitel a odvezl ji nejprve do Šumperka, později do jižních Čech, kde dodnes zdobí zahradu jeho chalupy. Díky jeho ochotě a díky sdělení Dr. Zdeňka Gáby víme, že mramor, z něhož je zhotovena, pochází z Velkých Kunětic a v době své záchrany nesla Obethovu signaturu, jež je bohužel dnes již setřena. Socha je svým pojetím velmi podobná ztvárnění Panny Marie na oltáři kostelíku sv. Acháce v Dolním Údolí, takže lze přibližně odhadnout i dobu jejího vzniku – tj. kolem r. 1908.

Na hřbitově v *Dolní Lipové* (nyní Lipová-lázně) byly podle nových zjištění hned dva Obethovy náhrobky. První z nich již bohužel zmizel neznámo kam. Nemáme ani jeho fotografii a víme o něm pouze zásluhou Dr. Zdeňka Gáby, jenž ho zde před mnoha lety našel. Nacházel se hned u hřbitovní brány vpravo. Nesl *reliéf z bílého mramoru zpodobňující chlapce honícího se sítkou motýly*. Ztracený náhrobek byl signován a byl zhotoven v r. 1932. Druhý reliéf pocházející zcela prokazatelně z Obethovy dílny, i když není signován, se na-

cházi **na náhrobku Richarda Friemela**. Náhrobek je zhotoven z tmavé leštěné žuly a má atypický tvar. V horní části je umístěn oválný mramorový reliéf poprsí chlapce ve slavnostním obleku s motýlkem pod krkem. Tento náhrobek pochází odhadem z r. 1928.

Novými informacemi k již známým **náhrobkům** v polských **Hlubčicích** (Głubczyce) a **Vojnovicích** (Wojnowice) přispěla Dr. Katarzyna Maler, která tato díla objevila v době přípravy knihy. Hlubčický náhrobek je v seznamu uveden pod č. 13 jako náhrobek rodiny stavitele Klehra. Nové informace doplňují jednak jeho křestní jméno – Gebhard Klehr a dále skutečnost, že jde o hrob Evy Moniky Klehr, rozené Killing, zesnulé v r. 1926, což určuje chybějící dataci náhrobku. Náhrobek rodiny Klehr ve Vojnovicích má v seznamu č. 75. Zde jsou pohřbeni stavitel Franz Klehr, syn Gebharda Klehra, zesnulý v r. 1923, a Anna, rozená Fischer, zesnulá v r. 1941. Pravděpodobným rokem vzniku náhrobku je tudíž rok 1923; náhrobek je signován.

Dobrá zpráva přišla na konci r. 2008 z **Chuchelné**, kde se v rodinném mauzoleu nacházel **sarkofág knížete Lichnowského** zařazený v seznamu pod č. 17. Celý sarkofág byl na popud obce zrestaurován a v lednu 2009 znovu osazen na místo. Autory monografie velmi potěšilo pozvání na malou slavnost konanou při této příležitosti a přímo na místě pak uznání odborníků v oborech kunsthistorie a památkové péče, s jakým se vyjadřovali o přínosu knihy pro další uměnovědnou práci ve Slezsku.

Také hřbitov v **Javorníku** vydal další nález, i když jsme jej v době přípravy knihy podrobně prozkoumali. Poděkování patří opět Jaroslavu Čepovi, jenž zde v r. 2008 objevil nový Obethem signovaný náhrobek. Jde o **prostý travertinový kříž rodiny Schulz**, osazený na masivním soklu (číslo náhrobku 01/477). Vzhledem ke skutečnosti, že nápisy jsou vyškrábány a čitelné je jediné jméno – geb. Schulz (rozená Schulz), zatím co příjmení rodiny je čitelné jen velmi těžce, lze se pouze domnívat, že se jedná o námi nedohledaný náhrobek Schmidt – v seznamu funerálních realizací uvedený pod č. 23.

Ne zcela prokazatelným Obethovým dílem, které ale nese několik shodných rysů, je **náhrobek ze hřbitova v Krnově** nesoucí jméno **rodin Schwarze a Heyek**. Má podobu žulové

brány. Před její pilíře umístil sochař vždy po jedné soše z bílého mramoru: na levou stranu rytíře opírajícího se o meč, jenž nápadně připomíná sochy sv. Jiří či Rollanda z Obethových válečných pomníků. U pravého pilíře stojí socha ženy s rouškou na hlavě a s vavřínovým věncem v levé ruce. Ve středu brány stojí vlastní náhrobní kámen se zajímavou výzdobou v žule a s nápisovou deskou. Použitá kombinace materiálů, styl písma i postava rytíře (v hrobě je mimo jiné pohřben voják z 1. světové války Josef Schwarze) – to vše svědčí pro Obethovo autorství. Signatura však nebyla nalezena vzhledem ke skutečnosti, že je celý náhrobek zarostlý popínavými rostlinami. Jeho dataci nelze určit přesně, ale je jisté, že vznikl v rozpětí let 1916 – 1927.

Za dalšími dvěma náhrobky je nutno se vydat na **zrušený hřbitov** v polské **Nise**. Oba jsou bohužel značně poškozené, naštěstí ale z celého hřbitova zůstaly zachovány pouze tyto. Oba jsou navíc signovány. Zajímavé na zdejších signaturách je skutečnost, že je zde u Obethova jména uveden Terezín (Theresienfeld), tj. rodiště a první působiště sochaře, odkud v r. 1908 přesídlil do Velké Kraše. Přitom datace druhého z náhrobků hovoří o r. 1913, kdy již Obeth v Terezíně netvořil. Proč tomu tak je, již patrně nerozluštíme, ale oba náhrobky patří k nejlepším umělcovým realizacím funerálního charakteru. Poděkování za jejich objevení patří manželům Anně a Krzysztofu Pawlikovým z Nisy.

První náhrobek má podobu dvou sloupů se spojenou hlavicí (nebo snad dvou kmenů stromů se spojenou korunou). V malé nice zcela nahoře ztvárnil sochař lebku a oba sloupy (pně stromů) nesou každý po jednom portrétu – muže a ženy. Dnes jsou však tato reliéfy ve velmi špatném stavu, portrét muže poněkud více. Použitým materiálem je našedlý mramor.

Druhý honosný náhrobek se skládá ze tří hlavních částí. Střed tvoří stéla zakončená motivem kostelíku či kaple, k níž vede po celé

desce se klikatící cesta. Boční části stély nesou překrásné reliéfy secesně pojatých trsů květin. V těchto místech navazují na stělu dvě boční křídla s plochými reliéfy a nápísem na levém z nich. Toto křídlo je odlomeno a jen částečně čitelné – jde o reliéf s náznakem postavy matky s dítětem v náručí, pod ním jméno Auguste Zacharias, strana pravá pak nese opět v plochém reliéfu několik sehnutých hlav, patrně truchlících pozůstalých. Především reliéf matky s dítětem působí dojmem, že nebyl zcela dokončen. Přes značné poničení jde o náhrobek vysoké umělecké kvality, navíc zcela ojedinělý netradičním pojetím. Náhrobek je zhotoven ze světlého mramoru, nyní již značně zašlého a porostlého mechy.

Nový náhrobek na hřbitově v Podlesí objevil v r. 2008 opět Jaroslav Čep. Jde o prostý syenitový náhrobek rodiny Wolf vytvořený v rozmezí let 1906 – 1923. Je signován.

Kolega Květoslav Growka objevil na hřbitově ve **Staré Červené Vodě náhrobek s reliéfem Krista nesoucího kříž**. Signatura nebyla sice objevena, ale srovnáním prací s podobným tématem je možno téměř s jistotou určit J. Obetha jako autora reliéfu. Náhrobek je z mramoru, datace nebyla zjištěna.

Z **Velké Kraše** pocházejí další dva nálezy. Prvním je fotografie **mramorového reliéfu dívky** neznámého původu. Provedení reliéfu jednoznačně hovoří o autorství J. Obetha, i když o této práci jinak není nic známo. Reliéf zpodobňuje postavu dívky do pasu: v lehkých šatech precizně ztvárněných do jemného našasení a s očima zavřenými, jako ve spánku. Je pravděpodobné, že šlo o náhrobní desku s reliéfem zesnulé dívky. Fotografie se

nachází v soukromém držení.

Ve Velké Kraši byl též nalezen mramorový **reliéf mužské hlavy**. Vzhledem k tomu, že byl vyorán na poli přiléhajícím k č.p. 17, kde J. Obeth žil a tvořil, jde také evidentně o jeho práci. Portrét též nese charakteristické rysy jeho tvorby a měl být zjevně též součástí náhrobku. Nachází se v soukromém držení a v současnosti je vystaven v expozici o Josefu Obethovi v muzeu ve Velké Kraši (budova železniční stanice Vidnava).

Jaroslav Čep nás upozornil i na další námi přehlédnutý **náhrobek** s Obethovou signaturou na hřbitově ve **Vidnavě**, který objevil již v r. 2006. Zbyla z něj jen lehce profilovaná a jinak hladká obvodová deska z tmavé slezské žuly (křemenného dioritu) s malým křížkem v horní středové ose. Střední část náhrobku zcela chybí, šlo zjevně o desku s reliéfem nebo nápísem, kterou někdo zcizil nebo zničil.

V kapitole páté, věnované architektonické plastice, drobným a soukromým zakázkám, jsme se dopustili hned dvou omylů.

První se týká výzdoby **budovy komorního ředitelství arcibiskupských statků v Javorníku**, v seznamu pod č. 6. Zaměnili jsme totiž tuto budovu v areálu zámku Jánský Vrch za dnešní budovu lesní správy na Lidické ulici, o jejíž výzdobě nemůžeme s určitostí nic říci. Josef Obeth je prokazatelně autorem výzdoby nad vchodem do bývalého zámeckého muzea u horní brány nádvoří zámku. Kromě nápisu MUSEUM 1938 – 1939 tam vytvořil arcibiskupský znak se sochou sovy jako symbolu moudrosti. Dílo zhotovil ze slezské žuly a mramoru v letech 1938 – 1939.⁶

Za dalším omylem se vypravíme do **Opavy**. Zde došlo k propojení dvou rodinných vil, tzv. **Soviho hrádku** na Mendlově ulici č. 13 a **vily Karla Gottwalda** na Mendlově ulici č.p. 8 (v seznamu děl kapitoly pod č. 9). Oprava zní takto: J. Obeth je autorem výzdoby portálu vily Karla Gottwalda. Portál je vytvořen z pískovce, průběžným motivem je pnoucí se vinná réva doplněná ptactvem a bájnými zvířaty – patrně jde o navození rajské zahrady, protože v horní polovině jsou po stranách postavy dívky a chlapce - patrně Evy a Adama s hadem držícím v tlamě jablko. Na vše shora shlíží smející se ďábel. Dílo bylo vytvořeno v r. 1929. Autor výzdoby „Soviho hrádku“ je dosud neznámý.

V Opavě ještě zůstaneme, abychom doplni-

li informace o *krbu ve vile továrníka T. Fiedora*, uvedeném v seznamu pod č. 12. V době přípravy publikace byla již vila na Olomoucké ulici č.p. 9 dlouhou dobu v soukromém držení a majitel nám neumožnil vstup do objektu. Zasluhou Mgr. Dalibora Halátka z Národního památkového ústavu v Ostravě jsme ale dodatečně obdrželi velmi kvalitní fotografie tohoto rozměrného díla a další informace o něm. Vila byla postavena v letech 1922 – 1923 podle projektu sochařova zetě Oskara Wittka. Tehdy beze sporu vznikl i krb. Po pravdě řečeno, pouze signatura „Fec. J. Obeth“ svědčí o jeho autorství, jinak jde o naprosto ojedinělou a pro J. Obetha netypickou realizaci. Ústředními motivy jsou perníková chaloupka s ježibabou, Jeničkem a Mařenkou nad krbem a postavy

pekaře a pekařky na levé straně, celek ale dotváří velké množství nám neznámých symbolů, postaviček a bájných tvorů včetně erotických motivů. Atypický je též zvolený materiál, jímž je keramika. Bez porovnání obou výše uvedených opavských děl bychom jen těžko mohli tvrdit, že autorem výzdoby portálu vily K. Gottwalda může být J. Obeth. Nyní se to ale jeví již méně neuvěřitelným, protože prvky bájných zvířat, ptáků a rostlinných motivů se objevují v obou realizacích a kompozice jednotlivých motivů je také podobná. Je ovšem nutno konstatovat, že portál je svým provedením daleko rustikálnější a umělecky ne tak zdařilý jako výzdoba krbu ve Fiedorově vile.

Poslední objev se týká *domovní kašny ve vile továrníka Larische v Krnově*, v seznamu pod č. 11. O ní jsme sice věděli, ale vzhled i datace jejího vzniku nám zůstala utajena. Naštěstí se novým uživatelem vily stal Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově, jenž obdržel v rámci plánované rekonstrukce z Městského muzea Krnov sadu fotografií in-

teriérů vily, mezi nimiž se nacházela i fotografie kašny nazvané „Andělíci (putti) s bájnými zvířaty“.⁷ Nejenže se můžeme pokochat krásnými reliéfy andílků a různé vodní fauny, ale také již víme, že kašnu J. Obeth zhotovil v r. 1911. Jediné, co stále neznáme, je osud tohoto půvabného díla.

Tento příspěvek mapuje stav zjištěných Obethových realizací k datu 15. ledna 2010. Nic není konečné, natož pak historické bádání – každý článek či kniha vždy jen zachycují stav bádání v daném okamžiku. Tak je tomu jak s monografií věnovanou Josefu Obethovi, tak s tímto článkem. Rádi bychom zde poděkovali všem těm, kteří nám až dosud při práci pomáhali. Autoři mohou jen doufat, že přečtené řádky otevrou oči a zостří vnímání ztracené krásy dalším lidem v okolí a že také jejich zásluhou budou pro veřejnost objevena nová díla tohoto umělce.

Rádi bychom tuto stat zakončili vzpomínkami a doplněními k osobnosti sochaře Josefa Obetha, jež nebyly v době vydání knihy k dispozici a které s tématem článku zdánlivě nesouvisí. Rozhodně ale dotvářejí obraz člověka-umělce, o němž, na rozdíl od jeho tvorby, doposud víme tak málo. Autoři monografie se totiž teprve při jejím křtu seznámili se sochařovým vnukem Wolfgangem Wittkem žijícím v Hohenschwangau v jižním Bavorsku. Stal se nejen zdrojem následujících vzpomínek, ale zapůjčil nám pro doprovodnou výstavu řezbu Kristovy hlavy z lipového dřeva a portrétní olejomalbu Josefa Obetha z r. 1958, jejímž autorem je renomovaný portrétista Fritz Raida (1888 – 1981), rodák z Krnova. V držení W. Wittka je též kolorovaná fotografie Obethových dcer Helmtraud a Eleonory. Můžeme zde tedy ještě doplnit několik drobností k osobnosti Josefa Obetha.

Nejprve opravme informaci, že zeť J. Obetha Oskar Wittek měl pouze jednoho syna (monografie, s. 25) - měl dva syny; Wolfgan-

ga (narozen 8.11.1937) a Oswina (4.6.1941 – 28.7.1995).

Malý Wolfgang pobýval u dědečka a babičky ve Velké Kraši o prázdninách v posledních válečných letech, poprvé patrně v létě r. 1943, kdy mu bylo pět let. Jde tedy o nahodilé střípky a obrazy uvízlé v paměti malého chlapce.

„Ve Velké Kraši byla velká vrata vedoucí k silnici. Žádná vesnice, jen velký dvůr se zvířectvem, ovocný sad a dlouhý dům s ateliérem; vzadu pak továrna s obrovským komínem – vždy zavřená a plná tajemství, do níž jsem nesměl... Dvůr s velkými bloky kamene, mnohem většími než já, jen kočka dokázala vysplhat nahoru: bílý mramor z Itálie, místní žula, porfyr ze Švédska... cizí, neznámé světy. Později, po válce z nich budou sochy, slýchal jsem... Babička rozbíjí na jednom bloku najemno dědečkovou sochařskou palici kosti pro drůbež... Vidím dosud množství kamenického nářadí: majzlíků, palic, kladiv, kleští, svorníků zvaných 'čapí zobák', kovářskou výheň a kovadlinu, na níž jsem 'pracoval'. Nebyli tu žádní pomocníci, dělníci. 'Je válka', říkalo se; nejlepší dělníci byli Albánci, ale odešli. Nic z toho jsem nechápal... Důvěrně známá vůně sádry a vlhké hlíny: moci tak znovu cítit měkkou hlínu, hníst ji rukama a modelovat z ní. Nabrat plnou pusu vody a vyprsknout ji na model, ten pak přikrýt vlhkým hadrem, aby nevyschla... Modelářským nožem zase řezat zimozrázové větvičky s 'kněžskými čepičkami'... A hned za usedlostí vedla cesta k potoku – zcela zarostlá chebším, lískovým a zimozrázem. Tady jsem se učil chytat pstruhy rukama... Kdesi v lese, dál než ležela naše hříbová naleziště, se nacházel křemenový lom (Quarzbruch), malé jezírko plné tajemství, obklopené ze všech stran příkrými svahy a s hlubokou, čirou vodou. Škoda, že jsem tehdy ještě neuměl plavat. Žilo tu množství raků, které dědeček lovil pomocí rákosového stébla. Největším divem ale byly početné krystaly křemene průzračné jako sklo, s barvami duhy ve slunci... Později jsem jednou v jinak vždy zamčené stodole objevil pod senem ukrytou dědečkovou Taturu, ale to se moje jindy dobromyslná babička moc rozzlobila...“

Drobné vzpomínky malého dítěte vypovídají především o báječném světě dětských dobrodružství a milé atmosféře dědečkova domu. Další vzpomínky pocházejí z doby pobytu J. Obetha v Säckingenu (1953 – 1961): „Dědečkovým ateliérem v Säckingenu byl nevytápěný

skleník jakéhosi zahradnictví. Rostla u něj obrovská vinná réva nad kamenným korytem s vodou. S mokřýma rukama jsem si tu maloval. Dědeček moje obrázky pečlivě opatroval a vždy mě povzbuzoval. Bohužel má díla nekommentoval, nechtěl mě ovlivňovat a bránit mé fantazii.“

Autor vzpomínek byl výtvarně nadán a později vykročil ve šlépějích svého otce, architekta Oskara Wittka. Jiné vzpomínky jsou již niternější a stojí za zmínku, protože dotvářejí osobnost sochaře viděnou milujícíma očima vnuka: „Svého dědečka jsem vždy velmi ctil... Dnes vím, že právě on s jeho dobrotivou, laskavou a chápající povahou velmi formoval můj pohled na svět, na život. Zůstal navždy mým vzorem... Byl patrně mým nejdůležitějším učitelem... Vždy mě nechával samostatně si hledat vlastní cestu, chránil moji mladistvou bezstarostnost. Stejně jako on jsem vždy chtěl všechno dělat jinak a lépe, ne napodobovat. Plagiát byl pro něj ohavností. Říkal mi: 'Musíš si důvěřovat a musíš se odvážit, dělat to nově, jinak.' Díky své sebevědomé zvědavosti musel vše vyzkoušet a tento životní postoj neztratil ani ve stáří. Navíc ho vštěpoval i mně. Ponechal mi volnost, když jsem na uše jako dítě říkal ne. Výsledkem byl třeba puchýř způsobený pecí na rozpouštění křihy v ateliéru, příště jsem se jí už vyhnul. Babička byla touto metodou zděšená, dědeček se smál... Až do vysokého věku byl stále ochoten pustit se do něčeho nového... 'Nikdo neví, jak dlouho zůstaneš; můžeš vždy znovu odcházet, ale také se vždy znovu vracet.' Předpokladem takové myšlenky je naprostá tolerance, to byla dědečkova silná stránka. Dnes jsem přesvědčen, že toto rčení bylo jeho reakcí na politické následky 2. světové války – na ztrátu vlasti. Tehdy jsem to nechápal... Dědeček si nikdy nenaříkal, nikdy nikoho neobviňoval; 'Bohu musíš obětovat jednu svíčku, ďáblu dvě', tak to říkal... Nikdy také nemluvil o politice. Byl umělec, zcela apolitický člověk nadšený Budapeští, Vídní, Itálií. Byl zcela prost domýšlivosti či ješitnosti. Vavřínové věnce dřívějšího ctěného a uznávaného umělce pro něj neměly větší cenu než jako bobkový list do svíčkové... Jeho bohy byli sochaři antiky a renesance: Feidias, Praxiteles, Michelangelo, Leonardo da Vinci, Bramante, Bernini. Znovu byl jimi uchvácen, když jsem s ním stál jako mladý hoch ve čtrnácti letech ve Florencii před hrobkou rodu Medici nebo před Michelangelovým Davidem.“

Sled vzpomínek zakončil Wolfgang Wittek povzdechem:

„Co si skutečně myslél, neví nikdo. Několikrát mi vyprávěl o době studií. Byl jsem přirozeně příliš malý, abych jeho životu rozuměl: válce, jeho starostem, strachům, přáním. Později

jsem byl zase příliš zaměstnán sám sebou a nezralý na to, abych se ptal. Když jsem pak chtěl klást otázky, bylo již pozdě.“⁸

Bohumila Tinzová

POZNÁMKY

1. SOkA Bruntál, Sběrka dokumentačního materiálu, kart. 32 (stav k 31.12.2009, nezpracováno).
2. SOkA Jeseník, AM Javorník, kronika, s. 279.
3. Fotografie byla též otištěna v almanachu 125 let zemědělské školy v Horních Heřmanicích 1869 až 1994, s. 10. Památník vznikl na místě sochy Josefa II., odstraněné v r. 1922.
4. SOkA Bruntál, Sběrka dokumentačního materiálu, oddělení Chvilíčková sbírka, neinventarizováno.
5. SOkA Jeseník, ONV Jeseník, inv. č. 272, kart. 389; MNV Vápenná, inv. č. 10, Podací deník 1949-1951.
6. Jauernig und das Jauerniger Ländchen. Ein Heimatbuch des ehemaligen Gerichtsbezirkes Jauernig, Regensburg, 1983, s. 169-170.
7. Městské muzeum Krnov, kopie SOkA Bruntál.
8. Dopisy W. Wittka, Hohenschwangau, Německo, 4.10.2008; 13.1.2010.

O jedné zajímavé přírodní památce nad Loučným potokem

Jesenicko vždy oplývalo a stále oplývá mnoha přírodními a kulturními krásami a zajímavostmi. Dokladem je nejen tradičně vysoký počet návštěvníků Jesenicka, ale také neutuchající zájem o přírodní a kulturní památky ze strany odborníků a studentů takřka všech oborů. A i přes neustálý příliv nových turistických cest a naučných tras je možné nasměrovat zájemce o hlubší poznání nebo „jen prosté“ nadšence pro přírodní a kulturní krásy na další velmi zajímavá místa.

Vydáme-li se někdy na procházku proti proudu Šumného potoka, můžeme na zastavení U vodárny odbočit vpravo. Příjemná lesní asfaltová silnice nás dovede kolem Kamence (794 m) pod Malé bradlo (1 044 m) do horní části údolí Loučného potoka, pravého přítoku Borového potoka. Nad námi se místy tyčí malebné skalní útesy a mrazové sruby stylově tvořené šedozelenými amfibolity (*metamorfovanými horninami s hlavními minerály obecným amfibolem a plagioklasem*). A tuto báječnou lesní pohodu, provázenou kouzelnými výhledy ze silnice zařezané ve velmi strmém svahu, náhle přeruší šok. Před křížením asfaltové silnice s Loučným potokem se vrátíme

skokem do školních let. Někoho možná kdysi zajímaly hodiny geologie, někoho možná vůbec ne, ale v tuto chvíli je to úplně jedno. Vedle nás se totiž objeví v plné kráse - nepřehlédnutelný - dokonalý - učebnicový - obrázek vrásy.

Je to již dávno (*cca 370 milionů let*), co v poměrně mělkém tropickém devonském moři (*s neuvěřitelnou pestrostí ryb*) probíhala intenzivní vulkanická činnost. Mohutné podmořské erupce a výlevy láv doplňovaly četné výbuchy a výlevy na mnohých sopečných ostrovech a souostrovích. Uplynuly miliony let a z láv a dalších sopečných produktů, včetně tehdejších mořských sedimentů, vznikly mj. dnešní amfibolity, horniny přeměněné (*metamorfované*). Metamorfóza probíhala v rámci variské (hercynské) orogeneze (*vyvolané srážkou kontinentu Gondwana se Severoatlantským kontinentem - Laurussií*).

Dříve byly tyto zdejší amfibolity uváděny jako součást jesenického amfibolitového masívu. Dnes jsou řazeny do skupiny vrbenské. Místy obsahují i polohy bezkřemenné biotitické pararuly (*vznikla metamorfózou jílovitých sedimentů*) a kalcitických mramorů s příměsemi (*původně mj. vápnité útesy*). Součástí

zmíněné orogeneze (*endogenní deformace zemské kůry, vedoucí k výzvihu pohoří*) bylo mj. i provrásnění uvedených hornin. A tak i tato vrása (*spojitá geologická struktura, která je výsledkem změn tlakového pole napětí*), zdobící příkrý svah nad pravým břehem Loučného potoka, je výsledkem tohoto vrásnění a vznikla před více než 300 miliony lety. A co nám tato velmi zachovalá pamětnice srážky kontinentů vlastně vypráví?

Jedná se o pravou (*ohybovou*), přímou (*úhel její osní roviny - roviny symetrie vrásky ležící v ose vrásky - svírá s horizontální rovinou úhel 80° - 90°*) vrásku, tedy přesně řečeno antiklinální (*pozitivní ohyb*) vrásovou púvlvnu. Její vrásová osa (*orientace hřbetu vrásky*) má směr 42/05 stupňů (*tedy k SV a pod úhlem 5 stupňů upadá k silnici*). To nám říká, že je to vrása V_3 a že vznikla v rámci variského (hercynského) vrásnění v sílesiku v deformační etapě D_4 . To znamená, že vznikla v době, kdy již byla dotvořena příkrovová stavba (etapy hercynské deformace D_0 až D_2) pohoří Jesenicka a proběhl hlavní metamorfni děj. Vrása sama

je výsledkem boční komprese (*stlačení*) provázené střížnou deformací. Její vlastní tvorba proběhla ve svrchním karbonu, tedy před cca 320 miliony lety.

Horninově je tvořena především jemně až středně zrnitým amfibolitem, tvořeným především obecným amfibolem, plagioklasem a epidotem. Ve spodnější části výchozu vrásky se objevují i menší polohy hrubozrnného amfibolitu gabroidního vzhledu. Na jeho foliačních plochách jsou místy vyvinuty agregáty pyritu FeS_2 , velké až 3 mm. Gabroidní polohy jsou provázeny milimetrovými pásky biotitických rul, jejichž biotit je převážně baueritizovaný (*proces, při němž se z biotitu uvolňuje Fe*).

V levém rameni vrásové púvlvny je patrné detailní provrásnění, což nám přináší možnost bližší představy, jak asi vrásnění probíhalo (*je to běžné - holomorfní - zvrásnění*). Stejně tak je patrné při bližší prohlídce této části výchozu, že není fádni ani po stránce mineralogické. Ve zmíněném levém rameni vrásky jsou např. vyvinuty rovnoběžně s foliací (*hustým systémem*

Celkový pohled na vrásku

strukturních ploch, podle nichž se hornina lístečkovitě rozpadá) i zajímavé polohy živcových agregátů o velikosti zrn 0, X - 2 mm.

Při pohledu na tuto vráso přitáhnou pozornost i vápnité a opálovité mladší povlaky kosých puklin, podle kterých je vrása rozpuštěná. Tyto pukliny mají tzv. sudetský směr 108/80 - 114/85 (SZ - JV). Jejich konečná podoba je nejspíše výsledkem tzv. saxonské tektoniky (vrásově zlomové stavby vzniklé jako odezva alpsko-karpatského vrásnění).

Další zajímavou součástí vráso jsou polohy bílého sekrečního křemene konformní (souhlasné) s jejími foliačními plochami. Jejich mocnost se v rámci výchozu mění, místy naduřují až do pravé mocnosti 30 cm. A zejména jejich mocnější polohy jsou provázeny karbonáty tvořícími agregáty s místy až cca 1 mm velkými jedinci. Podle vzhledu se jedná nejspíše i o Mg uhličitany - snad dolomity a siderity.

A jak takové sekrece vlastně vznikají ?

V průběhu progresivní fáze regionální metamorfózy dochází k postupné dehydrataci (ztrátě vody) hornin. Zejména při metamorfóze sedimentárních nebo vulkanosedimentárních souvrství (což je náš případ) se uvolňuje obrovské množství vody. V ní mohou nebo nemu-

si být rozpuštěny látky z původních hornin. Jejich charakter a množství určují termodynamické podmínky a složení metamorfujícího se horninového prostředí. Tato fluida jsou svým charakterem řazena k hydrotermálním roztokům a často migrují do oblastí s nižším stupněm metamorfózy. V našem případě jsou nazývána metamorfní sekrecí a často mají povahu křemenných poloh, jako je tomu i v našem případě.

Co také výrazně zaujme při pohledu na tuto vráso, jsou plochy kliváže (tektonicky vzniklé tj. druhotné, hustě nahloučené plochy rozpadu hornin bez celkové rekrystalizace hornin). Jsou-li paralelní s osou vráso, nazývají se osní kliváží a v našem případě jsou pěkně patrné v pravé části vráso. Jejich směr je 24/65 a 32/55 stupňů. A závěrem můžeme ještě zmínit, jaké má tento výchoz vráso rozměry - celková šířka je 870 cm a celková výška je 530 cm.

A úplně závěrem můžeme poděkovat za jeho zachování zatím neznámým lidem, kteří tuto vrásovou půvlnu citlivě otevřeli jako malý kamenolom a po odhalení tohoto přírodního památníku svou práci ohleduplně ukončili.

Jan Hauk

LITERATURA

FEDIUKOVÁ E. et al. (2004): Vysvětlivky k Základní geologické mapě ČR 1:25 000, list 14-242.

Bělá pod Pradědem. Česká geologická služba, Praha

CHÁB J. et al. (1990): Variská orogeneze v sileziku. Sbor. geol. Věd, ložisk. Geol., Praha

CHÁB J. et al. (2008): Stručná geologie základu Českého masívu a jeho karbonského a permského pokryvu. Česká geologická služba, Praha

CHLUPÁČ I. et al. (2002): Geologická minulost České republiky. Academia, Praha

SVOBODA J. et al. (1983): Encyklopedický slovník geologických věd, 1. a 2. svazek. Academia, Praha

ZIMÁK J. (2005): Ložiska nerostných surovin, část 1. PřF UP Olomouc, Olomouc

Zajímavost v muzejním herbáři – zvonek vousatý

Krásný a vzácný zvonek vousatý (*Campanula barbata*) je neodmyslitelně spojený s Jeseníky. Nejde ovšem o endemit Jeseníků, jak se někdy mylně uvádělo, a i po 200 letech od prvních dokladů o jeho výskytu na našem území zůstávají kolem jeho lokalit některé otázky.

Hlavní centrem jeho rozšíření jsou Alpy (od Slovinska po Francii), ostrůvkovitě se vyskytuje na několika lokalitách na jihu Skandinávského poloostrova a také Králickém Sněžníku a v Hrubém Jeseníku. V Jeseníkách pak ve vyšších polohách byl natolik rozšířený, že se dostal i do loga zdejší chráněné krajinné

oblasti.

Co se týče výškového rozšíření v České republice - nejvyšší doložené lokality zasahují přes 1400 m n. m., ty nejnižší jsou v polohách kolem 600 m n. m.

Vzhledem může připomínat příbuzný zvonek alpský. Dlouze chlupaté byliny zvonku vousatého jsou ovšem vyšší (20-30[-50 cm]) a dlouze chlupaté vně i uvnitř bleděmodré koruny. Pro svůj vzácný výskyt je chráněn v České republice i v sousedním Polsku, kde je oficiálně uváděn pouze z masívu Králického Sněžníku.

V herbáři jesenického muzea jsou kupodivu uloženy sběry pouze ze 3 lokalit. Položky z oblasti Keprníku a z herbáře prvorepublikové lesní správy (revíru) Vidly odpovídají údajům v literatuře, co ale znamená výskyt z 30. let 20. století v herbáři lesní správy Červené Vody (tj. rozumějme Staré Červené Vody), která nepokrývá ani území Hrubého Jeseníku, ani Králického Sněžníku?

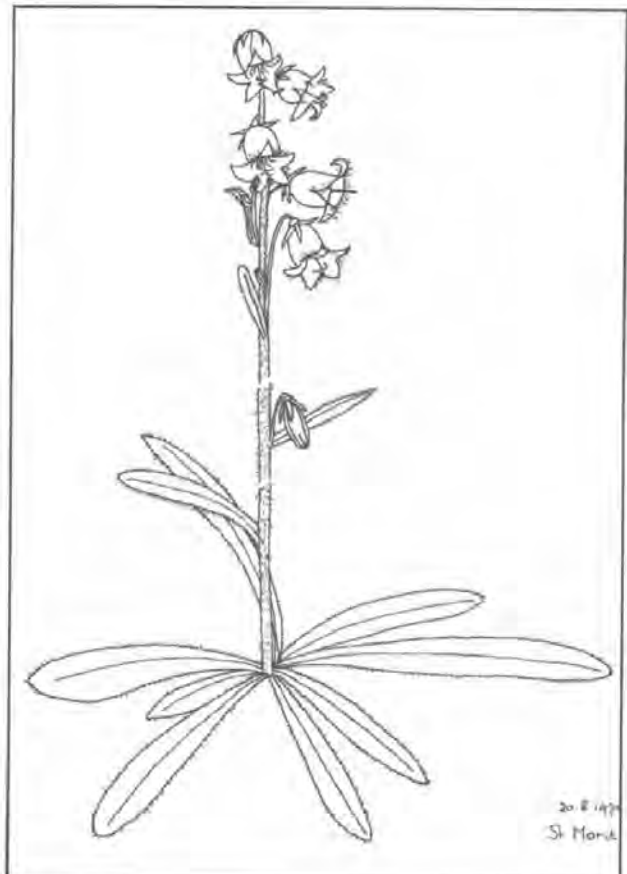
Šlo by namítnout, že jde o záměnu jmen. Vždyť Červená Voda (německy Rothwasser) se nalézá nedaleko Králického Sněžníku a na jejím území byl v minulých dobách zvonek vousatý nalezen. Ovšem herbář lesní správy Červená Voda je uložen pohromadě a stejně zpracován s dalšími herbáři lesních správ (čili v dnešním pojetí revírů) Komorního ředitelství statku vratislavského arcibiskupství Jánský Vrch (jmenovitě Vidly, Vrbno pod Pradědem, Lipová-lázně, Česká Ves, Zlaté Hory, Škorošice, Adolfovice, Rejvíz, Heřmanovice, Červená Voda). I z jiných pramenů je doloženo, že ve Staré Červené Vodě bylo před odsunem sudetských Němců sídlo správy lesního revíru.

Není ovšem možné vyloučit, že byl zvonek do herbáře Červené Vody nedůsledně zanesen z jiného území, což však pro precizní práci německých lesních hospodářů je poněkud netypické. Je také možné, že se na daném území vyskytl, ale vysazením jako okrasná květina. I dnes je v zemích, kde není chráněn zákonem, nabízen jako zajímavá skalnička. Dá se předpokládat, že i za první republiky, kdy ještě nebyl chráněn, mohl pro svou krásu ozdobit zahrádku některé z krásomilovných jesenických hospodyn.

Je však tak nepravděpodobné, že se jedná o dosud nedoložené přírodní rozšíření tohoto druhu? Možné odpovědi nám nabízí pohled na to, kde se v přírodě tento druh vyskytuje.

Stanovištěm zvonku vousatého jsou vlhké humózní půdy. V 19. a 20. století byl nejhojnější na horských loukách a vrcholových holicích – zejména v subalpínských smilkových trávnících a loukách s třtinou chloupkatou. Objevuje se zejména společně s koprníčkem bezobalným (*Ligusticum mutellina*), ovsířem dvouřízným (*Avenula planiculmis*) a violkou žlutou sudetskou (*Viola lutea* ssp. *Sudetica*). Jejich rostlinná společenstva vznikají na místech s velkou kumulací sněhu, leckdy jde o odtrhová místa sněhových lavin, kde dochází k narušování půdního pokryvu. Podobné podmínky - kumulování sněhu a s tím související provlhlčení půdy spojené s narušováním půdního pokryvu nabízí i stanoviště na okrajích horských cest, kde se vyskytuje v poslední době stále častěji. Z holic Jeseníků naopak zaznamenáváme jeho čím dál tím větší úbytek snad právě s koncem lučního hospodaření v těchto polohách, kdy zejména pastva dobytka zajišťovala narušování půdního pokryvu. Překvapivě pak vhodné podmínky se pro něj začínají objevovat na nových místech – sjezdových drahách, kdy dostatek sněhu zajišťují sněžná děla a narušení půdy lyžaři a rolby.

Jak to souvisí s neobvyklou položkou v er-

venovodském herbáři? Ke Staré Červené Vodě přiléhá Sokolský hřbet Rychlebských hor dosahující až do výšky 992 m n. m. a jak dokládají pohlednice z předválečného období, byly v této oblasti louky a pastviny až do jeho nejvyšších poloh. Pastva v horských polohách a navíc v klimaticky obdobné oblasti tak nabízela pro zvonek vousatý dostatek vhodných stanovišť. Zároveň jeho nejbližší doložené lokality v šerácko-keprnickém masivu jsou od Sokolského hřbetu odděleny pouze údolím řeky Staříč a vzdáleností cca 10 km vzdušnou čarou. Již známá izolovaná lokalita v Králické

hornatině (Suchý vrch) je vzdálena od dalších nejbližších lokalit téměř dvojnásobně. Je tak možné, že údaje o rozšíření zvonku vousatého v české části Rychlebských hor uváděné v „Sudetské encyklopedii“ vratislavských vysokoškoláků se mohou zakládat na pravdě. Z hlediska vědeckého a věrohodného poznání je však třeba tyto domněnky potvrdit nálezem současné lokality a jejím zdokumentování. Zatím zůstává otázkou, zda nám (tak trochu typicky pro znovuobjevovaný jesenický region) zvonek vousatý ještě připraví překvapení.

Martin Dýma

LITERATURA

- Anonym. (2009): Przyroda ozywiona. In: Śnieżnicki Park Krajobrazowy [online] Wrocław: Dolnośląski Zespół Parków Krajobrazowych [cit. 2009-10-30]. Dostupné z <http://www.dzpk.pl>
- Anonym. (2009): PlantFiles: Bearded Bellflower *Campanula barbata*. In: Guides & Information [online] Waltham: Dave's Garden [cit. 2009-10-29]. Dostupné z <http://davesgarden.com/guides/>
- Anonym. (2009): Expertní systém pro veškerou nelesní vegetaci (základní beta verze). In: Expertní systém Vegetace České republiky pro automatickou klasifikaci fytoocenologických snímků [online] Brno: Pracovní skupina pro výzkum vegetace, Ústav botaniky a zoologie PřF MU Brno [cit. 2009-10-05]. Dostupné z http://www.sci.muni.cz/botany/vegsci/expertni_system.php
- BANAŠ, M. (2004): Vybraná společenstva nad alpinskou hranicí lesa-II. část - Prezentace v rámci přednáškového kursu z ekologie horských ekosystémů. In: Ekologie horských ekosystémů (EKO/HOEK) [online] Olomouc: Katedra ekologie a životního prostředí PřF UP v Olomouci [cit. 2009-11-03]. Dostupné z <http://http://ekologie.upol.cz/ku/hoek/>
- Dzwonek brodaty. In: Encyklopedia sudecka. [online] Wrocław: Studenckie Koło Przewodników Sudeckich. 09:32, 30 wrz 2009 [cit. 2009-10-29] Dostupné z http://www.skps.wroclaw.pl/encyklopedia/index.php5?title=Dzwonek_brodaty.
- HEMMERLE, R. (1996): Sudetenland-Wegweiser durch ein unvergessenes Land. Der Bezirk Freiwaldau. Augsburg: Bechtermünz Verlag im Weltbild Verlag GmbH. [online] In: Familienforschung im Weidenauer Ländchen. [cit. 2009-11-03]. Dostupné z <http://filpe.piranh.de/Filpe/>.
- KOVANDA, M. (2001): Zvonek vousatý: a co dál? Živa, roč. XLIX (LXXXVII), č. 2, s. 65-66.
- KOVANDA, M. (2000): *Campanula barbata* L. - Zvonek vousatý In: Slavík B. [ed.]: Květena České republiky. 6. – Academia Praha, s. 729
- LUDMILOVÁ EVA (1997): Rozšíření zvonku vousatého v Hrubém Jeseníku a na Králickém Sněžníku. Bakalářská práce. - Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra ekologie, 49 s.
- Švubová, A. (2008): Vzácné rostliny na sjezdovkách. [rozhovor s Jindřichem Chlápkem 29.12.2008]. In: Rádio na přání - Kalendárium přírody [online]. Praha: Český rozhlas. [cit. 2009-11-02]. Dostupné z http://www.rozhlas.cz/priroda/porady/_zprava/529843.

VLASTIVĚDNÉ MUZEUM JESENICKA
STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV JESENÍK
SPOLEČNOST VINCENZE PRIESSNITZE

pořádají ve dnech

29. - 30. září 2010

X. SVATOVÁCLAVSKÉ SETKÁNÍ

vlastivědný seminář na téma

**Jesenicko v kontextu vývoje slezské
a moravské architektury**

PROGRAM:

středa 29. 9. 2010

vlastivědný seminář (Lázně Jeseník, Priessnitzovo sanatorium)
společenský večer

čtvrtek 30. 9. 2010

pietní akt internace řádových sester v Bílé Vodě

Kronika

Rok 2009 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka

Rok 2009 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka hodnotím jako úspěšný. I přes nepříznivou společenskou situaci, povodně, snížení příspěvku na provoz zřizovatelem došlo k nárůstu počtu výstav, v nezmenšeném počtu probíhaly přednášky odborných pracovníků a exkurze. Byly realizovány významné investiční akce, rekonstrukce střešní krytiny a krovů Vodní tvrze a rekonstrukce hlavního výstavního sálu. Přibylo sponzorů a návštěvnost - ve srovnání s vysokým počtem návštěvníků roku 2008 - klesla jen díky tomu, že se nekonal vánoční jarmark. Přibylo provozních zaměstnanců na pozicích hrazených Úřadem práce Jeseník. Celkové hospodaření organizace skončilo s kladným výsledkem.

Rošířování sbírkového fondu VMJ probíhá především vlastními sběry odborných pracovníků a prostřednictvím darů, díky šetření ve všech oblastech naší činnosti došlo k mírnému snížení počtu výjezdu do terénu, nicméně většina odborných pracovníků do terénu prostě nevyjíždí, ale vychází.

V průběhu roku jsme realizovali 11 krátkodobých výstav, které byly většinou dobře navštíveny:

Pestrá krása papoušků

Výstava SZM v Opavě a VMJ, jejím autorem byl Mgr. Gajdošík a kurátorem výstavy Mgr. Antonín Lyko. Šlo o další zajímavou přírodovědnou výstavu, po Vzácných kočkovitých kočkách o něco méně navštívenou, nicméně i přesto byla v roce 2009 výstavou s nejvyšší návštěvností. Její vernisáž podbarvila peruánská skupina Fuerza aymara.

Putování po Izraeli

Fotografická výstava Marcela Šose a Martiny Mařákové, atmosféru vernisáže v Rytířském sále podtrhnul koncert šumperské skupiny Avonotaj zpívající židovské písně.

Keltové kdysi a dnes

Agentura Armentum představila prostřednictvím výstavy keltskou kulturu. Patřila k těm lépe navštíveným, nejvíce samozřejmě školami. Součástí vernisáže byl zdařilý koncert The 1-st Czech Pipes and Drums.

Význání Jeseníkům

Fotografická výstava věnovaná 40. výročí založení CHKO Jeseníky a realizovaná Správou CHKO Jeseníky.

100 let fotbalu na Jesenicku

Autorská výstava muzejního historika Pavla Macháčka patřila k těm zdařilým, leč k těm méně navštíveným. Vernisáže se účastnili fotbaloví internacionálové Antonín Panenka, František Veselý a Karol Dobiáš, na besedě s nimi bylo v Rytířském sále plno a vládla příjemná atmosféra.

Krajina a krajinný detail

Výstava fotografií Českého středohoří Mgr. Petra Hermanna a Karla Pecha, součástí vernisáže byl koncert španělského kytaristy Manuela Alonsa v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Jeseníku.

Mír kážeš s mečem v ruce

Autorská výstava chladných zbraní muzejního historika Bc. Petra Lukeše proběhla v hlavním termínu o letních prázdninách. Záměr nabídnou příchozím atraktivní muzejní výstavu se podařil, patřila k těm nejnavštěvenějším v roce 2009. Na vernisáži vystoupil Šermířský spolek

Jeseník, jejich vystoupení ocenili jak děti, tak dospělí.

Toulky Žulovskou pahorkatinou

Společná, již tradiční výstava odborných pracovníků VMJ v Rytířském sále mapující dané území pohledem archeologie, biologie, historie a geologie.

Vážky ČR

Výstava sdružení Lacerta s přispěním muzejního biologa Mgr. Martina Dýmy byla součástí IX. ročníku svatováclavského semináře. Vystaveny byly nádherné fotografie létajících draho-kamů z celé naší republiky, jejichž autory byli Lukáš Konečný, Martin Pustelník, Martin Kadlec, Martin Černý, Patrick Marek, Zdeněk Mazáč, Vladislav Laža a Daniel Bárta. Při vernisáži byla autorsky předvedena kniha Vážky České republiky.

Dvacáté výročí sametové revoluce

Výstava v předsálí výstavní místnosti byla připomenutím 20. výročí tzv. sametové revoluce. Historik Pavel Macháček i přes nedostatek podkladů připravil přehledně dokumentaci toho, co probíhalo v roce 1989 v Jeseníku. Výstavy se zúčastnil náměstek hejtmana Olomouckého kraje Mgr. Radovan Rašák.

Malou výstavou v předsálí výstavní místnosti jsme připomněli **10. výročí úmrtí Mgr. Zdeňka Brachtla**, v letech 1996-1999 prvního ředitele Vlastivědného muzea Jesenicka. Předtím (od roku 1979) působil jako správce muzea spadajícího ještě pod OVM v Šumperku.

Symbyly vánoc

Autorská výstava historika Pavla Macháčka proběhla jako tradičně s vynikající návštěvností a to i za situace, že jsme nerealizovali díky nařízeným finančním odvodům vánoční jarmark. Vzhledem k tomu, že díky rekonstrukci náměstí nepořádalo vánoční jarmark či trhy ani město Jeseník, zaregistrovali jsme od jesenické veřejnosti podněty k tomu, aby tradice vánočního muzejního jarmarku s nekomerčním zaměřením byla zachována. Jako symbyly vánoc byly představeny především betlémy, ale expozice nabídla i osvětlení vánočních zvyků. Součástí vernisáže byl koncert trubačů Historic quartet s vánočnímu koledami na nádvoří Vodní tvrze u vánočního stromku s připraveným svařeným vínem.

V roce 2009 platilo to, co v předchozích letech u pořádaných přednášek, tzn. že největší zájem bývá o přírodovědná a historická témata. Díky rekonstrukci hlavní výstavní místnosti se konaly přednášky převážně v budově protější Správy Lesů ČR. Vzrostl zájem o exkurze vedené našimi odbornými pracovníky a to i přesto, že jsme začali vybírat vstupné ve výši 30 Kč.

Z jednorázových akcí pořádaných VMJ v roce 2009 bych uvedla **Muzejní noc**, uvedení divadelní hry šumperského divadla **Mastičkář** a dále pak **Den otevřených dveří** v rámci celoevropských dnů evropského kulturního dědictví.

Muzejní noc opět navštívilo několik tisíc návštěvníků, probíhaly soutěže ve Vodní tvrzi, noční prohlídky a kulturní program před tvrzí na Zámeckém náměstí. Zdeněk Korčian odehrál divadelní vystoupení, pobyt návštěvníkům zpestřily koncerty kapel hrajících středověkou hudbu, ve sklepení Vodní tvrze předváděli kati v renesančním oděvu katovské řemeslo a repliky mučících nástrojů.

IX. ročník svatováclavského česko-polsko-německého setkání spojeného se seminářem, který pořádá VMJ, Státní okresní archiv Jeseník a Česká křesťanská akademie, proběhl v jesenické kapli z důvodu rekonstrukce Rytířského sálu Vodní tvrze. Tématem letošního semináře byla Živá příroda na Jesenicku. Návštěvnost byla nižší než v předchozích ročnících, opět se však podařilo vydat sborník příspěvků již před seminářem samotným, což přispívá mimo jiné i k větší přehlednosti. I v roce 2009 bylo opět jeho součástí setkání v Bílé Vodě na hřbitově u příležitosti připomenutí internace řádových sester komunistickým režimem. Návštěva papeže v České republice byla zřejmě důvodem toho, že se setkání nezúčastnily samotné řádové sestry. MKZ v Jeseníku uspořádalo koncert Tria Siraels ke Dni české státnosti. Svatováclavské setkání absolvovali zástupci partnerského města Neuburg a. D. a finančně ho též podpořili, což učinil rovněž Krajský úřad Olomouckého kraje, Město Jeseník, SMOJ a Zemský archiv v Opavě.

Seminář IX. svatováclavského setkání

V roce 2009 došlo ke snížení příspěvku zřizovatele, nicméně Olomoucký kraj byl velkorysý svými investicemi do zařízení. Nejvýznamnější investiční akcí VMJ v roce 2009 byla v úvodu zmíněná rekonstrukce střešní krytiny a krovů a rekonstrukce výstavní místnosti v celkové částce cca 10,5 milionu Kč. Zakázku realizovala firma Zetos ke spokojenosti naší i památkářů. Zdržení vyvolaly deště, díky nimž přišly povodně, jinak práce probíhaly bez větších problémů. V souvislosti s odkrytím stropu nad výstavní místností došlo k vyvolané investici. V sále byly totiž odhaleny původní stropní trámy. Hanušovické firmě Krovstav se velmi citlivě podařilo

napojit staré trámy z 18. století s novými, v centru místnosti je osazen dřevěný sloup, a sál tak získal naprosto novou podobu. Přitom proběhla rekonstrukce elektroinstalace, dřevěných podlah, výstavního osvětlení a topení.

V roce 2009 byla rovněž započata rekonstrukce expozice historie za celkovou částku cca 4 miliony Kč. Práce by měly být dokončeny v březnu roku 2010 a v dubnu 2010 by měla být nová expozice historie slavnostně představena veřejnosti.

Mezi důležité nestavební investice roku 2009 bylo pořízení služebního automobilu pro VMJ, do té doby byla organizace v těchto podmínkách bez vozidla. Rovněž z prostředků Olomouckého kraje byl pořízen binokulární mikroskop pro biologa a díky sponzorským penězům byly zakoupeny židle do zrekonstruovaného Rytířského sálu, byl pořízen tzv. drátěný výstavní variabilní program a zakoupen LCD televizor a DVD pro doprovodné a výukové působení v rámci výstav. Pořádili jsme dubový stůl pro pořádání svatebních obřadů.

Díky grantům v rámci programu Integrovaný systém ochrany movitého kulturního dědictví - preventivní ochrana před nepříznivými vlivy prostředí, vyhlášeného Ministerstvem kultury ČR, byly pořízeny pomůcky pro práci biologa, historika a geologa. Jednalo se zejména o policevé regály do depozitářů, vlhkoměr atd.

Činnost Vlastivědného muzea Jesenicka v uváděném rozsahu si nelze představit bez podpory sponzorů, ale i nezištné pomoci mnoha firem a organizací. Je důležité zmínit, že VMJ hospodaří s dotací zřizovatele ve výši cca 4,5 milionu Kč, sponzorské příspěvky, ale i dotace státních institucí pak činí dalších 1,2 milionu Kč. Za všechny zaměstnance VMJ bych ráda přislíbila, že nepolevíme v naší činnosti tak, abychom neztratili Vaši přízeň.

Mgr. Veronika Rybová, ředitelka Vlastivědného muzea Jesenicka

Rok 2009 ve Státním okresním archivu Jeseník

Tradiční bilancování celoroční činnosti archivu začneme oblastí předarchivního dohledu. Rok 2009 byl především ve své druhé polovině pro archivnictví velmi náročný díky novelizaci archivního zákona a s ním souvisejících vyhlášek, což se odrazilo ve zvýšené aktivitě v metodické činnosti všech archivních inspektorů i v našem archivu. Bylo potřeba nejen seznámit se změnami legislativy všechny subjekty spadající do předarchivního dohledu SOKA Jeseník, ale školení a pomoc s aktualizací jejich interních směrnic spisové služby. Tato činnost je dlouhodo-

bým úkolem, v jehož plnění budou archiváři pokračovat i v roce 2010.

Druhou částí této oblasti činnosti archivů je akvizice archivního materiálu, ať již ve skartačním řízení či mimo něj. Tři archivní inspektori provedli celkem 36 skartačních řízení, z nichž převzali 20 nových přírůstků. Mimo skartační řízení přibýlo 5 přírůstků, jako dary či nálezy dalších 8 přírůstků, 7 delimitací archiválií z jiných archivů a 1 přírůstek byl převzat jako depozitum jiného subjektu (církvní fond). Celkem činila metráž 41 přírůstků 9,94 bm. Státní okresní archiv tak má k 31.12.2009 v přímé péči 670 archivních souborů (fondů a sbírek) a dalších 39 souborů je v SOkA uloženo na základě smlouvy (38 církvních fondů a 1 sbírka soukromého subjektu). Celková metráž archiválií u nás uložených činí 1190,01 bm. Z toho je 451,55 bm nezpracováno (37,94%) a zpracováno 738,46 bm (62,05%). Inventarizováno, tj. opatřeno platnou archivní pomůckou - inventářem je celkem 619,52 bm (52,06%). Badatelům je k dispozici 237 archivních pomůcek.

V oblasti zpracování a inventarizace fondů a sbírek došlo oproti loňsku k výraznému zlepšení. Byla dokončena inventarizace 8 fondů o celkové metráži 17,38 bm: z toho 4 fondy MNV (Tomíkovice, Supíkovice, Skorošice, Vápenná), 1 fond MSK (Petroviče), 2 archivy obcí (Bílý Potok, Černá Voda) a 1 církvní fond (Farní úřad Jeseník). K tomu je nutno připočíst ještě 7 rozpracovaných fondů a sbírek o celkové metráži 16,74 bm. Z nich nejdůležitějším počinem je inventarizace Sbírký dokumentačního materiálu (4,61 bm), která zahrnuje množství jinam nezařaditelného materiálu – mj. plakátů, drobných tisků a tiskovin, které mohou posloužit k doplnění informací o kulturním či spolkovém životě na Jesenicku nebo k výstavním, dokumentačním nebo publikačním účelům. Inventarizací této sbírky dokončil okresní archiv zpracování všech sbírek jím spravovaných, které byly doposud pouhým úložištěm nejrůznějších druhů materiálu a tudíž naprosto nevyužívaným typem archivních souborů.

Badatelská agenda je základní oblastí práce archivu směrem k veřejnosti, zvláště pak badatelna archivu, která slouží zájemcům o prezenční studium. Je otevřena v Po a St od 8,00 do 17,00 hodin, v Út a Pá po předchozí dohodě od 8,00 do 14,00 hodin, ve čtvrtek je zavřena. V r. 2009 navštívilo badatelnu 67 badatelů, z toho 8 cizinců. Tato čísla sice představují oproti roku 2008 úbytek (v r. 2008 87 badatelů, z toho 10 cizinců), ale celkový počet badatelských návštěv se značně zvýšil: ze 120 v r. 2008 na 164 v r. 2009. Badatelům a odborným pracovníkům archivu slouží archivní knihovna s 9717 svazky hlavně společensko-vědní a regionální literatury. K dispozici je jim též bibliografie regionálních článků o 9212 záznamech článků a studií z nejrůznějších tiskovin a periodik. Kromě toho vyřídili pracovníci archivu 57 písemných žádostí o rešerše pro správní účely a zpracovali 22 rešerší soukromých. Do této oblasti patří i zápůjčky archiválií nejrůznějším subjektům pro publikační a výstavní účely či zhotovování skenů těchto dokumentů: v r. 2009 zapůjčil archiv celkem 182 evidenčních jednotek archiválií a zhotovil 223 digitálních kopií.

S velkým ohlasem veřejnosti se již tradičně setkává publikační činnost archivu a jeho odborných pracovníků. V r. 2009 se archiv opět podílel redakčně i vydavatelsky na 10. svazku sborníku Jesenicko (v něm též autorsky) a sborníku z IX. svatováclavského česko-polsko-německého setkání. Co se týče publikací, nebyla bibliografie jednotlivých odborných pracovníků tak rozsáhlá jako v roce minulém, rozhodně však stojí za zmínku: Mgr. Květoslav Growka se podílel na vydání publikace vydané v polské Nise: *Společné dědictví nisko-jesenického pohraničí. Historie turistiky*; Mgr. Bohumila Tinzová je zase autorkou textů dvou brožur mapujících památky a historii města Jeseník a lázní s názvy *Stezkou Víly pramene a Jesenické toulky*. První z nich byla vydána u příležitosti otevření naučné stezky stejného názvu v Městském parku a 100. výročí odhalení pomníku V. 1.5.2009; druhá pak vyšla u příležitosti oslav 210. výročí narození V. Priessnitze 3.10.2009 a obsahuje dva turistické okruhy – první samotným městem, druhý do Lázní Jeseník. Kromě toho se archiv významně podílel na realizaci obou projektů těchto naučných stezek: B. Tinzová je autorkou většiny textů na panelech instalovaných na těchto stezkách a spolu s K. Growkou provedli výběr použitých fotografií. Počet dalších odborných studií i populárně naučných článků a zpráv z pera jesenických archivářů dosáhl ve sledovaném roce úctyhodného čísla 49. Pro jesenickou veřejnost je z nich patrně nejvýznamnější seriál K. Growky „Z galerie slavných návštěvníků Jeseníku“, jehož dvanáct dílů vyšlo v kulturním

Výstava o podobách Priessnitze

zpravodaji Jeseník, město a lázně č. 1 – 12.

Již tradiční výstava z pokladů jesenického archivu byla v loňském roce věnována 210. výročí narození V. Priessnitze a nesla název *Poodhalená tajemství. Vincenz Priessnitz ve vyobrazení a literatuře*. Autor výstavy K. Growka, ve spolupráci s B. Tinzovou a J. Hradilovou, shromáždil na sto kusů nejrůznějších zpodobnění zakladatele moderní vodoléčby a rozdělením výstavy na tematické okruhy podle druhu vyobrazení sledoval různá výtvarná pojetí – od realistických až po karikaturní. Výstava proběhla v období od 1. do 30. října v sále SOkA a

zhlédlo ji celkem 112 návštěvníků. Katalog výstavy mohou zájemci najít na webových stránkách <http://www.archives.cz/jesenik>. Výstavní činnost archivu ale touto výstavou v uplynulém roce nekončila. Jako obvykle se totiž odborní pracovníci archivu podíleli na výstavách jiných subjektů, ať již Vlastivědného muzea Jesenicka, Městského informačního střediska Javorník nebo třeba obecních úřadů. Celkem se jednalo o deset takových výstav.

Rok od roku rozsáhlejší je spolupráce archivu na projektech, jež mají zviditelnit Jesenicko z různých úhlů pohledu. Kromě dvou již výše uvedených naučných stezek se tak jeseničtí archiváři podíleli na projektu naučné stezky Lesů ČR, Lesní správy Jeseník *Údolím Javorné* nebo na stálé expozici Policie ČR v Jeseníku, která kromě práce a historie státní policie mapuje pohnutou historii objektu bývalých jesenických kasáren. Osadní výbor Rejvíz použil podklady o historii kostela Panny Marie k výstavě a vydání brožury v rámci oslav 200. výročí jeho vysvěcení. Již tradiční je spolupráce SOkA s Hnutím Brontosaurus Jeseníky, ať již formou podkladů pro nejrůznější opravy drobných památek, či drobných článků pro zpravodaj HBJ *Cesty ke kořenům*. V minulém roce dala ředitelka SOkA podnět Národnímu památkovému ústavu Olomouc, pracoviště Šumperk, pod nějž spadá i okres Jeseník, k projektu evidence a ochrany kamenických a sochařských památek na obecních hřbitovech. Jeho první etapa – evidence, byla v loňském roce dokončena. Snad se povede záměr projektu, uchránit cenná díla jesenických hřbitovů před zkázou.

Ke zviditelnění práce archivu přispívá nepochybně také spolupráce s médii, především s Českým rozhlasem Olomouc, který ve sledovaném roce odvysílal v nejrůznějších relacích 5 příspěvků o zajímavostech a aktualitách v regionu, mj. pětidílný seriál o lidové kuchyni na Jesenicku v čase vánočním. Česká televize Ostrava zase uvedla v relaci *Dobré jitro* dva díly o pokladech z fondů jesenického archivu.

Stále více zájemců o bádání v archivech využívá k získání prvotních informací o možnostech bádání k danému tématu internet. Z tohoto zorného úhlu doznala kvalita webových stránek Zemského archivu v Opavě <http://www.archives.cz>, v jejichž rámci má svoji webovou stránku i SOkA Jeseník, pozitivních změn. Velká pozornost je věnována jejich pravidelné aktualizaci, nejen v oblasti platné legislativy, ale také v neustálém prohlubování informací o práci archivu pro veřejnost, zvláště pak pro badatele. Badatel – genealog zde například najde kompletní digitalizované matriky celé oblasti působnosti Zemského archivu v Opavě včetně obcí Jesenicka – <http://matriky.archives.cz>, což mu velice usnadní dosud časově velmi náročné rodopisné studium. Také pokračující digitalizace dalších typů archiválií umožňuje stále více dokumentů a souborů archiválií nepředkládat již ke studiu v originále, ale formou jejich studijních mikrofilmů či digitálních kopií, což je pozitivním krokem v jejich ochraně nejen před poškozením, ale

těž před krádežemi, jejichž počet i závažnost se neustále zvyšuje. Digitalizace je sice dlouhým úkolem českého archivnictví, ale každý rok přináší v tomto směru nová pozitiva. V našem archivu již takto chráníme všechny listiny včetně pečetí, dále se připravuje digitalizace městských a pozemkových knih.

I přes obavy, které jsme pocítovali na počátku minulého roku ze zvyšující se administrativní zátěže v souvislosti se zaváděním nové legislativy, můžeme závěrem konstatovat, že zaměstnancům archivu se podařilo naplnit jak odbornou, tak veřejnosti prezentovanou práci beze zbytku. Na závěr bychom rádi poděkovali všem, kteří se Státním okresním archivem Jeseník v uplynulém roce spolupracovali.

Mgr. Bohumila Tinzová, ředitelka SOkA Jeseník

Co přinesl čas

Účast jesenického muzea na zemské výstavě Krása, která hřeje

Jedním z nejvýznamnějších muzejních počinů poslední doby na Moravě a ve Slezsku byla výstava *Krása, která hřeje. Gotické a renesanční kachle Moravy a Slezska*. Ta shrnula dosavadních čtyřicet let bádání nad historickými kamnovými kachli, jež díky své historické a umělecké hodnotě představují pozoruhodný fenomén středověké a raně novověké hmotné kultury. Tento důmyslný a v některých parametrech dodnes nepřekonaný vynález se zrodil nejpozději ve 12. století v jižním Německu či ve Švýcarsku. V průběhu staletí se pak původní čistě praktická součást domácností proměnila v estetizující interiérový prvek. Prvořadou roli v tom sehrál rozvoj plastické výzdoby čelních stěn komorových kachlů, jež postupně vyústil v takřka nepřebornou škálu nejrůznějších motivů, od náboženských přes mytologické, žánrové, portrétní až po motivy heraldické, architektonické či ornamentální. Postupem času se také tento honosný, ale nákladný prvek domácností rozšiřoval ze šlechtických a církevních kruhů i do prostředí měšťanského.

Autory výstavy byli přední odborníci na danou problematiku z Čech, Moravy i Slezska. Příprava akce zabrala realizačnímu týmu v čele s archeoložkou Slováckého muzea v Uherském Hradišti Danou Menouškovou dva roky. Z téměř čtyřiceti různých ústavů, muzeí a dalších institucí se nakonec podařilo shromáždit na 350 unikátních a mnohdy dosud neznámých exemplářů kachlů z celého území Moravy a Slezska. Tato kolekce svým rozsahem a kvalitou neměla na našem území dosud obdoby a učinila tak z výstavy akci vpravdě zemského významu. Nejstarší vystavené artefakty pocházely z přelomu 14.-15. století, nejmladší pak z 2. poloviny 17. století.

Při přípravě výstavy bylo osloveno i Vlastivědné muzeum Jesenicka, které ze svých sbírek zapůjčilo sedm vzácných exemplářů kachlů. Až na jediný kus pocházejí tyto kachle ze státního zámku (dříve hradu) Jánský Vrch v Javorníku, kde byly vesměs získány při archeologických výzkumech vedených Zdeňkem Brachtlem v devadesátých letech 20. století. Nejstarším vystaveným nálezem je kachel s heraldickým motivem prázdného štítu a klenotu v podobě křídla, jež pochází z 15. století. O něco mladší je kachel s vyobrazením zřejmě proroka Daniela, který se datuje kolem roku 1500. Zbývající čtyři kachle pak pocházejí z první poloviny 16. století. Kolekci z Jánského Vrchu na výstavě doplnil zlomek renesančního kachle se znakem města Minstrberku (dnes Ziębice v polské části Slezska), který byl nalezen v Tomíkovcích. Dodatečně pak byl zapůjčen ještě kachel s motivem Narození Páně z konce 15. století (viz obr.), který opět pochází z tehdejšího hradu Jánský Vrch u Javorníku.

O výstavě, nad níž v Uherském Hradišti převzal záštitu hejtman Zlínského kraje, referovala celo-

státní (Česká televize, Český rozhlas) i regionální média. Význam akce podtrhlo také vydání výpravného katalogu, na němž se podílela většina našich předních odborníků na kachlová kamna a jenž byl stejně jako výstava samotná nominován na cenu „Gloria musealis“ za nejvýznamnější muzejní počin roku 2008. V průběhu výstavy se v Uherském Hradišti rovněž uskutečnil zdařilý odborný seminář na téma výroby gotických a renesančních komorových kachlů.

Výstava Krása, která hřeje byla ke zhlédnutí nejprve ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti (od 27. 11. 2008 do 8. 3. 2009) a poté ve Slezském zemském muzeu v Opavě (od 30. 4. do 23. 8. 2009). Ještě roku 2009 byla výstava otevřena i v Mohelnici, přesněji v tamní pobočce Vlastivědného muzea Šumperk (od 16. 10. 2009 do 31. 1. 2010) a její čtvrtou zastávkou bylo Muzeum města Brna.

Josef Jan Kovář

Sto let fotbalu na Jesenicku

Výstavy přibližující minulost kopané nepatří k častým tématům muzejních expozic a to i přesto, že se tento nejoblíbenější sport stal v uplynulém století nedílnou součástí každodenního života. Vlastivědné muzeum Jesenicka využilo dvou významných výročí spjatých s historií fotbalu v okrese a od 28. dubna 2009 do 6. června 2009 uspořádalo ve výstavním sále Vodní tvrze výstavu *Sto let fotbalu na Jesenicku*. Slavnostní vernisáž výstavy byla spojena s besedou s legendami československé kopané Antonínem Panenkou, Františkem Veselým a Karolem Dobiášem.

Cílem výstavy bylo představit historii kopané na Jesenicku od prvopočátků spojených s existencí zdejších německých fotbalových klubů, přes dramatická období budování nových oddílů po druhé světové válce a zásahů státní moci do jejich existence, až po současnost, kdy úspěchy klubů jdou často ruku v ruce s finanční silou jejich sponzorů. Za pomoci desítek kusů pohárů, archivních materiálů a dobových fotografií autor výstavy Pavel Macháček spolu s výtvarníkem Tomášem Vlazlem zmapoval úspěchy i pády jesenické kopané v uplynulém století a přiblížil historii jednotlivých oddílů v okrese. Představena byla mužstva nejen dodnes existující, ale i ta dávno zaniklá. Zvláštní pozornost byla u příležitosti 75. výročí založení věnována dějinám prvního ryze českého fotbalového klubu na Jesenicku – Slavii Frývaldov. Tento oddíl, ač několikrát v minulosti musel změnit své jméno (Sokol Arandar, Jiskra Jeseník, TJ RD Jeseník), se stal nejznámějším fotbalovým mužstvem okresu a pravidelným účastníkem krajských soutěží. Specialitou výstavy byla kolekce unikátních pohárů a fotografií zapůjčených z fotbalového oddílu SK Slavia Praha dokumentující nejslavnější minulost tohoto nejstaršího českého klubu, jenž se stal předobrazem frývaldovské Slavie. U příležitosti výstavy byla ve spolupráci s fotbalovým oddílem FK Jeseník vydána publikace Historie fotbalu v Jeseníku 1908 – 2009.

Pavel Macháček

Mír kážeš s mečem v ruce

Pro období letních měsíců byla v jesenickém muzeu připravena výstava chladných zbraní s názvem *Mír kážeš s mečem v ruce*. Cílem této expozice bylo ukázat široké spektrum zbraní, které běžný návštěvník zná již jen z dobrodružných historických příběhů.

Tyto zbraně jsou staré jako lidstvo samo a již mnohá tisíciletí před vynálezem střelného prachu, a ještě i dlouho poté, v rukou lidí měnily dějiny. Jako prostředek k získání jakýchkoliv hodnot, mimo těch etických, byly od počátku předmětem obdivu, úcty a vážnosti. Proto se staly symbolem společenského statutu, prestiže, bohatství a moci. Svě nezastupitelné místo mají také v mytologii a náboženství všech kultur a civilizací. Ačkoliv z vojenského hlediska jejich doba již pominula, význam symbolický stále přetrvává.

Zbraně však nelze hodnotit pouze jako nástroje pro zabíjení. Vyzařují auru přitažlivosti a jsou také dokladem řemeslné úrovně, technického pokroku i uměleckého cítění. Pro tyto vlastnosti jsou od nepaměti cílem sběratelského úsilí, jak soukromých sběratelů, tak muzejních institucí.

Nejkrásnější a nejzajímavější zbraně z depozitářů Vlastivědného muzea Jesenicka byly doplněny zápůjčkou ze sbírky ing. J. Štátného, Vlastivědného muzea v Šumperku a replikami od sdružení Curia Vítkov a Šermířského spolku Jeseník. Hlavní část exponátů tvořily šavle a kordy, nechyběly však ani meče, tesáky, dýky, bodáky, sekery, halapartny a píky či mechanické střelné zbraně. Součástí expozice byly i ukázky zbroje, od středověkého těžkooděnce přes kyrysy novověké jízdy, až po exotické kusy z oblasti Kavkazu z 19. st..

O vývoji jednotlivých typů vystavených zbraní, technologii výroby, způsobu používání, či jejich symbolice informovaly návštěvníky doprovodné klipy. Výstava byla otevřena od 16. června do 12. září 2009. Příjemným doplněním slavnostní vernisáže bylo vystoupení členů Šermířského spolku Jeseník.

Petr Lukeš

Slezské souvislosti výstavy Brno v době barona Trencka

Od 2. června do 18. října 2009 probíhala v hlavním městě Moravy ojedinělá výstava k 260. výročí úmrtí barona Františka Trencka. Tento vysoce kontroverzní, zároveň však i výjimečně statečný armádní důstojník se zapsal do historie zejména během slezských válek ve čtyřicátých letech 18. století, které tak osudově poznamenaly území dnešního Jesenicka. Jeho divoká životní pouť pak skončila za poněkud záhadných okolností právě ve městě Brně.

Jak známo, v rámci zmíněných bojů operoval legendární pluk pandurů pod Trenckovým velením i přímo na Jesenicku. Jednalo se však o jednu z černých kapitol historie regionu. Baron Franz von der Trenck totiž proslul nejen svou vojenskou zdatností, schopností válečné improvizace a osobní odvahou hraničící s hazardérstvím, ale i v tehdejší době bezprecedentní brutalitou, bezohledností, neúctou k autoritám a mimořádnou chamtivostí. Stejnými vlastnostmi oplývali i jeho vojáci, jejichž přítomnost znamenala vždy pro daný region učiněnou pohromu. Přímo v Jeseníku se Trenckovi panduři objevili krátce po zatčení vratislavského biskupa kardinála Sinzendorfa pruskými vojsky roku 1741. Trenck a jeho muži tehdy při bleskovém tažení z Vídně do Nisy obsadili jak město, tak tvrz. Navzdory všemu úsilí a některým nesporným vojenským úspěchům však byla válka prohrána a na základě Vratislavského míru zůstal pod rakouskou kontrolou pouhý fragment slezské země.

K připomínce výročí úmrtí nezkrtného velitele pandurů zvaného současníky i „Dábel“ či „Pekelník“ se spojilo jedenáct předních brněnských a jihomoravských institucí. Autoři projektu *Brno v době barona Trencka* pojali akci

jako umělecko-historickou poutí po brněnské památkové rezervaci. Výsledek tak bylo možno zhlédnout na sedmi různých výstavních místech, do projektu pak bylo nadto zapojeno i šest římskokatolických kostelů. Všude tam bylo možno vidět nejen předměty vázané k osobě Františka Trencka, ale i expozice přibližující éru 18. století a barokní společnost, v nichž tento pozoruhodný muž žil.

Na hradě Špilberku, který se stal Trenckovou poslední životní stací, připravili pracovníci Muzea města Brna výstavu s názvem *Bouřemi k přístavu*, což bylo rodové heslo Trencků. V ní byly představeny pohnuté Trenckovy osudy od jeho dětství až k náhlému konci v brněnském vězení dne 4. října 1749. Připomenuty zde byly samozřejmě i operace pandurského pluku ve Slezsku, které Trenckovi přinesly mimo vojenské proslulosti také nemalé problémy. K nejtěžším obviněním během jeho soudního procesu po 2. slezské válce totiž patřilo to o znásilnění mlynářské dcerky „kdesi u Vratislavi“. Velmi cennými exponáty výstavy pak byly jednak cenné zbraně z veřejných i soukromých sbírek, jednak originály barokních map, neboť ty se z technických důvodů obvykle vůbec nevystavují. Součástí výstavy byla i samotná prostora špilberské barokní kaple, neboť v ní byl roku 1753 právě z odkazu Františka Trencka pořízen nový oltář.

Moravská galerie v Brně se do projektu zapojila výstavou *Malířství, sochařství a umělecké řemeslo v Brně 18. století* v brněnském Místodržitelském paláci. Jádro výstavy tvořily vlastní sbírkové předměty galerie doplněné o církevní zápůjčky. Vrcholné umění 18. století bylo prezentováno jednak v rámci stálé expozice Dotek Medúzy, jednak speciální instalací v tzv. barokním sále, tedy původním štukovém refektáři. A právě tuto část je nutno označit za vůbec nejkrásnější instalaci celého projektu. Nadto se zde případný zájemce dozvěděl asi nejvíce o slezských souvislostech vystavených děl. A nebylo jich málo. Například rodák z Vratislavi Franz Anton Palko byl na výstavě zastoupen portrétem sochaře Gottfrieda Fritsche. Přímou souvislost s Trenckovou dobou lze vysledovat u Felixe Antona Schefflera, což byl dvorní malíř již zmíněného vratislavského biskupa kardinála Sinzendorfa. Jeho dílo reprezentoval oválný obraz Sv. Jana Nepomuckého z roku 1732, jenž je součástí mobiliáře hradu Pernštejn. Východněji ve Slezsku pak působili i známý moravský sochař Ondřej Schweigl (např. v Cvilíně) nebo malíř Jan Jablonský, činný ve Slezsku pro Chorynské z Ledské a Skrbenské z Hřiště. Posledně jmenovaný tvůrce byl na výstavě zastoupen menším plátnem Stětí sv. Barbory.

Další výstavní prostory Muzea města Brna se nacházejí v Měniněské bráně. Zde byla v rámci projektu otevřena výstava *Merkur, patron úspěchu. Obchod a řemesla v Brně v 18. století*. Mezi předměty slezské provenience zde patřily pozoruhodné sklenice z broušeného skla s motivem sv. Barbory či pečeti senátu vratislavského a tzv. větší pečeť slezská. Národní divadlo v Brně představilo v prostorách foyer a sklepení divadla Reduta výstavu *Hravé baroko*, prezentující např. desítku barokních hudebních nástrojů, a *Cesta světla*. Tato část projektu byla otevřena pouze v období tzv. divadelních prázdnin v létě 2009. Prohlídka tajemných prostor sklepení a přilehlé části brněnského podzemí probíhala za dohledu průvodce pouze s baterkami a zanechávala v návštěvnicích velmi silné zážitky.

Schrattenbachův palác, v němž sídlí Knihovna Jiřího Mahena, hostil výstavu *Mocné osobnosti moravského baroka* a nadto i prezentaci literárního zpracování osudů legendárního pandura. Palác šlechtičen na Koblížné ulici, tedy sídlo Etnografického oddělení Moravského zemského muzea, pak muzejními prostředky přiblížil *Lidové výtvarné umění 18. století*. Do projektu bylo dále zapojeno i šest brněnských kostelů. Šlo v první řadě o kapucínský kostel sv. Kříže, dále pak o minoritský kostel sv. Janů, dominikánský kostel sv. Michala, kostel sv. Jakuba, kostel sv. Tomáše na Moravském náměstí a jezuitský kostel Nanebevzetí Panny Marie. Poslední jmenovaný je pozoruhodný jednak oltářem, na jehož výzdobě se podílel i zmíněný malíř F. A. Scheffler (viz obr.), jednak uctíváním rodáka ze slezských Hlivic, P. Martina Středy, jenž se vyznamenal při obléhání Brna Švédy v roce 1645. V každém ze jmenovaných kostelů našli návštěvníci plánky, fotografie a popisky barokního vybavení z 18. století. A rovněž i zde je patrná možná slezská stopa, neboť většina zmíněných kostelů byla v baroku vybavena šachovnicovou dlažbou z bílého nedvědického a tmavého, zřejmě slezského mramoru.

V prostorách Baron Trenck Gallery na nádvoří brněnského kapucínského kláštera probíhala výstava *Duch doby*. Zde byly prezentovány zejména předměty náboženského charakteru,

opatřené popiskami přibližujícími jejich význam. To návštěvníkům umožnilo alespoň zčásti proniknout do složitosti a tajů pompézní barokní spirituality. Vyvrcholením putování návštěvníka po stopách barona Trencka pak byla sousední kapucínská hrobka, v níž je ve skleněné rakvi dodnes vystaveno tělo legendárního válečníka.

Vernisáž projektu proběhla 2. června 2009 na nádvoří kapucínského kláštera. V rámci toho se prezentovalo i chorvatské město Slavonski Brod, které je s osobou Františka Trencka podobně jako Brno neodmyslitelně spjato. Výstavu Brno v době barona Trencka můžeme tedy ohodnotit jako velice zdařilý počín. A přestože při prvním pohledu by se mohlo zdát, že šlo o akci stojící zcela mimo zájem jesenické vlastivědy, podrobnější analýza ukázala, že tomu tak není. A nejde jen o původ části vystavených předmětů či jejich tvůrců, ale i o osobnost barona Trencka jako takovou. Z politicko-geografických následků slezských válek, jichž se jeho pandurský pluk účastnil, se Jesenicko již nikdy nevzpamatovalo a rakouské snahy o revizi vyzněly naprázdno. Mimochodem, mezi pandurské důstojníky patřil i jistý Ernst Gideon von Laudon, pozdější maršál a hrdina sedmileté války. Při pohledu na jeho metody boje a úspěchy se nelze ubránit otázce, jak by se sedmiletá válka vyvíjela, kdyby mezi rakouskou generalitu náležel i Franz von der Trenck. Jenže historie žádná „kdyby“ nezná.

Josef Jan Kovář

Expozice čarodějnických procesů v Nise

Nová stálá výstava s názvem *Procesy czarownic na pograniczu nysko-jesenickim* („Procesy s čarodějnicemi na nisko-jesenickém pohraničí“) byla otevřena 27. října 2009 v muzeu v Nise. Jejím cílem je za pomoci historických dokumentů, textů, map, ale také vizualizací představit jedno z nejpouzejších období novodobých dějin niskeho knížectví, k němuž patřilo i Jesenicko. Čarodějnické procesy na Jesenicku, Zlatohorsku a Nisku v letech 1622-1683 neměly v té době obdoby v celém střeoevropském prostoru a přísluší jim tak smutný primát v dě-

jinách Slezska. Hlavní atrakcí expozice jsou dvě aranžované scény – z výsledku ženy podezřelé z čarodějnictví a její žalářování v šatlavě. V předsálí jedné ze scén je umístěna tzv. čarodějnická kuchyně s bylinkami na přípravu čarodějných mastí a lektvarů. Dále jsou představeny kopie mučících nástrojů (masky hanby, palečnice, okovy, železná panna, čarodějnické křeslo, apod.), originály dobových zbraní (mimo jiné i meč niskeho kata), stolního náčiní i nábytku. Kvalitní grafické práce – mapy, dobová vyobrazení a informační tabule pak návštěvníkům srozumitelně a přehledně umožňují udělat si představu o nelidském i fanatickém pronásledování čarodějnic v 17. století, které měly ve svých rukách tehdejší městské a vrchnostenské inkviziční soudy.

Expozice, spolufinancovaná z prostředků Evropského fondu regionálního rozvoje v rámci Operačního programu přeshraniční česko-polské spolupráce, je dostupná v muzeu v Nise v běžných provozních hodinách, vstup je bezplatný.

(neu)

Jubilea, vzpomínky

Za Milošem Kočkou

Potkávali jsme ho, drobného pána s hůlkou v ruce, jak čile kráčí městem. Patřil k Jeseníku a jeho lázním nejen proto, že byl od r. 1994 čestným občanem Jeseníku. Patřil sem především proto, že náš kraj měl ze srdce rád, záleželo mu na něm a cítil se zde jako doma. Málokdo tušil, kolik rozdílných osobností se skrývá v jeho nitru. Uznávaný advokát v oblasti mezinárodního soukromého práva, spisovatel, milovník výtvarného umění a klasické literatury, v neposlední řadě renomovaný badatel a odborník na život a dílo nejznámějšího jeseníckého rodáka Vincenze Priessnitze – JUDr. Miloš Kočka (*12.4.1910).

Všechny, kdo ho znali, zaskočila zpráva, že Miloš Kočka ve čtvrtek 11. března 2010 poklidně zemřel v pražské nemocnici Na Františku. Za měsíc a den by oslavil sté narozeniny. Nebyl zkrátka nesmrtelným, jak jsme se domnívali.

Z čeho vyrostly pevné kořeny jeho osobních vazeb k Jeseníku, jak se sem z Prahy dostal? Odpověď je prostá, hledal u nás ztracené zdraví. Poté, co v r. 1954 vážně onemocněl, navštívil jesenícké lázně na Gräfenberku, kde mu tamní odborníci dokázali pomoci. Od té doby se sem každoročně vracel – zpočátku za vidinou upevnění zdraví. Postupně ale začala převažovat láska ke zdejšímu kraji a touha poznat co nejlépe historii lázní. Jeho osudovým tématem se stal zakladatel zdejších lázní a moderní vodoléčby Vincenz Priessnitz; jeho osobností i dílu se dr. Kočka neúnavně a detailně věnoval až do konce života, tedy více než padesát let. Navázal kontakty s českými i zahraničními badateli a díky výborné jazykové vybavenosti se pustil do systematického studia archivních pramenů a bohaté dobové i moderní vodoléčebné literatury. Stal se pravidelným badatelem nejprve v šumperském, od r. 1996 v jeseníckém okresním archivu. Svá dlouholetá bádání a dar slova zúročil nejprve v románu „*Prameny živé vody*“ (1987). Z jeho pera vzešla za ta léta řada populárních i odborných článků a statí.

Dr. Miloš Kočka se stal uznávaným priessnitzologem. Byl u zrodu Společnosti Vincenze Priessnitze i myšlenky zápisu 200. výročí narození geniálního vodoléčitele do kalendáře kulturních výročí UNESCO pro rok 1999. Svým elánem nakazil a stmelil skupinu lidí se stejným cílem a systematickým úsilím toho skutečně dosáhl. V přípravném výboru byl dr. Kočka tím, kdo diplomaticky urovnával rozpory a posunoval jednání žádoucím směrem. Díky svému renomé i charakterovým vlastnostem byl pro všechny kolem jednoznačnou autoritou; na jeho názor dal každý z nich. Rád se podělil o své vědomosti i s rozhlasem či televizí, stal se tak neúnavným propagátorem Priessnitzova odkazu v celorepublikovém měřítku. Svým kultivovaným a nepa-

tetickým přednesem si získal přízeň a oblibu mnoha dokumentárních redakcí. Bez něj by nebyl žádný pořad věnovaný V. Priessnitzovi úplný.

Tehdy jsem se panem doktorem seznámila blíže i já. Samozřejmě, znala jsem ho již z doby svého působení v Okresním archivu Šumperk, ale tehdy jsem byla svázána úctou k autorovi svého oblíbeného románu o italském malíři Caravaggiovi „*Krev na paletě*“, četla jsem i jeho „*Prameny živé vody*“. Lépe jsem ale dr. Kočku mohla poznat až po svém příchodu do Jeseníku v r. 1996. Teprve tehdy jsem za skly brýlí uviděla šibalsky milé oči, okouzlené zázraky jesenické přírody, a plné moudrosti, jež se promítala do přátelského jednání s lidmi, s nimiž ho pojil společný zájem. Skromnost, vstřícnost, laskavost a dobrota srdce, to byly lidské atributy našeho nejoblíbenějšího badatele. A vzorem nám všem byla jeho neutuchající energie, s níž se pouštěl již v pokročilém věku do nových projektů, stejně jako jeho fenomenální paměť a poctivý přístup k jakékoliv práci. V archivu trávil dlouhé hodiny nad rukopisnými prameny, ale nezapomínal ani na přátelské posezení u kávy, kdy se zajímal o naši práci a nenápadně nám připomínal to či ono priessnitzovské výročí, na něž bychom jinak mohli zapomenout. Pobýt s ním, poslouchat jeho vyprávění o dobách minulých – vždyť se narodil ještě za Rakouska-Uherska! – bylo naším „*pramenem živé vody*“. Radil, pomáhal...

Poslední spoluprací s ním bylo lektorování společného díla JUDr. Miloše Kočky a MUDr. Aloise Kubíka: „*Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel*“, vydaného v r. 2006. Publikace zůstane ve výčtu děl dr. Kočky poslední položkou, bohužel. Je shrnutím všech jeho po celý život shromažďovaných poznatků o této osobnosti. Neznám nikoho, kdo by ve svých devadesáti šesti letech byl schopen takové práce a skládám za ni dr. Kočkovi dodatečný hold.

Zůstane pro mě – a nejen pro mě – prototypem poctivého badatele, spisovatele vládnoucího překrásnou češtinou a především nesmírně laskavého člověka.

Bohumila Tinzová

Literatura

Přečetli jsme za vás

Navara, Luděk – Kasáček, Miroslav: Mlynáři od Babic. Host, Brno 2008. 334 s.

Kniha přináší nová fakta o osudovém dramatu 50. let na Třebíčsku: za 3 zastřelené komunisty odbojovou buňkou řízenou Ladislavem Malým následovaly represe – na sto odsouzených, z toho 11 k trestu smrti, deportace do pohraničí, ztráta majetku. Řízené akci StB pomohl svým avanturismem agent CIC Malý, který žil po válce v Jeseníku a pracoval na berním úřadě a jako účetní ve Velkých Losinách a Dolní Lipové. Po útěku do Rakouska byl naverbován CIC, byl vyslán zpět a organizoval „divoký“ protikomunistický odboj. Nelze ničím prokázat, byl-li vědomým spolupracovníkem StB, či po vojenské kariéře toužící zakomplexovaný antihrdina jí pouze dobře posloužil k útoku proti selskému stavu a katolické církvi. Čtenáře překvapí a do děje vtáhne text v podobě takřka filmového scénáře.

Michl, Jan: Legionáři a Československo. Naše vojsko, Praha 2009. 332 s.

K vydání upravená disertační práce pracovníka Ústavu pro studium totalitních režimů zachycuje osudy legionářského hnutí od bojů na Těšínsku a Slovensku (1919) po smrt posledního legionáře beze všech příkras. Místy až nechutné čtení o českém politikárení, vzájemných půtkách a autorem vysmívaném fangličkovém vlastenectví. Připomíná, že ojedinělým úkazem v čsl. legiích byli legionáři německé národnosti. Jako příklad „černé ovce s výrazným pudem sebezáchovy“ uvádí Hermana Junga z Jeseníku.

Wanner, Michal a kol.: Soupis vedut vzniklých do roku 1850. Sv. II/4 Státní oblastní archivy a státní okresní archivy. Praha 2008. 670 s.

Úspěšný soupis vedut, tj. pohledů zejména na města, podnítil mnohé okresní archivy k zpracování vlastních ikonografických materiálů. V tomto svazku najdeme Nostickou sbírku grafiky SOA Plzeň, Sbírkou vedut SOkA Děčín a zbytek záznamů se vztahuje k vedutám roztroušeným v směsici fondů různého zaměření. Veduty ze SOkA Jeseník pocházejí z fondů cechovní provenience, jde o 23 vedut na výučních a tovaryšských listech (Brno, Olomouc, Opava, Šternberk, Šumperk, Kladsko, Senftenberg, Štýrský Hradec a Vídeň). Nejstarší pochází z r. 1785. V knize sice nejsou jejich vyobrazení, ale po digitalizaci budou v budoucnu umístěny na webových stránkách vydavatele.

Jesenicko-nyský region. Jesenicko. Dotek přírody a zážitků. Sdružení měst a obcí Jesenicka 2009. nestr.

Sdružení měst a obcí Jesenicka ve spolupráci s Jesenickou rozvojovou o.p.s. připravily pro turisty „kapsář“ obsahující cykloturistickou mapu v měřítku 1:80000 pokrývající území od Nisy, Otmuchowa a Paczkowa po linii Šumperk – Malá Morávka. Mapu doprovází brožura, která po osmi úvodech muzejníků, památkářů, lesáků a ochránců přírody představuje čtyři mikroregiony – Javornicko, Jesenicko, Zlatohorsko a Žulovsko. Jednotlivé obce jsou historicky stručně představeny, je uveden jejich znak a ve dvou rubrikách Památky a zajímavosti a Možná nevíte, že... najde turista záchytné body k barevným snímkům, které ho mají přimět k prohlídce nabízených atrakcí. Důležitý je i odkaz na webové stránky. Protože tento projekt byl spolufinancován z evropských prostředků „Překračujeme hranice“, představuje se v závěru i sousední polský okres Nisa. Závěr brožury vyplňuje popis šesti cyklotras a odkazy na 12 informačních center po obou stranách státní hranice. Brožura má milou grafickou podobu.

Haderka, Miloslav: Vidnava. Historie a současnost. Městský úřad Vidnava 2008. 96 s.

Brožura vydaná k 740. výročí založení města má bez ohledu na obsah tři části. Ta první seznamuje současného čtenáře s dějinami města a s jeho dominantami, resp. památkami. Na tyto pasáže navazují medailonky významných osobností. Jde o příspěvky různých autorů, často eklektického rázu. Druhá část je věnována turistickým zajímavostem v okolí Vidnavy. Nejzajímavější je však část třetí, která se věnuje spolkové a zájmové činnosti ve Vidnavě po roce 1945 až do současnosti, tedy to, co v české vlastivědné literatuře zásadně chybí (na rozdíl od literatury německé vydávané krajskými sdruženími sudetských Němců). Najdeme zde amatérské divadelníky, hasiče, fotbalisty, muzikanty a jejich kapely, myslivce a jezdecký klub. Brožura je vybavena velkým množstvím fotografií, byť různé kvality a tak podtrhuje její kronikářský charakter.

Macháček, Pavel – Kroš, Ota: Historie fotbalu ve Jeseníku. Jeseník 2009. 24 s.

K vlastní výstavě vydalo Vlastivědné muzeum Jesenicka a klub FK Jeseník útlu brožuru popisující dějiny kopané v okresním městě od roku 1908, kdy byl založen klub DSK Freiwalddau. Na první pohled je čtenáři patrné, jak byl sport ovlivňován politickým děním. Autoři text doprovodili řadou fotografií. Je jen škoda, že brožura neobsáhla celé Jesenicko jako na výstavě, vždyť nikoli lehce shromážděného materiálu zde bylo dostatek. A po ukončení výstavy tak přišlo úsilí všech autorů trochu nazmar.

Joanidis, Sotiris: Obsazení wehrmachtem a návštěva Adolfa Hitlera ve Zlatých Horách. RULA, Rejvíz 2009. 20 s; Joanidis, Sotiris: 200 let rejvízského kostela Jména Panny Marie. RULA, Rejvíz 2009. 20 s.

Autor se rozhodl zvětšit svou přednáškovou činnost, že její obsah převede do tištěné podoby. Stručný text o obsazení našeho území wehrmachtem, vtištěný cíleně na skupinu čtenářů větším písmem, je sice eklektickou prací, ale trvalou hodnotu mu přidává připojení CD s mnoha

doprovodnými fotografiemi. Zato brožurku, kterou S. Joanidis věnoval oslavám 200. výročí kostela, nelze přijmout bez výhrad. Autor do ní přejal ze své knihy Rejvív (2. vydání 2006) pasáže týkající se dané problematiky. Bohužel však převzal text nikoli publikovaný, ale ten, který neprošel korekturou.

Szymkowicz Paweł: Park Krajobrazowy „Góry Opawskie“. Walory historyczne i kulturowe. Pokrzywna 2008. 40 s.

Opavské hory, které se nacházejí v dnešním Polsku mezi Glucholazy a Prudnikiem, tvoří přírodní rezervaci, jež má též bohaté historické zázemí. Proto autor věnuje pozornost i dolování zlata a vojenským střetnutím 18. století. V části věnované historii turistiky najdeme i popis rozhleden, pochopitelně i na Biskupské kupě. Zajímavá jsou místa náboženského kultu, která stojí zato navštívit: kláštery, lurdské jeskyně, kapličky a kříže. Na ně navazují kamenné sloupy a pomníky světského charakteru. Velká část je věnována lázním ve třech lokalitách, které stejně jako lázně na Jesenicku zachovávaly přírodní ráz léčení. Publikace je kvalitně vybavena bohatým obrazovým materiálem.

Tinzová, B. – Abt, L. – Šos, M.: Stezkou Víly pramene. Město Jeseník - Jesenická rozvojová o. p. s., Jeseník 2009. 30 s. Tinzová, B.: Jesenické toulky. Město Jeseník - Jesenická rozvojová o. p. s., Jeseník 2009. 40 s.

Ve Smetanových sadech vznikla nová naučná stezka po zdejších pramenech a památkách. Brožurka nechce však být jen turistickým průvodcem, obsahuje i texty k dějinám města a lázeňství, vedle Priessnitz připomíná i Weissův ústav a lázeňské objekty v nedalekých polských Glucholazech. Proto vznikla i polská mutace Ścieżka Nimfy ze Źródła. Škoda, že tvůrci vynechali nejzachovalejší pramen v dané lokalitě – Alžbětín. Pozorní čtenáři ho však najdou alespoň na staré barevné litografické pohlednici.

Dva další turistické okruhy po samotném městě a lázních byly sice realizovány v jiné, o poznání modernější, leč provedením horší podobě. Jen brožura zachovala stejnou formu. Proveďte čtenáře po jednotlivých zastaveních a prohlédne si řadu kvalitních dobových vyobrazení, které obě brožury povyšují nad běžnou úroveň turistických prospektů. I zde je k dispozici polská mutace: Wędrówki po Jeseniku.

Kto jest kim na pograniczu. Antologia. Red. W. Jocher, Starostwo Powiatowe, Prudnik 2009. 104 s.

Projekt česko-polské přeshraniční spolupráce podpořený financemi EU přinesl moderně zpracovaný slovník současných kulturních tvůrců a spisovatelů v okrese Prudnik a mikroregionu Krnov. Tuto geografickou hranici však překročil a najdeme zde hesla i našich zlatohorských autorů Sotiris Joanidis a Josef Šmoldas.

Bukała, Anatol a kol: Zabytki sakralne pogranicza nysko-jesenickiego. Starostwo Powiatowe, Nysa 2009. 192 s.

Sakrální památky nysko-jesenického pohraničí se staly předmětem zájmu fotografů z obou

stran hranice. Zdokumentovali kostely, kláštery, kaple, umělecky hodnotné sochy svatých a kříže svědčící o bývalém duchovním životě v nízkém knížectví. Úvodní studie K. Staszková na vybraných příkladech postihuje přístup vratislavských biskupů k stavitelství různých epoch. G. Grabowska doplnila polskou část o komentovaný životopis blahoslavené Marie Luizy Merkert, zakladatelky kongregace sv. Alžběty v Nise. České části odborná studie chybí a i některé popisky fotografií mohly být o poznání informačně hutnější. Je to spíše výzva pro českého partnera k následování.

Jesenicko na stránkách periodik

Zpravodaj cesty ke kořenům

První číslo roku 2009 s podtitulem O obnově kulturního a přírodního dědictví na Jesenicku svou náplní dosvědčuje, že Hnutí Brontosaurus Jeseníky opět vyrostlo. Vedle tradičního zpráv z jeho akcí zde najdeme řadu článků o opravě památek (Boží muka na Dívčí skalce u Horní Lipové), o plánech na vybudování „sudetského arboreta“ v zaniklé osadě Zastávka, či o chystané opravě pramene Anna na Stezce V. Priessnitze. P. Macháček představuje zaniklou osadu Růženec z připravované knihy na toto téma. Bronťáckou novinkou je komiks z dějin Jesenicka. V 2. čísle najdeme zamyšlení Poezie sudetských hřbitovů, doprovázené sugestivními fotografiemi. Vysokou dokumentační hodnotu má zpráva o zvelebení místa U Křížku mezi Jeseníkem a Bukovicemi. Historické okénko se věnuje Travné a jako další zaniklá osada se nám představuje Tannzapfen (U Šišky) za Bílou Vodou. Třetí číslo pokračuje v přinášení pozitivních zpráv: v Mikulovicích začala záchrana Mariina pramene, Jesenických horský spolek zachránil kapli ve Františkově, občanské sdružení Vlčice obnovilo novogotická boží muka. Historické okénko představuje zámecký park ve Vlčicích a poznáme další zaniklou osadu Gränzdorf (Hraničky).

Speciál Jesenického týdeníku 8. září 2009

Léto 2009: ve znamení bleskových povodní – zní článek reagující na znepokojivé události, které postihly nejen Jesenicko. Nejde však o běžnou reportáž, ale o fundovanou reakci RNDr. Jana Munzara, CSc. z brněnského Ústavu geoniky Akademie věd ČR., který srovnává naměřené údaje o srážkách s povodněmi z let 1903, 1910, 1952 a 1997.

Jeseník, město a lázně

Pro rok 2009 připravil K. Growka seriál Z galerie slavných návštěvníků Jeseníku: nassavský vévoda Adolf, rumunský král Carol I., Josef Václav Myslbek, genmjr. Richard Tesařík, kardinál Georg Kopp, malíř Alois Kalvoda, bavorský král Maxmilian II., politik Jan Masaryk, spisovatel Karel Poláček, básník a dramatik Nazim Hikmet, genmjr. Antonín Špaček a publicista Wilibald Müller. M. Neubauerová i tento rok provedla čtenáře v seriálu srovnávacích fotografií po zaniklých místech Jeseníku.

Vlastivědné listy

První číslo roku 2009 přináší opět větší článek týkající se Jesenicka. B. Tinzová zde představila život a tvorbu slezského sochaře Josefa Obetha. J. Indra detailně popsal vznik pomníku padlým z 1. světové války v Ludgeřovicích, dílu Engelberta Kapse ze Supíkovice. Rubrika

Pohlednice našeho kraje se věnuje Rejvízu. Ve 2. čísle pokračuje B. Tinzová článkem Osudy pomníků obětí 1. světové války z dílny slezského sochaře Josefa Obetha.

Mince & bankovky

Ve 4. čísle najdeme stať Jaromíra Indry Výskyt padělků československých mincí na Moravě a ve Slezsku v letech 1922-1938. Autor pečlivě excerpoval regionální noviny Deutsche Post, Neues Tagblatt (Opava) a Hultschiner Zeitung (Hlučín) a sestavil sled soudniček o zadržení padělatelů desetikorun, mědiniklových i stříbrných pětikorun, jednokorun a zcela výjimečně i padesátihaléře. Kupř. v únoru 1936 byly v Javorníku zachyceny padělané desetikoruny. Zatkli nezaměstnaného pomocníka sedláře Josefa Thamme, bydlícího na Jánském Vrchu. Během domovní prohlídky bylo nalezeno 5 ks falešných pětikorun, 17 ks desetikorun, 27 ks německých dvoumarek. Dále zabavili nástroje k odlévání, slitiny kovů a sádrové formy. Pachatel mince zhotovoval ze slitiny zinku, od pravých jen velmi obtížně rozeznatelné. Při výslechu Thamme sdělil, že s paděláním začal před měsícem, inspirován románem, ve kterém padělatel zhotovoval falešné dolary. Z padělaných desetikorun dal do oběhu jen čtyři, ale byl prozrazen již při prvním nákupu.

Rocznik Glucholaski. Kulturalno-Społeczne Podsumowanie

Spolek přátel Glucholaz obnovil vydávání kulturně-vlastivědných ročenek, které shrnují dění ve městě za uplynulý rok jak formou kalendária (včetně historických výročí), tak formou autorských příspěvků. Již při běžném prolistování je patrné, jak se rozvinuly vzájemné česko-polské vztahy. V ročence 2008 vypsal A. Bukala všechny práce o Glucholazech vydané v niském okrese: celkem 7 knih svým záběrem zasahuje i na Jesenicko. Příčinou je mj. obnovení turistiky v našem jesenicko-niském pohraničí, jak dokládá článek J. Chmiela o historii turistického značení v Sudetech. Na to navázal P. Szymkowicz reportáží o turistickém výšlapu z Glucholaz na Rejvíz při příležitosti 125. výročí vyznačení této trasy turisty z glucholazské sekce MSSGV.

Ročenka 2009 přinesla v rubrice Historie studii P. Szymkowicze k 125. výročí otevření železniční trati Hanušovice – Glucholazy a mezi bohatými příspěvky v rubrice Turistika zaujme materiál o automobilové trase po nisko-jesenickém pohraničí.

Altwater

128. ročník časopisu MSSGV (2009) přinesl v každém čísle drobné zpravodajství o dění na Jesenicku. Přínosné jsou reportáže G. Krauseho putujícího po chatách a boudách v okolí Zlatého chlumu (č.1) a na Gräfeberku, Bobrovníku a Domašově (č. 3). Stále častěji zde najdeme zprávy o obnově starých památek, jako např. kříže z Petrovic u Skorošic či kapličky v Tomíkovících. Kouzlo starých časů se ozývá při nálezů staré bedny v Norimberku –E. Osterried podle nich rekonstruuje život rodiny Kleinů ze Supíkovice (č.2). Ve 4. čísle je reportáž z letní povodně na Jesenicku. A v závěrečném čísle mohou čtenáři zhlédnout unikátní fotografie z povodně v České Vsi 1940 – totiž, po mnoho desetiletí ležel v zapomenutém fotoaparátu nevyvolaný film...

Heimatbrief der Lindewiesner

306. sešit 64. ročníku (2009) je uvozen na titulní straně působivou dobovou fotografií mapopustu v Dolní Lipové parodující Schrothovu léčebnou kúru. Právě historické pohlednice a fotografie z domácích alb spolu s krátkými vzpomínkami vysídlenců mají určitou vypovídací

hodnotu. V následujícím čísle si lze přečíst o obnově kapličky v Horní Lipové na „Brändlastä-ne“ Josefem Sekulou. Zajímavá je reportáž G. Krauseho putujícího po chatách a boudách v okolí Zlatého chlumu. Závěrečné číslo přináší informaci o kapli sv. Kryštofa, kterou nechal postavit Miroslav Mika, majitel chaty na Paprsku, a o dřevěném kříži vztyčeném polským knězem na Borůvkové hoře.

Zaznamenáno na okraji

▲ Památkářka Eva Pulkertová zrecenzovala monografii B. Tinzové a J. Čepa: Sochař Josef Obeth na stránkách Severní Moravy 2009, sv. 95. ▲ Jiří Karel na stránkách vlastivědné revue Střední Morava podal obsírné zpravodajství o sborníku VIII. svatováclavského česko-polsko-německého setkání v Jeseníku a o 10. svazku Jesenicka. ▲ Sborník VIII. svatováclavského setkání anoncuje i Slezský sborník 2009/1 a Vlastivědný věstník moravský 2009/3 přinesl celostránkovou reklamu na 10. číslo sborníku Jesenicko. ▲ Genealogické a heraldické listy 2009/3 představily Zemský archiv v Opavě. Jeho ředitel K. Müller mj. upozorňuje badatele na možnost využít archivní portál Vade MeCum, který se týká i Státního okresního archivu Jeseník. ▲ Ve sborníku Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století (Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2008) je v souboru biografii Rozhraní identit popsán Muzikant v roli vrchnostenského úředníka – Dušan Uhlíř tak charakterizoval Karla Ditterse z Dittersdorfu, pozdějšího hejtmána v Jeseníku. ▲ Pavel Kouřil a Dalibor Prix prozkoumali středověká opevnění ve Skorošicích u Javorníku a podali o tom rozsáhlou zprávu na stránkách Archeologia historica 33, Brno 2008.

Pokud není uvedeno jinak, autorem je K. Growka.

Autoři tohoto čísla

MUDr. Alois Kubík, absolvent učitelského ústavu v Olomouci a Lékařské fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, od r. 1952 lékař v lázních Jeseníku. Získal atestace z interny, balneologie, fyziatrie a léčebné rehabilitace. Vedle vlastní péče o pacienty dlouhodobě prováděl vědecká sledování vlivu gräfenberské lázeňské léčby na chronická onemocnění. S výsledky seznamoval lékařskou veřejnost jak v odborném tisku, tak i na odborných seminářích. Spolu s JUDr. Milošem Kočkou napsali knihu *Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel* (Veduta, Štítý 2006), jež byla oceněna Cenou Olomouckého kraje.

Pavel Macháček, historik Vlastivědného muzea Jesenícka v Jeseníku

Dr. Zdeněk Fišer, historik Moravského zemského muzea v Brně, specialista na české dějiny 19. století a osobnosti moravského kulturního života. Do Jesenícka přispěl: *Popis gräfenberských lázní a první medailon V. Priessnitze v českém tisku* (2003/4), „*Wodolékař*“ *Jan Šulek* (2007/8) a *Jesenicko a Slovník naučný. K 150. výročí jeho vzniku* (2009/10).

Vladislav Bakončík, absolvent ČVÚT, elektrotechnického oboru. Po odchodu na penzi se začal věnovat regionální historii a zejména církevní. Výsledky svého badatelského úsilí publikoval na stránkách Vlastivědných listů (Opava). Do Jesenícka přispěl: *Zlatohorské zlaté valouny* (2008/9).

Milan Rychlý, pracovník Vlastivědného muzea Jesenícka v Jeseníku, odl. prac. Javorník

Mgr. Květoslav Growka, pracovník Státního okresního archivu Jeseník

Mgr. Bohumila Tinzová, ředitelka Státního okresního archivu Jeseník

RNDr. Jan Hauk, CSc., geolog Vlastivědného muzea Jesenícka v Jeseníku

Mgr. Martin Dýma, biolog Vlastivědného muzea Jesenícka v Jeseníku

Mgr. Josef Jan Kovář, archeolog Vlastivědného muzea Jesenícka v Jeseníku

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

Svazek 11.
Jeseník 2010

Redakční rada:

Mgr. Květoslav Growka (*výkonný redaktor*), Mgr. Veronika Rybová, PhDr. Karel Müller, Mgr. Bohumila Tinzová, RNDr. Josef Večeřa, doc. PhDr. Pavel Šopák, PhD.

Nakladatel:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Vydávají:

Vlastivědné muzeum Jesenicka
(Zámecké nám. 1, 79001 Jeseník, tel. 584 401 070,
muzeum.jesenik.net, e-mail: muzeum@jesenik.net)

Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Jeseník
(Tovární 18, 79001 Jeseník, tel. 584 411 710,
www.archives.cz/jesenik, e-mail: podatelna@je.archives.cz)

Grafická úprava:

Lentil studio - Tomáš Vlázlo, Jeseník (*info@lentil.cz*)

Tisk:

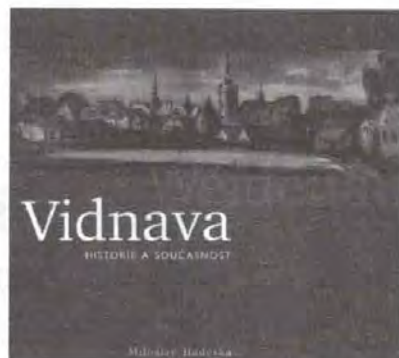
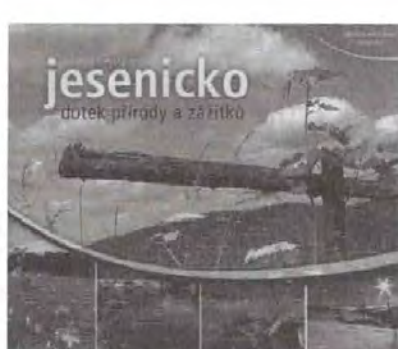
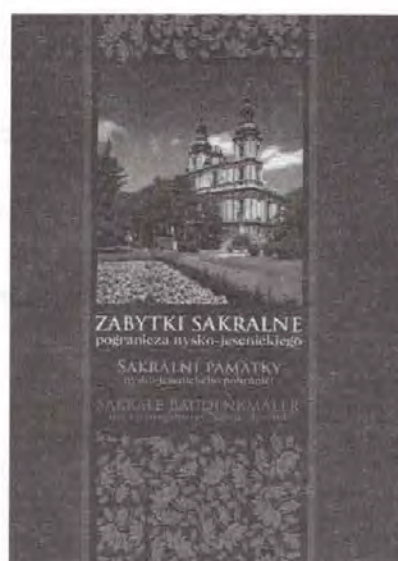
Tiskárna K-tisk, Bruntál

Náklad:

400 ks

ISBN 978-80-86388-79-3 (ZA v Opavě – SOKA Jeseník)
ISBN 978-80-903867-7-8 (VMJ v Jeseníku)
ISSN 1213-0192

VLASTIVĚDNÉ PUBLIKACE O JESENICKU

VLASTIVĚDNÉ **MUZEUM** JESENICKA
JESENÍK

Místa expozic Vlastivědného muzea Jeseníka:

Vodní tvrz Jeseník (muzeum)

tel.: 584 401 070

e-mail: muzeum@jesenik.net

Jeseník - lázně č.p. 175 (rodný dům Vincenze Priessnitze)

tel.: 584 411 633

Tato publikace byla vydána s finanční podporou firem:

CAMPANULA

spol. s r.o.

FENIX

Řetězárna a.s.

